

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu**www.facebook.com/magyarnaplo****magyarnaplo.blog.hu**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknel, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Print Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

Elektronikus formában terjeszti

a Digitalbooks.hu Kft.

www.digitalbooks.hu

**A folyóirat kedvezményes áron
megrendelhető szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**• telefonon: **06-1-413-6672**• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Negyedéves előfizetés: 1650 Ft (3 szám)

Féléves előfizetés: 3300 Ft (6 szám)

Egyéves előfizetés: 6600 Ft (12 szám)

Januári játékunk nyertesei:

A Magyar Nemzeti Galéria Ferenczy Károly kiállítására 2 db jegyet nyert: Fazekas Béla, Dr. Heinisch Pál, Kárpáti Kovács Edit, Mann Lajos, Treszlé Góczy Mária előfizetők.

A Magyar Napló Kiadó könyvcsomagját nyerte:

Horváth Jenő, Kincses Ernő előfizetők.

Gratulálunk a nyerteseknek! Nyereményüket postán kapják meg.

Februári nyereményjáték:

Melyik költemény parafrázisa Makkai Ádám: *Születésnap variációk* című műve? (A verset lásd a 16. oldalon.)

A válaszokat az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy sms-ben a (70) 388-7034-es mobilszámra várjuk 2012. február 20-ig.

A helyes megfejtők között *Az ember tragédiája* című animációs filmre belépőjegyeket sorsolunk ki.

„Homlokon lóhatnak, ha tetszik...”

Amikor egy kisgyermek gondolkozik a jövőről, úgy fogalmazza meg önmagának, hogy minden más lesz, felnőtt, felesége lesz és gyermeke, autót vezet, nem parancsol neki senki. Úgy hiszi, hogy biztonsággal el fog igazodni a világban, sőt maga a világ is jobb és igazságosabb lesz. Amikor viszont egy felnőtt gondolkozik a jövőről, többnyire úgy érzi, hogy minden ugyanolyan lesz, mint most. Ugyanúgy küszködni fog a jelzőhitelevél visszafizetésével, a főnökével, a házastársával, a túlsúlyával, a vérnyomásával, mindazzal, ami a jelenét megkeseríti. Vagyis a jövőt a jelen fantáziátlan meghosszabbításának, és nem valami új minőségnek érzi.

Olykor azonban a felnőtteknek is megadatik, hogy merjenek nagyot gondolni a jövőről. Ilyen utoljára 1989–90-ben fordult elő, amikor igen sokan mertünk gyermekek lenni és a küszöbön álló jövőről úgy gondolkozni, mint ők, vagyis hogy minden másként lesz, mint eddig volt. A rendszerváltás ígéreteire sokan voltunk fogékonyak; volt, aki a jólétben reménykedett, mások emberi jogaik kiteljesedésében, egy igazságosabb világ eljövételében bíztak, vagy éppen az ország szuverenitásának visszaszerzésében, függetlenné válásában, amitől egyáltalán nem érezték idegennek az európai integráció gondolatát. Mi magyarok, történelmünk során mindig azt éreztük, hogy Európához, a nyugathoz tartozunk, és ennek a mélyeséges ragaszkodásnak számtalan módon adtuk jelét is, nem számolva azzal, hogy ez milyen következményekkel jár emberéletben, anyagi javak pusztulásában. Mindezt a közös és egyéni emlékezet, irodalmi alkotások, szülők, nagyszülők fiakba, unokákba táplált történetei őrzik.

Hamar ki kellett azonban jözanodnunk. Nem lehetett nem észrevenni, hogy nemzeti vagyunk jelentős része gyakorlatilag ellenérték nélkül vándorolt át azok zsebébe, akiktől egyáltalán nem ezt, hanem sokkal inkább partneri kapcsolatokat, urambocsá, valami megbecsülést vártunk. A nemzeti vagyon elvesztése mellett a mindnyájunkat, a jelenben és a jövőben élő magyarokat terhelő adósság a többszörösére nőtt. A 2010-es kormányváltást követően egy kivézetett, többszörösen csalódott, de mégis reménykedő társadalmat kellett arról meggyőzni, hogy tényleg van jövő, van miben bízni. A bizalomhoz, a reménykedéshez szükség volt arra is, hogy nemcsak a nép, hanem a jelentős extraprofitot szerző gazdasági szereplők is hozzájáruljanak az ország talpon maradásához. Tény, hogy az új kormányzat nem csupán ezt a gazdasági „szabadságharcot” vívta, hanem egy felfokozott törvényalkotói tevékenységet is végzett, amelyben hibákat is elkövetett. Ezek a hibák azonban elsősorban arra voltak jók, hogy gazdasági érdeksérrelmei miatt a nemzetközi pénzvilág egy nem létező, ám jól kommunikálható erkölcsi magaslatra helyezkedve kíméletlen bosszút indítson Magyarország ellen. Ennyire brutális egyértelműséggel még sohasem demonstrálta önnön létezését az, aminek a nemlétezésében amúgy muszáj hinnünk.

Ezen a ponton vissza kell kanyarodnom a kezdő gondolathoz, a jövőhöz való viszonyhoz, és el kell döntenem, hogy gyermeknek vagy felnőttnek tekintsem magam. Minden más lesz, vagy minden ugyanígy marad? És közben reménykedem abban, hogy nem kell megtapasztalnom azt, amit a híres Metternich mondott: „Mindennek meg kell változnia, hogy minden ugyanaz maradjon.” Sokkal inkább abban reménykedem, amit Illyés Gyula írt, a *Haza a magasban* című versében: „Ha új tatárhad, ha kufárhad / özönlí el a tiszta tájat, /ha útaink megcsavarodnak, /mint giliszta, ha rátapodnak: // te mondd magadban, behunyt szemmel, /csak mondd a szöveget, miktől egyszer / futó homokok, népek, házak / Magyarországgá összeálltak.”

Filip Tamás

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vágy Géza

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza, Betűvető, Magasles)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Falusi Márton (szerkesztő)

E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Filip Tamás (vers)

E-mail: filiptamas@magyarnaplo.hu

Kelemen Lajos (dunántúli szerkesztő)

E-mail: kelemen-lajos@freemail.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Lőtér, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu

Rosonczy Ildikó (tanulmány)

E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Tornai Szabolcs (Figyelő, szerkesztő)

E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Urbán Péter (Nytott Műhely)

E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Tóth László**

Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

A hónap akciós könyvei:

2012. február 1-jétől február 29-ig az alábbi köteteket **40%-os** kedvezménnyel vásárolhatják meg szerkesztőségünkben

(1092 Budapest, Ferenc krt. 14.)

Marosi Gyula: A nilusi krokodil

2499 Ft helyett: **1499 Ft**

Piros a vér a pesti utcán

(Az 1956-os forradalom versei és gúnyiratai; szerk. Győri László)

2590 Ft helyett: **1550 Ft**

Kő Pál: Csillagbojtár (Mesterekről,

pályatársakról, tanítványokról)

3990 Ft helyett: **2390 Ft**

Filip Tamás: „Homlokon lőhetnek, ha tetszik...” 1

SZEMHATÁR

Vasadi Péter: *Post-festa; 1956; Szerelem* 3

Óvás; Ahol állsz 4

Lackfi János: *Vegyztisza logika* 5

Helyben utazók 6

Vártán 7

Majoros Sándor: *Halhatatlanság* 8

Kaj Ádám: *Otthonvágy; Gyarmatosító és tenger; Angyali üdvözlő* 15

Makkai Ádám: *Születésnap variációk* 16

Báger Gusztáv: *Föld; Evangélium* 18

Káv 19

Falusi Márton: *Miénk az ég, a föld* 20

Miklóssy Endre: „Alusznak némán a faluk” 22

MAGASLES

Kontra Ferenc: *A Karassó mellől (Neumayer Ujlaki Kornél Dezső novelláiról)* 29

Neumayer K. Dezső: *Tomics Simon, az életmentő* 34

NYITOTT MŰHELY

Tóth László: *Elmaradt köszöntő helyett; Háromszor a pámmal* 37

A külön-lét balladája; Költő fejfájára 38

Pécsi Györgyi: *Kettős létben hontalan (Beszélgetés Tóth Lászlóval)* ... 39

LŐTÉR

Urbán Péter: *Lemetaforázott szavak (Falusi Márton: Fagytak poklaid)* 60

Sipos Lajos: „Az idő történelmet gyárt ma is...” (Báger Gusztáv: *Élőadás*) 61

Takács Tamás: *Utazás a magyar mélylélekbe (Báger Gusztáv: Hidegfront)* 62

Szemes Péter: *Ádám: itt vagy(ok) (Kaj Ádám: Magánevangéliumok)* 64

Oláh András: *Perbeszéd az értékörzés mellett (Ködöböcz Gábor: Megtartó párbeszéd)* 65

DOBÓHÁLÓ

(*Merítés a Magyar Nemzeti Bibliográfiából*) 66

BETŰVETŐ

Káli Király István: *Csakazértis még egy napot!* 68

SZERZŐINK 70

Számunkat Duncsák Attila munkáival illusztráltuk.

VASADI PÉTER
Post-festa

Embersors

*Mindenki titok.
Egyetlen. Kivirágzik,
elunja dicsőségét,
a rontás tönkre veti,
megnyaklik, gondja,
szenvédelyei elsötétítik
szépségét, idióta álmodozása
földarabolja, mint
tűző Nap a sziket,
gaz veri, s meghervad
isteniségében; ember.
Kifog rajta viszont
a kegyelem. Fölpiszkálja
az alomból, mint a rigó
a sok telet átél, s el-
feketült dióhéjat,
csőrébe veszi, s vele
elhussan. Egy mennyei
töltekezőben elejti.*

1956

*Mert nem szabadott,
éppen azért lobbant
föl az ágyúval át-
lőtt s háromszínű
szerelem, ujjongás,
elfojtva a csöndbe
hanyatló, szájsarkán
vérrel átítatott
nemzeti sóhajtással:
...sikerült.*

Szerelem

*Eltitkolt csatornacsövön
kúszva érkeznek a remények.
Téged féltelek. Kanyarogjon
csak benned az az ének.
Nekem majd hangtalanul,
cikkakkban csap
utolsó mosolyomba
s izzik az égi ostor;
így rándul ijedten
a patakvíz tükre,
s te térdre eresz-
kedve belekóstolsz.*

Óvás

*Ne áltasd magadat.
Nem tört darabokra
még az a csillag;
mint római harci
szekér kerekére szerelt
kaszaágú, átvágtat
a világon, különös
hintónak álcázva
magát. Figyelj csak:
hallani suhogását.*

Ahol állsz

*Egy forradalom füvesített,
süttöi kockaköves
emlékparkja, tujákkal.
Már az, hogy kettőbe
hasadt a világ – s egy park.
Jó.
Sétálunk. Szemlélődünk.
De azért ezerszám sebek,
nem a mécsesek égtek.
És te ma hogy vagy,
szórakozó Magyarország?
Vér folyt szét a kövön,
nem szökőkút csobogott
csillogó csöveken, vagy
az akárhány kőoroszlán
torkából; s mi ma itt,
föl-fölnevetve csevegők
ültünkben ölelünk. Jó.
S lesz még ünnepi tüzi-
játék is. Akkor a
Sztálin-orgonák süvítve
muzsikáltak, s tompa
morajjal összerogyott
Budapest... Hirtelen
állj meg, barátom, séta
közben járasd szemedet a
gondosan illesztett köveken.
Elkaphat a sötét mámor.
Szabad emberként,
s tízezrek lehunyt
szemein állsz
farmerban, tornacipőben.*

LACKFI JÁNOS

Vegyztizta logika

Dávid Juditnak

Faltól falig élet az életem, az van benne,
amit én akarok, s ha azt parancsolom,
hogy egyik sarkában varázsütésre álljon
egy régi zongora, hát majd ott áll kényem-
kedvem szerint, mellette csavaros
zongoraszék, mert úgy dukál, mit számít az,
hogy nem tudok zongorázni, amennyit
tudtam is, rég elfelejtettem, igazad van,
de mégsincs, mert nekem a lehetőség kell,
a felhajtható billentyű-fedél alatt a hangrakész
billenékenység, melyet értő érintés előhívhatna,
a vakító fogsor bármely darabja kifogástalan
hangminőséget és -magasságot produkál,
mintha üvegharangot koccantanánk,
rendszeresen hangoltatom, igen, ez
hozzátartozik, neked talán csak porfogó,
de nekem a némaságában is hatalmas zene,
afféle házi tenger, mivégre benne a cetek,
polipok, medúzák, tengeralattjárók, ugye, ha
sosem látszanak, fényes és kemény cipős dobozaim
megléte is szálla a szemedben, pedig ha huszonöt,
hát huszonöt, ha ötven, hát ötven van belőle,
megannyi pár láb, múltam kiürült léptei,
zsákutcák és függőfolyosók, kárpadok és színpadok
lépcsői, sikátorok, sugárutak koptatták el
a lábbeliket, s mennyi hasznos dolgot tárolhatok
ezekben a mini papírkoporsókban, ha kedvem szottyan
egy szép napon, mely szerinted sosem jön el,
ami pedig a fűszerhasználatot illeti, bazsalikomot
és örölt gyömbért, szerecsendiót és édes-savanyút,
ez afféle pasi-dolog, a legmenőbb séfek
egyttől egyig férfiak, vegyztizta logika az egész
némi vad hímösztonnel keverve, női szeszélynek
nincs helye. Ami az izéügyet illeti szóval,
család, gyerek, házasság, miegyéb, kérlek,
ne nyaggass, ne hidd, hogy nem szeretlek,
szeretlek nagyon is, de épp ezért nem mindegy
nekem a dolog, nem tesz ki az ember
ilyesminek ukmukfukk olyat, akit szeret,
a szüleimmel is beszélni kellene, felnőttem már,
nem függök tőlük, de épp azért, bántó lenne,
ha nem, és korai talán ilyen későn elkezdni, bár
mások sokkal későbbben vagy korábban,

*ilyen egyszerű dolog hogy lehet ennyire
komplikált, a magad módján igazad van,
a magam módján nekem is, ne halogassuk,
de ne is siettessük, mindkettőt megbánnánk
utóbb, csak várjunk vele kicsit,
abból baj nem lehet.*

Helyben utazók

Szabadkai Annának

*A kert miénk, a kert hatalmas,
az ég a kert felett
repül, s az évszakok cirkalmas
kárpitja hengereg.*

*Egy repülőt kellene venni,
kimustrált vén dögöt,
hogy fémrovarként töltsse majd ki
az űrt a fák között.*

*A ház előtti tóra nézne,
gyomrában két szoba,
orrába konyha, függőágyak
koszlott szárnyaira.*

*Repülhetnénk helyben örökké
(tóban vízatomok),
alattunk föld és felettünk ég,
bennünk élet robog.*

Vártán

Pécsi Katalinnak

Lenni magyarnak.
 Lecke feladva!
 Tán lehetek más?
 Vagy fokozandó
 Lenne a jelző?
 Még magyarabb vagy
 Legmagyarabb is?
 Állok a vártán,
 Harcom a csendem,
 Bennem a tájak,
 Bennem az ízek,
 Bennem a versek,
 Bennem az ének,
 Mind idekötnek.
 S látom a társam
 Távolodóban,
 Messze sodorja
 Őt a folyó, mely
 Még eleinte
 Gyenge patak volt.
 Furcsa legények
 Tánca körötte,
 Ők hujogatnak,
 Égre dobálják,
 Ez neki tetszik,
 Jár feketében,
 És aki más színt
 Hord, gyanu tárgya.

Ősi nemesség
 Surrog a vérben,
 Falra akasztva
 Hajdani címer,
 Ő, aki egykor
 Tiszta, türelmes,
 Intelligens volt,
 Most bekeményít,
 Szép szeme villan,
 Szép szava fröccsen,
 Ám ha szelíden
 Kérdezem erről,
 Földre letérdel,
 Két keze tarkón,
 Mintha talántán
 Én fenyegetném.
 Íme bukásom.
 Mért ver az Isten?
 Hogyha hibáztam,
 Mit cselekedtem?
 Állok a vártán,
 Én tehetetlen,
 Harcom a csendem,
 Bennem a tájak,
 Bennem az ízek,
 Bennem a versek,
 Bennem az évek...
 Mind idekötnek.

MAJOROS SÁNDOR
Halhatatlanság

Mindenkinek megvan a maga halálos ágya, már úgy érte, hogy van egy fekhely az életében, amelyről egy napon nem bír majd felkelni. Kinek az otthonában, kinek a kórházban, kinek az utcán, a fal tövében adatik meg az, hogy elhagyhatja az anyagi világot, és beléphet a végső megsemmisülésbe. Az utca is lehet halálos ágy, meg a csatatér is, ha úgy vesszük. Mifelénk, a Balkán-félsziget északi csücskében, a Vajdaságnak nevezett síkságon különösen az utóbbiból volt nagy a kínálat – ha egy nép valamilyen hadsereggel idetévedt, a világért sem mulasztotta volna el, hogy kiirtson bennünket –, mégsem emlékszem, hogy az enyémeik közül valaki is csatatéren halt volna meg. Megmaradt nekünk a rák, a szélütés meg a lassan, fokozatosan ölő szívbetegség. A halálnemekben éppen akkora volt körülötünk a választék, amekkora a jövőnket érintő bizonytalanság, de számomra sosem volt kétséges, hogy apám a halálos ágynál fekszik. Még valamikor a hetvenes években, közös elhatározással száműztük őt a konyhába, mert annyira horkolt, hogy nem lehetett vele megmaradni egy légtérben. A döntés ellen nem volt apelláta: apám birtokba vette a konyhai sezlont, és megkezdte hosszú haldoklását. Télen egy jókora kartondobozban itt telettettük a naposcsibéinket is – a doboz tetején egy lécszerű keresztben, erről lógott a csirkék fölé egy százaz izzó –, amitől az egész konyha tömény szarszagba burkolózott, de apámat ez nem zavarta. Nem mernék rá megesküdni, hogy bármit is változtatott volna az álláspontján, ha valahonnét megtudja, hogy ez a fekhely ugyanúgy magába fogja szippantani, ahogy a fekete lyuk a csillagokat. A halál nem nagyon érdekelte, a helyzetével pedig megbékélt, elvégre nem alhat mindenki baldachinos ágyban. Nekem például gyerekkoromban az a sors jutott, hogy abban a támlás, szalmazsákos parasztágyban aludtam, amelyikben a dédnagyanyám kiszendvedt. Egyetlen sovány munkásfizetésre alapozva a szüleim nem engedhették meg maguknak azt a fényűzést, hogy egy aránylag jó minőségű, épp hogy csak szúrágta deszkaágyat azért kihajítsanak, mert véletlenül meghalt benne valaki. Az pedig már teljesen az én magánügyem volt, hogy a nagy nyári zivatarok ide-

jén mindig ennek a születésem előtt meghalt öregasszonynak a halálfélelmét éreztem. Ilyenkor megpróbáltam még a csihipuhi kitörése előtt elaludni. Szorosan be kellett csukni a szemem, hogy ne lássam a spaletta résein bedöfködő villámokat, és a párna meg a dunna csücskével be kellett tömnöm a fülem, hogy ne halljam a dörgést, amitől még a falóránk ketyegése is abbamaradt egy-egy pillanatra. Ezekben a vészjósló időkben mindig fölerősödött bennem az a napközben elhanyagolt sejtés, hogy valakinek a halálgödrében fekszem. Az élők és a halottak között egy hártavékony mézsréteg húzott választóvonalat, bár ezt inkább csak hallomásból tudtam, mármint, hogy ha valaki meghal, kötelezően át kell meszelni a lakást. Nálunk is biztosan betartották ezt a szabályt, de hogy az ággal történt-e valami, azt nem tudhatom. A szalmazsákokat biztosan elégették, mert azon, amelyiken én feküdtem, nem látszott semmilyen folt, pedig ilyesminek muszáj volt megjelennie egy olyan fekvőhelyen, amelyiken egy évek óta mozgásképtelen öregasszony meghalt. Főként ha ennek az öregasszonynak egy folyamatosan váladékozó, trombózisos seb volt a bokáján – ezt anyámtól tudom. A szalmazsákról viszont nem szólt egy szót sem, én pedig nem faggtam. Örültem, hogy az első szobában aludhatok, nem úgy, mint apám, akit a száműzöttek sorsára juttatott a horkolás. A sezlont direkt neki vásároltuk a helyi bútorüzemben, gyári áron, és pedig kreditre. Ez a berendezés az évek során lassanként eggyé vált apámmal. Az egyébként sem csúcsminőségű, bosnyák acélból készült rugók ugyanúgy viselkedtek, ahogy a nekik otthont biztosító föderatív Jugoszlávia: a nyolcvanas évek közepére már csak recsegték és ropogtak, ahogy az önállósulásról álmodozó tagköztársaságok. Nem lázadoztak, de úgy, ahogy voltak, testvériségben-egységben megadták magukat a rájuk nehezedő tömegnek, és egyfajta koalícióban kialakították maguk között apám százötven kilós testének negatívját. Egy idő után már nem is feketett oda, mert rögtön megfájdult a dereka, nem beszélve arról, hogy a konyha örökké párás levegője miatt azonnal rátapadt valami nyúlós, ragadós izzadság. De apám nemcsak hogy meg volt elégedve ezzel a borzalommal, hanem szinte beleszeretett. Nem múlhatott el délután anélkül, hogy ne szundikált volna rajta egy órácskát, este pedig már kilenckor odahúzta a feje mellé a hokedlit a vekkelrel, ami hétköznap, vasárnap egyformán

fél ötre volt beállítva. Még furcsább, hogy a jelenség szintjén is kökeményen azonosult ezzel a takarmányszagú párnákkal és foszladozó pokrócokkal festőivé tett képződménnyel. Mint egy ócska tengeri szivacs, a sezlon elszívta belőle az erőt, az érdeklődést, a vidámságot. Ha nagy nehezen bele is fogott valamibe, azt képtelen volt befejezni. Mire nyugdíjba ment, a portánkon egymást érték a félbemaradt, torz emlékművek, de közülük is kimagasodott az új árnyékszék, amit nagy elánnal alakított ki az udvar végében, ám arra már nem futotta az erejéből, hogy a hulladéktéglából emelt építményt tisztességgel be is vakolja. A malterezés mindenfajta magyarázat nélkül megállt valahol derékmagasságban, olyasféle rejtélyt teremtve, amilyent a Húsvét-szigetek félbehagyott szobrai, azzal a cseppet sem elhanyagolható különbséggel, hogy apámat tán meg lehetett volna kérdezni: az ő konkrét esetében mi ennek az oka. Nem mondom, hogy óvatosan, tapogatózva, az érzékenységét békén hagyva sosem próbálkoztunk ilyesmivel, de akkoriban már olyan magas volt a vérnyomása, hogy a legkisebb indulattól is megpatanthatott volna egy ér a fejében, úgyhogy ráhagytunk mindent. A vérnyomás egyébként sem tréfádolog, főként ha gyógyszerekkel sem megy le százhetven alá. Kiegyensúlyozottabb életperiódusaiban apám éppen azon a vacak sezlonon könyökölve világosított fel bennünket arról, hogy ha lejjebb ereszkedne a vérnyomása, úgy megállna a szíve, mint a pinty. Ehhez nem tudtunk mit hozzátenni. Ösztönösen arra gondolunk, úristen, csak le ne menjen a vérnyomása, mondjuk száznegyvenre, mert akkor vége lesz, mi pedig itt maradunk térdig a bánatban. A rokonság már nem volt ennyire elnéző. Anti sógorunk például a fejére olvasta, hogy a nyugdíjas élet nem feltétlenül egyenlő a halálig tartó pihenéssel, Amerikában az emberek ilyenkor iratkoznak be az egyetemre, vagy kezdenek el utazgatni. Be kell szedni azokat a kurva pirulákat, mert ha nem, akkor csak a jóistenben lehet reménykedni. Anti sógorunk ismert egy ugyanilyen vérnyomásos pasast, aki vallási alapon nem vett be semmilyen pirulát, de minden áldott reggel elrágicsált egy gerezd fokhagymát és megivott hozzá egy stampedli pálinkát. Apám erre csak mosolygott, mert a fokhagymát akkor már szisztematikusan pusztította, lehetőség szerint kenyérral és szalonnával, nyárvíz idején meg paradicsommal, amit sosem felejtett el vastagon megsózni. Ami pedig a pálinkát illeti, föl

sem ébredt, amíg ki nem öblítette a torkát egy kupicával a tavalyi főzésből. Külön kultusza volt nála a cefrének is, bár ebben nem volt sem jobb, sem rosszabb a cimboráinál. Azokban az időkben, amikor a dédanyámtól örökölt ágyban aludtam, még egy ki tudja honnét szerzett tölgyfadézsában tárolgatta az eperből, almából és magvaváló szilvából erjesztett matériát, de a nyolcvanas évektől ő is átváltott a hermetikusan zárható, kék műanyagbordóra. Ezek a plasztiktartályok új távlatot nyitottak a pálinkagyártásban. Egyszerűen bele kellett zuttyantani a gyümölcsöt, és naponta egyszer megkevergetni egy lécdarabbal. Aztán csak arra kellett figyelni, hogy megálljon a cefre bugyborékolása, mert ez jelezte a fermentáció végét. Eztán már csak egyetlen teendő maradt: az anyagot el kellett fuvarozni valamelyik iparüzési engedéllyel működő főzőbe, ahol mindenki magas szintű szakmai segítséggel főzhette ki a pálinkáját. Ez volt Jugoszlávia legfőbb vívmánya. Mi szabadon és nyíltan főzhettük ki a magunk innivalóját, nem úgy, mint szerencsétlen magyarországi rokonaink, akik lakótelepi konyhákban, kuktafazékkal kénytelenkedtek. Magától értetődő volt az is, hogy ezekben a privát főzőkben a tűzrevalóról a kuncsaftnak kellett gondoskodnia, de mert nálunk, a Bácskában csak a kukoricaszár és a csutka jöhet számításba, sokszor megesett, hogy régi bútorok darabjai is a szertartás áldozatául estek. Egy réges-régi főzőskor ezen az úton végezte a dédnagyanyám apró darabokra fűrészelt ágya is, átadva helyét a frissen beköszöntő rekamié korszaknak, de azt azért hozzá kell tenni, hogy az öreg halálbútor sosem lett volna elég az üdvözüléshez, ha nem egészítjük ki néhány kéve szárral. A kiváló parázstartásáról ismert, egyenletes hőt adó csutkákat mindig a redesztilláció második fázisára, a tisztázásnak mondott műveletre tartogattuk. Abban a boldog időszakban zajlott mindez, amikor még nem telepedett rá apámra az a sátáni horkolás, és mindazon túl, hogy velünk alhatott az első szobában, magabiztosan járkált a világban. A baj istenigazából akkor érte utol, amikor az érzelmeszedése miatt leszálalékolták. Mi tagadás, ebben az életperiódusomban nagyon irigykedtem apámra, mert egy olyan misztikus betegséggel, mint amilyen a magas vérnyomás következtében fellépő érszűkület, kijárta magának a nyugdíjaztatást, miközben én majd megszakadtam a vállalatban, azért a fizetésért, ami kevesebb volt, mint az ő nyugdíja. Az sem befolyásolt, hogy ezzel

a misztikus betegséggel néha riasztó kísérőjelenségek is jártak, így például apám gyakran megszédült, máskor meg kótyagossá változott, mintha nem lenne százas. A beszéd is egyre több gondot okozott neki, és ezt ő is tudta, mert miközben a halálos ágyán heverészett, csak akkor szólt hozzánk, ha feltétlenül muszáj volt. Rövid válaszait akár a lényegre törés iskolapéldájaként is emlegethetném, ha nem lappangott volna mögötte a mindnyájunk számára ismert kórkép. Apám fejének bonyolult érhálózatában olykor-olykor beragadt egy szelep, ami az ő nézőpontjából alapvetően megváltoztatta a világot, de mi, akik körülötte lebzselünk, csak azt láttuk, hogy egyre többet tehetetlenkedik. És az is nagyon igaz, hogy rá sima, mi több, egyszerű elmúlás leselkedett, miközben körülöttünk mindenki csúnya halált halt. Ki balesetben, ki valamilyen förtelmes betegségben, ki a saját keze által, ahogy azt a sors személyre szabottan lediktálta. Mi megbújtunk a kátránnyal vastagon bekent súlyos nagykapunk mögött, és azzal a jóleső közömbösséggel hallgattuk a közelben arató kaszás suhintgatását, ahogy a várfal mögött lapító vitézek fülelik az ostromgépek hangját. Nekem ez a tevékenység sohasem okozott akkora örömet, hogy beleéljem magam a halhatatlanság képzetébe, meg az is igaz, hogy korán elkerültem otthonról, és amikor már a saját utamat jártam, ezek az elvont képzelgések, az egymástól megörökölt, vagy a saját magunk által kialakított halálos ágyak és a hozzájuk láncolódó elmúlás már nem is voltak érdekesek. Azt viszont nagyon is jól tudtam, hogy apám menthetetlen. Nem hittem én sem a fokhagymában, sem a pálinkában, mint ahogy a szódavízben sem, pedig a mendemondák szerint ez is ritkítja a vért. A baj minden kétséget kizáróan az volt, hogy apám nem félt attól, amitől félni kell. Gyávának ugyan reménytelenül gyáva volt, de ez nem egyenlíthető ki a félelemmel. Aki fél, óvintézkedéseket tesz, hogy a félelem forrása megszűnjön, ám a halálos ágyába, mint valami poshadt dagonyába beletemetkező apám fittyet hányt az életét nagyon is fenyegető veszélyekre. Egyvalami hagyott csak nyomot benne, az a bizonyos figyelmeztetés, hogy igyon több pálinkát, bár könnyen megeshet, hogy ebben a kötött formájában ez el sem hangzott, vagy ha mégis, nem apám állapotára rímelt rá, hanem valaki máséra, talán egyenesen arra a habókos öregemberére, aki vallási fanatizmusból ezzel a módszerrel kúrálgatta magát. Az viszont

tény, hogy apám az egészségi állapotának romlásával egyenes arányban lett mind elkötelezettebb híve a pálinkafőzésnek. Majdnem ugyanaz a boldog izgalom lobogott benne, amelyet gyerekként én is megtapasztaltam. A pálinkafőzőben töltött éjszakázásokból nekem a borzasztó cefreszag és a rozsdás vastartályokban gőzölgő meleg víz jutott eszembe, ugyanakkor lehetetlenség volt elfelejteni, hogy apám egészen kicserélődött ebben a közegben. Nyoma sem látszott rajta a tőle világeletében megszokott tunyaságnak, ehelyett vidáman cigarettázott a hordók között strázsáló ismerőseivel, miközben anyám meg én idegörlő rabszolgamunkával tekergettük a nagykazán kurbliját. Ha ezeken a szeánszokon velem egykorú kölkökkel találkoztam, rögtön megszűnt a kínlódásom. A várakozás ideje alatt meztelenre vetkőzve belemászhattunk a melegvizes tartályokba, nem szólt ránk senki. Éjjel még kis tüzet is égethettünk a sivatagnak tűnök pernyeküpok között, és ha kivételesen nagy szerencsénk volt, a nyelvünk hegyét beledughattuk valamelyik erősen kapatos felnőtt önzetlenül felénk nyújtott pálinkáspoharába. Elég sokáig tartott, mire megtanultam, miként kell pirinyó kortyokban úgy lenyelni ezt a borzalmat, hogy ne öklendezzen tőle az ember, de mire katonakorú lettem, már emiatt sem kellett szégyenkezni. A nyolcvanas évek vége felé már azt is tudtam, miként kell bánni azokkal a házilag barkácsolt főzőalkalmatosságokkal, amelyeket az ügyesebb géplakatosok gyártottak, és bérbe adták a vállalkozóbb kedvűeknek, hogy otthon, a saját portájukon készítsék el a nedűt. Nem vonhattam kétségbe viszont azt megtőzegesedett igazságot, hogy a régi, sorvárós, éjszakázós pálinkafőzések hangulatát nem pótolta semmi. A várakozás közbeni beszélgetésekben apám is komoly, férfias részt vállalt, vagy ha ez túlzás, akkor kimondható, hogy semmivel sem volt alávalóbb másoknál. Elképzelhető, hogy erre a régi egyenlőségre, fölemelkedettségre vágyott, de abban a rozoga, halállal parolázó állapotában szó sem lehetett arról, hogy magammal vigyem valamelyik privát főzőhöz. Nem azért, mert nem bírta volna az éjszakázást, hanem mert valami nem stimelt az egyensúlyközpontjával. Egy ideje már az utcára sem merészkedett ki, legfeljebb csak a nagykapuig, ahol lazán, szinte legényesen nekitámaszkodhatott a félfának. Öreg biciklijé elhagyottan rozsdásodott a kerítésnél, szakasztott olyan volt, mint az a versenyló, akit érdemei elismeréseként

halála után kitömet a gazdája, de aztán rájön, hogy ez bizony kegyeletsértés, és diszkréten otffelejt egy félreeső zugban. Ez a futófüvel benőtt, a portól meg a pókhálótól erősen kiszőrösödött bicaj minden orvosi látéletnél szakszerűbben beszélt apám állapotáról. Mi pedig úgy lestük őt, ahogy egy ritka, ijesztő természeti jelenséget szokás, és pedig azzal az erőlködéssel, amellyel a sokkal érdekesebb, fontosabb és izgalmasabb jelenségről szokás elterelni a figyelmet, ha a tisztelet, ez az erőszakos dög úgy kívánja. Akkoriban kisebb gondom is nagyobb volt annál, mint hogy az idejét a halálos ágyán heverészve múlató apámmal foglalkozzam. A kertünk végében állt egy piros bélű körtefa, aminek valami miatt állandóan megrohadt a termése. Kívül zöldek és fényesek voltak a körték, de belül mindegyiket megette a rothadás. Ugyanez a betegség támadta meg az országot is: kívülről erősnek, egészségesnek látszott, de a határain belül majd megfulladtunk a bomlás gázaitól. A baj csak az volt, hogy ezt a képződményt nem főzhettük ki pálinkának, mint azt a temérdek szétposhadt, soha meg nem kóstolt piros bélű körtét, amely legfeljebb a fán lehetett az, ami lehullva azonnal átalakult köhögésre ingerlő cefrévé. Ezt a matériát gyűjtögette apám a maga komótos, soha semmit be nem fejezős, ugyanakkor kitarító módján. Megcáfolhatatlan igazság, hogy a vécét nem fejezte be, de a körtét minden áldott nap összeszedte és szakszerűen el is tárolta. Amikor véglegessé vált, hogy a pálinkafőzés keserédes terhe alól nem húzhatom ki magam, már volt vagy száz liter elsőrangú alapanyaga. Arról rengetegszer szól a fáma, hogy itt és ott valaki vilmoskörtéből főzött, de hogy piros bélűből, az ritkábban fordult elő, mint a talajmenti fagy augusztusban. A körtefánk termése pálinkává alakulva megtölthetett egy tízliteres demizsont, ami háborús körülmények között a legjobb fizetőeszköz. A bodzapálinkát állítólag meg is vásárolják a patikák, mert valamilyen fontos hatóanyag van benne, pedig ennél ocsmányabb, rosszabb ízű lórét elképzelni sem lehet, a szaga meg pontosan olyan, mint az orvosságé, úgyhogy bajmoldjon vele, akinek nincs más dolga. Ismertem egy szerb géplakatost, aki üres olajshordóból hegesztett tűzteret a Szerbiából hozatott, százliteres rézkazán alá, és ehhez volt még egy szintén olajshordóból gyártott hűtőkondenzátora is, a hozzá tartozó spirál alakú csőrendszerrel. Az egész elfért egy triciklin, de talicskával is csak kettőt kellett fordulni.

A maga módján valóságos műszaki csoda volt ez a főzőberendezés, telis-tele apró leleménnyel, és ami a lényeg: néhány ezer dinárért bárki kölcsönvehette. Apám savószinű, félig megüvegesedett szemébe még a csillogás is visszaköltözött ettől a lehetőségtől, de ugyanilyen gyorsan le is higgadt, mert úgy emlékezett azokra a közös pálinkafőzéseinkre, hogy miközben ő fontos szakmai kérdésekről beszélgetve cigarettázott a barátaival, én nyakig merültem a kondenzátor langymeleg vizébe, és ez a hozzáállás most kétségessé tehetné a végkifejletet. A pálinka nem gyerekjáték, vétkes könnyelműség azt feltételezni, hogy ami kifolyik a tisztázóból, az már kész ital. Szó nincs erről, a főzőmester alkoholfokmérővel meg artézi vízzel állítja be a megfelelő keveréket, azt megelőzően pedig pontosan tudni kell, mikor érdemes megszakítani a leparlást, nehogy a nehezebb, savas összetevők is kicsapódjanak, mert akkor mehet az egész a ganéba. Velünk ez a malőr nem fordulhatott elő. Anyám azért – biztos, ami biztos alapon – figyelmeztetett, hogy ne bízzam el magam túlságosan, és bánjak minél kíméletesebben az öreggel, mert néha, teljesen váratlanul kiszalad a lábából az erő. Ilyenkor szabályosan összecsuclik, és van, hogy egy nap is elmúlik, mire újból lábra tud állni. A pálinkafőzés már csak emiatt is csak púp volt a hátamon. Régen elkerültem otthonról, a magam útját jártam, és ez az út az országot nyomorgató gazdasági válsággal volt kitéglázva. A dinár értéke a szárazjégnél is gyorsabban párologott, olyanmire, hogy már a boltokban is márkában számoltak. Az öregek azt hajtogatták, ennek előbb-utóbb háború lesz a vége, de nem hitt nekik senki. A tüske viszont bennünk maradt, mert bármibe fogtunk, bármit kezdeményeztünk, mindig föltámadt bennünk a kétely, hogy tán nem is érdemes vesződni, ha tényleg kitör a háború. Nekem pedig itt volt a nyakamon a nagybeteg apám, a maga százvalahány liter elsőrangú cefréjével. Hiába gyözködtem, hogy bízza rá Anti sógorunkra, az öregem hallani sem akart erről. Az ő felfogása szerint világraszóló katasztrófa lett volna, ha nem mossák ki rendesen a kazánt, és a piros bélű körtéből készült nedű parlagi módon szilvaivé válik. Mindent mérlegre téve, pro és kontra az otthoni főzés tűnt az egyetlen, üdvözítő megoldásnak. Megígértem anyámnak, hogy semmilyen speciális feladatot nem bízok rá az örege. Majd tekergeti a kurbli. Ezt magas vérnyomással is megteheti, a többivel pedig magam is elboldogulok.

Nem vallottam be, de ebben az egészben azért volt egy kis bizsergető érzés: életemben először, és minden bizonnal utoljára pálinkát főzhettem apámmal. Nem dölyfösködhetett körülöttünk senki a szakértelmével, mert csak mi ketten voltunk a színen, és pedig úgy, hogy én voltam a mester, ő meg az inas. Megfordult a kocka, legalábbis ebben a tévhitben ringattam magam, mert nagyon hamar kiderült, hogy a fater nem éri be annyival, hogy a sámlin ücsörögve wurlitzerként tekergeti a kurbli. Ennél sokkal többre, mégpedig spirituális élményre vágyott, de ez csak lassan, fokozatosan derült ki. A kölcsönberendezést aránylag könnyen összeraktam: a samottal kipárnázott vashordót az udvar közepére állítottam, nehogy egy kipottyánó parázsdarab begyűjtsa a szalmakazlat, és én magam is furcsállottam, hogy a rézkazánt mindenfajta előképzés vagy szakmai gyakorlat nélkül, egyes egyedül rá tudtam varázsolni a tetejére. Apám szigorú tekintete mellett precízen belevodroztem a réztartályba a kincset érő cefrét, aztán rátettem a hagymakúp alakú fedőrészt, amelynek csúcsába klappra becsatlakozott a gőzvezető rézcső. Ez az alkatrész egy spirál alakú csőrendszerhez illeszkedett, ami egy másik, a tüzelőnél öblösebb vashordóban kapott helyet. A hordót a csapról odahúzott slaggal töltöttük fel, és pedig úgy, hogy a túlfolyón mindig csordogáljon egy ujjnyi vastag erecske. A hűtő alján, ahol a spirál vége előbukkant, egy vékony, srégre vágott csővégnél készenlétben állt anyám legöblösebb edénye, a hatvanliteres, zománcozott bödön. Ebbe kellett belefolynia a kissé kesernyés, ivásra még teljesen alkalmatlan vodkának, amelyet majdan megint át kellett terelgetni a cefre után gondosan kitisztított, szagtalaná tett desztillációs rendszeren. De hol voltunk még ettől! A főzésre köztudottan a délután a legalkalmasabb idő, ám ez a miénk olyan viseltes volt, mint egy sublód aljából előhúzott, barnára töpvedt fénykép. A nap fénye törött üvegzúzalék módjára pergett le a diófa leveleinek szabálytalan csigalépcsőjén. Ha nagyon füleltünk, talán még a szemcsék finom zizegését is hallottuk, bár abban a közegben csöndről szó sem lehetett. Ott lábatlanokdtak körülöttünk a tyúkók, a kacsák szemérmetlenül bugyborékolnak a túlfolyó vízből lett sovány patakocskában, ami a kerítés alatt átbújva a kertben terebélyesedett ki tócsává. Az udvar simára taposott földjének sem fakószürke volt a színe, ahogy megszokhattunk, hanem valamelyest idomult a kazán

ajtajából kicsapó lángok rőtvröséhez. A főzés kezdeti szakaszában apám egy kissé mereven forgatta a kurbli, és arról áradozott, milyen pompás pálinkája volt a hatvannégyes árvíz idején ringlóból. Rögtön megértettem, hogy az öregemnek beszélgethették támadt. Ugyanúgy, ahogy régen, azokban az időkben, amikor én még a dézsák közt bújócskáztam, miközben ő a haverjaival a sportról, a katonaságról meg a vállalati ügyekről diskurált. Felőle akár bele is dögölhettem volna valamelyik túlméretezett medencébe, mert mágnessel se lehetett volna elvontatni a haverjaitól. Most akár erről is lehetett volna beszélgetni. Megkérdezhettem volna például, hogy emlékszik-e arra, amikor a dédmama ágyával tisztáztuk a pálinkánkat, mert ez volt az a nap, amikor kiszabadultam a halál dunnákkal és párnákkal körbevett birodalmából. De ez a kérdés magában hordozta a választ: hát persze, hogy emlékszik. Lehet, hogy nem tudná megmondani, momentán ki a JSZSZK elnökségének elnöke, de hogy azon a bizonyos napon milyen idő volt, arra a halálos ágyán is emlékezni fog. Ezen a ponton majdnem elröhögtem magam, pedig a helyzet közel sem volt ennyire mulatságos: amióta az eszemet tudom, sosem tudtam értelmesen beszélgetni apámmal. És most itt feszengtünk, nyakig merülve egy varázslásos hangulatú közös tevékenységbe, amiről kiderült, hogy nem az, aminek látszik, hanem egyfajta spiritiszta szeánsz. Apám gépiesen nyikorgatta a kurbli, én a tüzet piszkáltam. Az izzó akácfahasábokon időnként fuvallszerű borzongás futott végig, éppen úgy, mintha láztól dideregnének. A rézkazán alját dühödten ostromolták a lángok, amire a lemez túloldalán a forró cefre bugyborékolása válaszolt. De még így is, ezekkel a lángoló, füstölő berendezésekkel is a béke szigete volt az udvarunk, maga a megtestesült izoláció mindattól, ami körülöttünk bennünket. Fel kellett volna készülnünk arra, amire egyébként nem lehet. Semmilyen balhét nem lehet megúszni úgy, hogy az ember bespájzol magának készletekből. Nem a vízre, a lisztre, a cukorra, és még csak nem is az áramra vagy a benzinre gondoltam, hanem arra, amit a szabad levegő beszívása meg az ilyen idilli pillanatok halmozása jelenthet. Apámnak mindez bőségesen megadatott. A szocializmussal együtt nőtt fel, ennek a rendszernek volt a haszonélvezője, és most ezzel együtt, szinte mosolyogva készült lelépni a színről. Az a játék a halálos ágyával egyáltalán nem volt véletlen. Akár azt is mond-

hatta volna: én, kérem, teljes életet éltem, de az időm lejárt, ti pedig boldoguljatok, ahogy tudtok. Nagyképű volt velünk, fiatalokkal, mert nekünk még jócskán akadt számon kérni valónk a jövőt illetőleg. Nekem a hatvannyolcas diáklázadások idején kezdett nyiladozni a csipám, mert azokban az elvakult, de tiszta pillanatokban fölfogtam azt, amit apám generációja soha föl nem foghatott: a rendszer mindig és mindenütt rendszer. Nem megváltó és nem is abszolútum – bár ez a kettő lehet, hogy egy és ugyanaz –, csak egy átmeneti állapot. Hiába sulykolták belénk, hogy a tökéletes társadalom felé vivő úton masírozunk, mi már tudjuk, hogy hatvannyolcban megbukott az utolsó nagyszabású kísérlet, ami a világ jobbá tételére irányult, és innentől kampec. És most, ezen az ingatag órán, miközben a piros bélű körtéből érlelt cefre lassan átlényegült pálinkává, elérkeztünk ahhoz a fordulóponthoz, ahonnet semmi sem kiszámítható. Apám annak idején pontosan tudta, hogy a kreditre vásárolt sezlon nem fogja veszélybe sodorni a családi költségvetést, de én, aki erőm teljében vagyok, maholnap nem leszek képes egy szelet kenyeret és tíz deka párizsit venni reggelire. Az öregem arcáról átsütött ez a kivonulás, ugyanakkor fölényes magabiztosság, én pedig nem tehettem semmit ellene, mert hatalmas előnye volt velem szemben: kifelé ment ebből a hol gyorsabb, hol lassúbb összeomlásra ítélt világból. Talán ez a fájdalommentes, lassú leépülést hozó betegsége is a szocializmus ajándéka volt, de a legtenyérbemészőbb mégis az, hogy éppen azt a szélcsendes, nyugodt negyven évet fogta ki ebből az egész lázalomszerű huszadik századból, amikor még lehetett hinni valamiben. Az előző háborút azért úszta meg, mert még kölyök volt, a soron következőt pedig már nem fogja megélni. Ha létezik másvilág, biztosan jól röhög majd ezen az egészen. Azon meg én röhögnék, ha kiderülne, hogy gondviselés nincsen, csak örökkévalóság, és apám ebbe gabalyodna bele. Láthatatlan, de a maga dimenziójában nagyon is valóságos szellemként szorongana az evilági időben, és közben szép lassan kihalna mellőle mindenki. A halhatatlanság nem tréfadolog, vagy legalábbis nem lehet kilépni belőle azzal az aranyköpéssel, hogy az én időm már lejárt. Aki benne ragad, annak ki kéne tartania az idők végezetéig, és ez az, ami hajmeresztő. Nem az évek múlását kéne számolgatni, hanem az évmilliókét, és még így sem volna remény a változásra. Túrni kéne, hogy kipusztul

körülöttünk minden élő, és hogy az egész bolygónk forró, vörös sivataggá alakul, de még ez sem lenne a végállomás, mert a Nap néhány milliárd év múlva fölfúvódna és bekebelezná a Földet. Szinte látom apám halhatatlan lelkét, amint a kozmosz végtelenében lebeg, és mindezt azért, mert emberként hagyta magát sodródni egy olyan úton, ami nem vezetett sehová. Ám amikor a bödönt csaknem karimáig megtöltő vodkát visszaöntöttem a slaggal kicsapott és újból a tűztér fölé állított kazánba, már nem voltam száz százalékig biztos abban, hogy apám megérdemli ezt a kegyetlen sorsot. Könnyű nekem elégedetlenkedni egy olyan helyzetben, amikor másra nincs is lehetőség. Végső soron az is megeshet, hogy apámnak van igaza: fogadjuk el, amit a sors felkínál, és igyekezzünk biztosítani magunknak egy aránylag kényelmes halálos ágyat, hogy ne az ároksparon, rühes kutyaként kelljen kimúlnunk. Ez a legtöbb, amit emberként megtehetünk, mert a végelszámolásnál a legnagyobb császárok birodalma is csak egy ilyen fekhellyé zsugorodik össze. Apám császársága a pálinkafőzésünk idején már meglehetősen rozoga volt, de a funkcióját azért betöltötte, nekem pedig, alig harminchárom évesen hovatovább már ágyam sem volt, nemhogy halálos. Rosszabbik esetben az is megeshetett, hogy abban a bizonyos végelszámoltatásban én leszek halhatatlanságra kárhoztatva, mert annak idején, amikor erre alkalom kínálkozott, elszalasztottam a lehetőséget, hogy kiszedjem apámból azt a bölcsességet, amit a sokéves halállal barátkozás közepette megszerzett magának. Szinte láttam magamat, amint sok-sok millió évvel az utolsó élőlény kipusztulása után egyedül állok az elsivatagosodott föld hátán, és mert minden létező gondolatra, ami egy ember elméjében megfordulhat, volna vagy százezer évem, már nem maradna bennem érdeklődés semmi iránt. Annak is van vagy kétszázmillió éve, hogy egy göröngyöt odébbbrúgtam, ez a mai délután pedig, amikor a piros bélű körte cefréjéből a redesztillált isteni nedű végül kicsordult a ferdére vágott cső sípján, és miután a fokmérővel meg egy kanna ártézi vízzel barátságos erősségűre kalibráltuk, nos, ennek a meghitt, közös kalandunknak a halhatatlanságban még a fakó lenyomata sem létezik. Amíg ezen gondolkodtam, a délutánból este lett, és mert – kár tagadni – engem is elkapott a pálinkakészítés izgalma, egyre türelmetlenebbül zörögtem az idő múlásával szinte osztódással szaporodó edényekkel.

A nagy bödön mellé fazekak, különféle bögrék, lábosok meg vesszővel befönt öblös demizonok csatlakoztak. A legnagyobbal egyfajta intermezzóként még az artézi kútra is elbicikliztem, mert a kész matéria elkészítéséhez kizárólag evvel szabadott hígítani az alapanyagot.

De bármennyire is szaporodtak a teendők, a pálinka végül mégiscsak elkészült. Kicsit furcsálltam, hogy nem egy a tízhez jött ki az arány – egy liter anyaghoz tíz liter cefre kell –, de abban maradtuk az öregemmel, hogy a piros bélű körte magas cukortartalma tehet mindenről. Akárhogy is volt, nem győztük csodálni, szagolgatni a valóban minden képzeletet fölülmúló végeredményt. Apámat ebben a percben nem fenyegette sem a kárhozat, sem az örökkévalóság, ezért a mutatóujját belemártva az ezüstösen csillogó folyadékba, csak úgy megszokásból elvégezte a cukorpróbát. Az adott pillanatban ennek nem volt semmi

értelme, de régen, azokon a grandiózus, eseményszámbe menő főzéseken ezzel a trükkel igazolták egymás előtt, hogy a cefréjükbe nem került kristálycukor. Ha a pálinkába mártott mutatóujjhoz hozzányomták a hüvelykujjukat, és a két ujjpercük ragadt, akkor tudták, hogy pacsmagolt lőréről van szó, de mondom: apám csak beidegződésből méricskelt. Mi akkor sem kevertünk volna kristálycukrot a cefrénkbe, ha késsel kényszerítenek rá, főként így, hogy az anyagot saját fogyasztásra szántuk, mert a kereskedelem az más kérdés. A halálos ágyamon is emlékezni fogok arra a kétségbeesett, elanyátlanodott, hitehagyott és nem kis mértékben elborzadt tekintetűre, amelyet apám arcán fölfedeztem. Nem szólt egy árva szót sem, de én rögtön tudtam, hogy nagy a baj. Rossz sejtéssel dugtam bele a mutatóujjamat a még mindig langymeleg pálinkába, aztán, ahogy kell, hozzányomtam a hüvelykujjamhoz. Ragadt. Apám

káromkodott valami szublimátosat, én pedig kis híján sírva fakadtam. A tönkretett pálinka szomorú valósága egy szemvillanás alatt lerántott bennünket az éteri magasságokból és a hipotetikus évmilliárdokból a kérlelhetetlen igazság talajára. Jó lett volna azt felté-

telezni, hogy valamelyik irigyünk, például Anti sógorunk zúdított bele egy fél zsák kristálycukrot a cefrénkbe, hogy lejárasson és nevétségessé tegyen bennünket, de abba a fészkerbe, ahol apám a hermetikusan záródó műanyagbordót tárolta, nem lehetett csak úgy besétálni. A bűnös itt sertepertélt körülöttünk, és pedig hallótávolságon belül. Megelőzvé a még nagyobb tragédiát, bekibáltam anyámnak a konyhába, hogy árulja el, miért kellett akciózni azzal a szerencsétlen cefrével. A hangom dühtől és kétségbeeséstől remegett, de úgy látszik, anyám ezt nem vette észre, mert olyan nyugodtan válaszolt, ahogy

egy anya válaszolhat a gyerekének: csak pár kilót nyomtam bele, fiam, gondoltam, örülni fogtok, ha jobban fizet. Nekem több se kellett. Azonnal rátámadtam anyámra, hogy ez a partizánakció a háborús bűnök kategóriájába tartozik, de aztán beláttam, hogy ami történt, azon már az atyáuristen sem képes változtatni. Apám hú maradt önmagához, mert nem avatkozott be a vitánkba. Mint egy tartalékállományba helyezett, ormótlan krampusz, ücsörgött a kis sámliján az immár masszívan sötétbe burkolt diófa alatt. Nem láttam belőle többet, csak az árnyképét, de ha megerőltettem a szemem, valami csillogásfélét is fölfedeztem az ölében. Beletelt egy kis időbe, mire rájöttem, hogy a kezében tartott pálinkásfityók lumineszkál, és ez a kis világosság mintha mozdott volna: egy kicsit fölfelé, aztán meg vissza, lefelé. Az öregem lassú, akkurátus kortyokkal szabályozta a vérnyomását.

KAJ ÁDÁM
Otthonvágy

*Nem tudom hova tenni ezt az idegenséget,
Hogy az otthon nem ugyanaz, mint a haza,
Hogy otthon csak ismerős vagyok,
Hogy haza csak vendégként mehetek.*

*Zavar, idegesít és bosszant,
Hogy a templom nem a templomom,
Hogy az iskola nem az iskolám,
Hogy amíg anyám az anya,
És nővérem a testvér,
Nem istenem az úr,
És a szerető nem a szerelmesem.
Nem tudom hova tenni ezt az idegenséget.*

Gyarmatosító és tenger

*1.
A hajó lehorgonyzott.
Néhány öregisten arcú
mormotával
csónakba szálltunk,
és a király nevében
egy egész civilizációt vettünk
birtokunkba.*

*2.
Ár-apályom Hozzád igazítom.
Neked kerítem be az északi szigetet.
Neked fullasztom meg a halászt.
Neked nyelem el a csónakot.
Neked háborgok, neked csendesedem:
Végtelen is csak Veled vagyok.*

Angyali üdvözlét

*I.
Görcs a Miatyánkban,
Alázat a padban,
Bolondság, hogy másnak
Is szerelmet adtam.*

*II.
Egyszer csak belém lopóztál.
Úgy, hogy magad se tudhatsz róla.
Cinkosom lettél: csodállak,
Magunk előtt is titkolózva.*

MAKKAI ÁDÁM
Születésnap variációk

(1)

Hetvenöt éves lettem én:
 Trójai Faló e költemény?
 Szamár
 tanár

öltönyben, melyet jóatyám
 Mexicóból testált réám:
 csomag
 lovag! –

gunyoros ön-L.F.S.-e?
 Parancs? Álarcát vesse le?
 No lám
 komám,

ki elhagyott mint gyereket
 s akit azóta kergetek
 rokon
 fokon.¹

ezen merengve kiderül,
 hogy pár vers csak, mi sikerül,
 s az „sokk”
 ha sok.

Harvard után a Yale adott
 egy Ph.D-t, majd pár pofont,²
 – enyész
 e vész –

Maradtam volna Pesten is,
 de sajgott a lelkem s a testem is:
 nyugat-
 huzat

s bár angol lett a nyelvezet
 magyar maradt az ékezet:
 öröm-
 üröm.

vonzott a zord határon át –
 így értem el szép Ausztriát
 kopott
 s kapott

Negyven év tanítás után
 csak üldögélek nagy bután:
 élek
 s félek.

(2)

Hetvenöt év? Hát kor ez is?
 Az idő fut, vén nemezis,
 sötét
 ölé

Lerobbant hippie drogon él,
 „ihlik” amikor elalél,
 tudat-
 kutat

két század mérge ontja ránk:
 berozsdált szájharmonikánk
 mekeg-
 s brekeg.

véletlenül sem ás soha,
 „mímelt mámornak” más oka
 vagyon
 nagyon.

1 A szüleim elsőfokú unokatestvérek. (M. Á.)

2 Célzás anti-Chomskysta múltamra, mely nem csekély mértékben korlátozta USA-beli akadémiai pályafutásomat. (M. Á.)

Felszabadult a buzeráns
 – elvárja: erre rá se ránts –
 hited
 tied,

de ha te Istent emlited
 ő kezdi ki a te hited:
 s vadul
 szapul.

Ki vénebb hát? Korunk vagy én?
 – erről nem szólhat költemény –
 (piszok
 titok!)

Lesz égrogasztó ordítás:
 gyermek-gyilkos gondjain más
 sereg
 pereg.

Két hosszabb jégkorszak között
 lelkünk embernek öltözött –
 (ez ám,
 Szezám!)

de: hányszor jöttem újra meg-
 születni, mint ti emberek?
 Iszony,
 bizony.

(3)

Hetvenöt év elcammogott
 hurcolva ezt a csomagot
 dőrén
 pőrén –

negyvenöt július elején
 gyermekbénulást kaptam én:
 szakít,
 hasít

még ma is bal comb, jobb boka
 gyógyulni már nincs jobb oka –
 s ezér'
 felér

a rég-múlt inkvizíció
 ítéletével: hinni jó,
 erény =
 remény,

ha közben máglyán égsz is el,
 hisz' ott áll majd ki képvisel,
 s utat
 mutat.

Bár röstelem és fájlalom
 így lett témám a fájdalom –
 ne vess
 heves

ítéletet énrám ezért,
 hisz' filozófiám beért:
 okos
 fokos,

mely úgy ver fejbe, hogy az ész
 túlsurran önmagán, s egész
 teret
 teremt.

Apokaliptikus, vaják-
 os látomású holt Mayák,³
 (bomba
 gomba!)

engem nem tántorítanak el
 – meg is dögölhetek ha kell –
 holtam:
 voltam.

3 A híres-hírhedt maya prófécia szerint 2012. december 21-én véget ér a világ, mivel ott megáll az ő kalendáriumuk, és a Föld a Nappal együtt beáll a Tejútrendszer kellős közepét uraló Feketelyuk irányába. Ez utóbbi asztronómiai tény, de egyesek szerint már öt éve megtörtént, és még öt évig tart, tehát nincs olyan „szerencsénk”, hogy véget érne a világ. (M. Á.)

BÁGER GUSZTÁV

Föld

*Valóban, érteni kezdi az ember
a teremtést, mikor látja a sarat,
a járdán felgyűrődő agyagos földet.
Kifarol a bokrok közül egy autó,
rakománya zöldség és gabona,
a kerékgumi barázdái közt
földet hoz a városba,
egy maréknyi mezőt.
Minden a földből lett,
az erő, az akarat, a tudás,
mi lefagyott tavasszal,
ha túl korán bontja szirmait.
Az érzelmek, a türelem,
a szeretet, a józanság:
a föld tanulsága, ereje, hite.
„Legyen világosság!”
És kiáradt a fény
Isten lelkéből a földre.
Az édesvizek is a földből bújtak elő,
mint megannyi ezüst gyík.
Az eréc, a szentelt föld.
Honnan az évek, a dal ered.
Hogy a Teremtő a teremtés
hallgatósága legyen.
Ez a vers is földből született.*

Evangélium*Hubay Miklósnak*

*Mi a bölcsesség tehát?
A szüntelen kíváncsiság?
Az Istenkeresés?
Mi hát a lét értelme?
A harc, mit élvezni,
a szeretet, amit bírni kell?*

*A csillagok csak nézik,
az angyalok csak hallgatják,
mit össze nem beszélünk itt a Földön
arról, mi odaát evidencia.*

*Miért nem látjuk a megoldást?
Hiszen ott lebeg szemünk előtt az égbolt.
A felhők. A gallyak. A fák és a Hold.
Amikből kiolvashatók a lét válaszhai.
Elméleteket gyártunk és meghalunk hamar.*

*Tavasz, ősz: időben rügyeznek,
időben hullnak a falevelek.
A létezés művelik,
ihletetten élnek.*

*Többnyire ezekről
beszélgettünk whisky mellett
az Alteredő Bár teraszán.
Mért is keresnék egy élő
a holtak közt.*

Káv

*Még aludtam, amikor bejött valaki
és letette a kávéscsészét az éjjeli szekrényre.
Sokáig sötét volt: nem akart megvirradni,
vagy csak magára húzta mint paplant
báránnyelhet a Nap,
s az utcai lámpák egyenként kialudtak.
Én meg fölriadtam hirtelen, mint egy borz,
és keresni kezdtem a kijáratot.
A digitális óra derengő fényénél
megpillantottam a kávéscsésze körvonalait.
Ez volt a fogódzó, megragadtam a kávé
és mohón inni kezdtem,
mintha a sötétséget nyeltem volna le.
Lelkembe folyt az éj, a titok,
a lét és az évszakok. Eltűnődtem,
ezt is a javamra fordítja az örökkévaló?
Hogy mostantól érteni fogom az időt?
A nyarat, amikor olyan édes és dús
a rét, a mező, mint a szeretkezés szaga?
Megértettem a mókusok ugrálását,
mint rituális táncot, láttam az angyalokat is.
Láttam lélekben az ősz, a fáradt természet
foszló páncélzatát, a kérgeket. Láttam a telet,
a jéggel körbenőtt házakat, a kunyhók füstjeit.
Majd végül megláttam a tavaszt, a legszebb
drámát, mit valaha írtak, s ekkor döbbsentem rá,
milyen fontos mellékszereplő vagyok.*

FALUSI MÁRTON

Miénk az ég, a föld

*Kifeszíti a lengőajtót két igaz tanúnk,
s mint ujján keresztül kabát, emléken át a múlt,
kiszíppan szellős templom.*

*Künn oltáron fenség hódol, locsolt virágcserep.
Benn gyom fölverte rét az oltárteríték,
mit böjt és fagy meg-megbont.*

*Becsapódnak bélietes, fehér cseresznyefáink.
Kapuörvényt nem lehet mély lebegésre zárni,
égi uszadékfákra.*

*Dűlőúton napoztat Máriát kehes erdő,
szentképek alá boltból vett csokrot a teremő.
Hajunkat szél tépázza.*

*Fönn buszba tömött násznép, lenn urnába szórt ősök.
Légydöngés neonja cikázik látómezőkön,
kiég a keskeny szemsík.*

*Tavasza, szétpergő hamu, tisztáson elvirágzik.
Áldozótálra hamvad, nyelvem nem jut a szádig,
szavakká old, el-elhint.*

*Összeszedtük magunkat: testünk igévé váljék.
Isten többségbe kerül, tengődjek én szórványként
vérképben, esküvésben.*

*Uram, te Dávid-házi, mondd, hány ízig köszönjek
ivadékaidnak, rokon csillagköröknek?
Vérem nemes cuvée-e?*

*Meddig házam a házad, új otthonom az otthon?
Honnantól szomszéd, kibe váratlan belébotlom,
s illenék ráköszönnöm?*

*Ki él s mozog, fogadjuk fennkölt kívánságait.
Bővítjük szemhatárunkat esthajnalcsillagig,
házánkat itt, e földön.*

*Összebújunk: környező országok határsávja,
egymásba költözünk kisebbségi sorsra szánva.
Sztrikt határrezsím zsibbad.*

*Te vasalsz, én a meccset nézem s vívom helyetted.
Legyen, min megszólaljon, ha még akar, a Gyermek,
s hogy nagyra nőjön, kispad.*

*Magyar szó gólt nem érhet. Rúgná Európára,
határontúli csatár passzomért iszkol hátra:
más nyelv futtatja lesre.*

*Csűröm-csavarom, minden szó leshelyzetből indul,
labdánk pattan a pálya határvonalain túl.
Meddig jut el szerelme?*

*Hangját gáncsolja nyelvem, szó szót nem követ, fogad,
szabálytalanul szereli a gondolatokat.
Betűhernyótalpvetés.*

*Gólemvilág áll közénk, nyelvet fejt, nyelvet ölt ránk.
Lakásunk cirkójából a kékszakállú őrláng
bádogdobszívünkbe ég.*

*Blank vers hónapos szobájára kölcsönt ki vesz föl?
Arany árfolyamán nyújtott jelzáloghitelből
lakható be a porta.*

*Ha kert, a füredi kert. Ha ablak, Táltos utca.
Ki nem lakoltat onnan új ábránd jogosultja,
habár tégláig bontsa.*

*Álmom a Táltos utca kádjában fürdet téged,
vevőink testnedvét ingerli szeretkezéshez,
átüt zárcserélt ajtón.*

*Tudom, hol, hogyan s miért recseg a rossz parketta.
Találat érte falát, be-beázik miatta,
károsult maradandón.*

*Dédanyám szobájában csókoltalak pirulva,
éjente visszajárok belédszeretni újra –
közelebb s egyre följebb.*

*Szavamat ég beitta, voltam hát ismerős itt.
Kupéból dohányfüstöt, Kárpátokból Petőfit
huzat ki nem szellőztet.*

*Miénk az ég, a föld is,
jussunk, az új: legősiabb.
Utolsó rönkig, görcsig
oltárrá rendeződik
rétünk, törött idősik.*

MIKLÓSSY ENDRE
„Alusznak némán a faluk”

1956 decemberében a gyomai országúton nézelődtem, midőn egy lovasszekér érkezett, dugig megrakva zománcozott lábasokkal. Mi volt ez? Nálunk már nem lehetett semmit kapni, úgy látszik, másutt se sok mindent, az idősebb nemzedék pedig, amelynek a pénzét már kétszer is elvitte az ördög infláció képében, most valami értékállót akart szerezni a várható újabb infláció előtt. Nem volt ez légből kapott elgondolás, de ezúttal mégse vált be, mert Hruscsov szovjet pártfőtitkár, hogy mihamarabb eltüntesse disznóságának a nyomait, jelentős anyagi segítséget adott Magyarországnak. (Két hónapnyi csaknem teljes termelés kiesés, nem is szólva a tönkre lőtt fővárosról. Nem tudom, mennyi lehetett a segély – néhány évtizeddel később a Szolidaritás elnyomása úgy hárommilliárd dollárba került nekik. Kevesebb a miénk se lehetett.) Én meg többször tűnődtem aztán, vajon mit csinált a jóember a töméntelen lábasával...

A pénz iránti efféle bizalmatlanság pedig végigkísérte az egész elmúlt fél évszázadunkat. Ez az egyik oka a falukép átalakulásának. A falusiak ugyanis a pénzüket a használati igényeiket messze meghaladó hatalmas házakba ölték, mint „értékállóba”. És eközben nem vettek figyelembe néhány alaptényt. Azt, hogy az ország vezetésének már csak önérdékből is óvnia kell a pénz értékét, a forint nem omlik össze, legfeljebb akkor, hogyha minden egyéb. Azt, hogy a ház forgalmi értéke összefügg a faluval, amely, ha elveszíti a funkcióit, akkor elveszíti vele együtt az anyagi értékét is. A jelenlegi helyzet például olyan, hogy a hitelbankok a magyar települések nyolcvan százalékában nem jegyeznek be jelzálogot, mivel fizetőképes kereslet híján nem látják annak érvényesítési lehetőségét. (Ki az ördög vásárolna drága pénzen házat egy haldokló faluban?) És a falvak lakói nem vették figyelembe azt sem, hogy jöhet még idő a pénz értelmes felhasználására. Annyi ugyanis tény, hogy a kommunizmus virágkora nem ilyen idő volt. Ideológiai okokból üldözték a magángazdaságot és ezzel együtt a termelőeszközök magántulajdonát is. (A Szolidaritás évében például a szovjet Politikai Bizottság a legfenyegetőbb veszedelemnek a lengyel kisparaszti gazdaságot tartotta. Azt, amelyik éppenséggel kihúzta az országot a gaz-

dasági és ellátási slamasztikából.) Logikus módon ezért nem is gyártottak a kisüzem számára szükséges kis traktorokat vagy más kis kapacitású mezőgazdasági gépeket sem. (Igaz, a fuszás időnként technikai csodákat tudott produkálni, de azért ez mégiscsak elenyésző maradt.) A tsz-szervezésnek pedig az volt az egyik következménye, hogy az így létrejött nagyüzem nem használhatta a kisüzemek infrastruktúráját, istállóit, magtárait, igáslovaikat, sőt azokat kifejezetten el akarta pusztítani, nehogy megint szét lehessen széledni a „közösből”, mint 1954-ben, Nagy Imre első miniszterelnöksége idején. (Akinak az ellenségei meg azzal vetették a nyakába az ideológiai hurkot, hogy a marxizmus klasszikusai szerint „a kisparaszti gazdaság nem képes bővített újratermelésre.” Még szerencse, hogy a dán gazdák nem olvasták Marxot.)

Mindazonáltal kialakult a hatvanas évek végére az úgynevezett „magyar agrárcsoda”. Azt hiszem, az volt a nyitja, hogy az egyetlen kommunista ország voltunk, ahol legalább nem üldözték a mezőgazdaságot, az agrárrolló például húsz éven keresztül záródott. Ezzel együtt szemet hunytak az emberek gyarapodása fölött is. Ez a gyarapodás pedig jelentős volt. Az ország történetében még nem volt ekkora mértékű gazdagodás, húsz év alatt éppen a kétszeresére nőtt a reáljövedelem. Az se fordult még elő, hogy a falusiak jövedelme nagyobb legyen a városiakénál. (Megszokottá vált, hogy a városba került fiatalok útnak indítását, a lakásszerzést, a bútorozást a falun élő szülők finanszírozták a maguk jövedelméből.) De az ára mindennek nem csekély volt. A hetvenes évek végén az összehasonlító nemzetközi felmérés szerint Magyarországon dolgoztak a legtöbbit Európa-szerte, napi 662 percet, a hét minden napjára vetítve, és ennek több mint a harmada magánmunka volt. Meg is látszott ez sajnos a születési és a halálzási statisztikán, a családi élet gyengülésén, a helyi társasélet fokozódó enyészeten és a személyiség robot okozta lassú szétesésén. (Vannak olyan pszichiáterek, akik szerint a munka maga is bizonyos fajta drogá válhat, vagyis az eredeti értéktermelő funkciója háttérbe szorul ahhoz képest, hogy eltereli a figyelmet a megoldhatatlannak ítélt életproblémákról. A mi esetünk mintha igazolná is ezt a megállapítást.)

A falusi családoknak ez a munkája és jövedelme három, egymással összefüggő alapra támaszkodott. Az egyik családtag a tsz-ben dolgozott, a másik pedig a közeli kisváros ipari telephelyén. Az ipar fej-

lesztése azidőtájt ugyanis úgy történt, hogy a fővárosi trösztök vidéki telephelyek sokaságát hozták létre alkatrész-gyártás és egyéb részfeladatok céljából, és ezek munkásgárdája a környező falvakból rekrutálódott, lényegében alacsonyan képzett, betanított munkás-szinten. Hétvégén azután az egész család a háztájiban dolgozott, jellemzően 1 hold körüli területen, amit a tsz-től kaptak művelésre. Ezek tették ki összességükben a termőterület 10%-át, viszont a teljes agrártermelés 40%-át szolgáltatták, egyes ágazatokban, mint a gyümölcs, zöldség, tojás, még ennél is jóval többet. Ez azért is volt lehetséges, mert a tsz-től különféle kedvezményeket kaptak a gépi művelésre, takarmányra stb., és értékesítő szövetkezetek gondoskodtak a termékek piacra jutásáról.

E három pillér miatt a falusi kisgazdaság jó ideig sebezhetetlennek érezte magát, hiszen ha az egyik válságba került, támaszkodni lehetett a többire.

Mégis tévedett. Mindhárom pillér ugyanis szoros összefüggésben volt az állami gazdaságpolitikai rendszerrel, vele állt vagy bukott. És ez jóval erősebb függésnek bizonyult, mint hajdan a piaci konjunktúra-ingadozásoknak kitett kisparaszti gazdálkodásé. Hiszen hiányzott a gépesítés, a piaci kapcsolat, az átfogó szakértelem. Tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy alacsony szakképzettségű mezőgazdasági bér-munkás lett a hajdani gazdálkodó parasztemberből.

És hiányzott a valóságos helyi közösség. Az efféle a kommunizmus sehogy se szerette, mert nem érezhette fölötte az ideológia monopóliumát. Azt, amit Lenin ekképpen határozott meg: „Az elektromosság át fogja venni Isten helyét. Hadd imádkozzon a muzsik ezentúl az elektromossághoz. Erősebbnek fogja érezni a központi hatóságok hatalmát, mint Krisztusét.” E mélyen szántó gondolat jegyében, amelyben észre kell vennünk a „központi hatóságok” kulcsszerepét, közhatalmi és eszmei harc is folyt a potenciális közösség-szervezők, eme ideológiailag oly nehezen befolyásolható tanult emberi lények ellen. Minden lehető megtettek a „nadrágos emberek”, a

papok, tanítók, orvosok tekintélycsökkentésére, de a falvakból lassan kivont funkciók – a megszüntetett iskola, felszámolt tanácsi önállóság, körzetesített tsz is – ebbe az irányba hatottak. Mintegy másfélezer település funkciói csorbultak ekképpen. Elmentek a fiatalok is a munkahely és közösség nélküli falvakból, igazából csak az agrárdiplomások maradtak, és ennek idővel nagy jelentősége lett. Egészeben véve a falu szellemi leépüléséről beszélhetünk annak ellenére, hogy az iskolázottsági szint statisztikai értelemben jelentősen növekedett. Így érkezünk el a rendszerváltáshoz.

Hogy mit is jelent a közösségként létező falu, azt egy példával kívánom szemléltetni. 1920 februárjában országgyűlési választások voltak, történelmünkben először általános és titkos lebonyolításban. Dr. Kiss Istvánnak, közigazgatásunk hajdani nagy öregjének az édesapja azidőtájt Csongrád-Bokrospar-ton volt tanyasi tanító, egyúttal afféle szellemi tekintély és tár-

sadalomszervező, és a gazdák tanácsot kértek tőle, tanító úr, hát kire szavazzunk? A fő jelölt Huszár Károly volt, a megbízott miniszterelnök, a tét pedig az, hogy ha megválasztják, akkor a győztes antant, a helyzet ura továbbra is megbízik benne és hatalmon tartja. A tanító azonban azt mondta, órá semmiképpen se, mert lévén a bankok embere, a földreform ügyében semmi jóra nem számíthatunk tőle. És a miniszterelnök megbukott a helyi választáson, s ezzel megtört politikai karrierje. Így befolyásolta egy egyszerű tanító az országos nagypolitikát, mert emberek álltak mögötte. Persze az is igaz, hogy az ilyesmi nemigen tetszik a hatalomnak, bárki legyen is az, tehát meg fogja kísérelni ellene azt, amit lehet. Az efféle közös akarat kialakulását mindenesetre. A mi történetünk pedig azt tanúsítja, hogy a kommunista hatalom figyelemre méltó sikert ért el a társadalom eme átalakításában.

*

Minden épület hiteles képe az ember által berendezni óhajtott világnak. E szemszögből érdemes megnéznünk a falu képének átalakulását is. A hagyományos falu beépítésének a rendjét a porta használá-

ti rendje szabta meg, az esztétikai összhangot is ez biztosította. Ekképpen került a keskeny telek egyik oldalára a ház, a telek hátsó része gazdasági funkciót kapott, és maga a ház is a kisgazdaság igényei szerint tagozódott. Alapformája, a „hosszú ház” gazdasági épületekben folytatódott – istállók, pajta stb. –, a nyeregtető padlás pedig magtárként szolgált.

Amikor azonban a kommunizmus hadat üzent a kisgazdaságnak, szükségképpen le kellett rombolja ennek az infrastruktúráját is. Az építésügynek ebben kulcsszerepe volt, részint a szabályozás olyan új rendjével, amely például megkövetelte az oldalkertet, használhatatlanná téve ezáltal a keskeny telek elülső részét, részint pedig az építőanyag-ipari kínálattal, az előregyártott vasbeton födémgerendák vagy a tetőszerkezet faanyagának méreteivel, amelyek elkerülhetetlenné tették a „kockaházat”. Sátortetővel, amelynek nincsen többé magtárnak használható padlástere, és centrális alaprajzi elrendezéssel, amely nem teszi lehetővé a hosszirányú hozzátoldást. Ez a házforma aztán azonnal degenerálta a falusiak addigi konzervatív ízlését is, a falu egységes esztétikai képét szétrobbantotta. Az persze nyilvánvaló volt, hogy a kockaház csak az igénytelenségnek felel meg, aki csak tehette, átépíteni igyekezett, de ehhez nem volt semmiféle használható előkép. Jó ideig a hajdani középosztályok nyaralóépületei számítottak példaadónak, miközben figyelmen kívül maradt, hogy azok egészen másféle telekosztásban épültek, aztán pedig a világ minden építészeti stílusa is példa lett, Tiroltól Japánig, egymás mellett vagy a legbizarrabb stíluskeveredésben. A szellemi zűrzavart és az ezzel összefüggő társadalmi szétesettséget mindenesetre híven megmutatja az átalakult falukép. Amit ebben látunk, az tulajdonképp nem más, mint az egyenlősítő igénytelenség meghaladási kísérlete. Illetőleg az, hogy megnyugtató kiutat mennyire nem sikerült találni belőle. A kommunista mű-társadalom alternatívájaként csak a mű-egyéniséghez jutottunk el.

A kommunizmus mesterséges világrendszer volt, téves kiindulási alapon, de mindennek, ami létezik, mégiscsak van valamilyen összefüggése a valósággal. Ezért aztán részint nem maradt ránk ebből a korszakból semmiféle olyan helyzetértékelés, amelyre ma hivatkozni lehetne, és nem is szoktak hivatkozni semmire. (Van ebben jócskán a rossz lelkiismeretből fakadó ködösítés is, de ezzel nem foglalkozom.) Másrészt viszont sok minden olyan alakult ki, amire építeni kellett volna. A száműzetésben New Yorkban

élő hajdani parasztpolitikus, Kovács Imre már 1968-ban úgy vélte, hogy most Magyarország elindult a polgári jólét útján, létrejön az emberek gazdasági autonómiája, a nemzetközi kapcsolatok megerősödnek és mintákat szolgáltatnak, a kultúra nyugatiasodik-polgárosodik, „vége a nemzeti romantikának”. (A maga plebejus pragmatizmusával már annak idején idehaza se látta életképesnek a népi kultúrát.) No, ez az utóbbi maradéktalanul be is jött, nem feltétlenül szerencsés módon, de a jóslat többi eleme kevésbé. Annyi mégis biztos, hogy az ország és benne a falu elindult egy sajátos „előpolgárosodás” útján, ami, minden fogyatékosága dacára, folytatható illetve korszerűsíthető lett volna. Ilyen volt esetünkben mindenekelőtt a falusiak életlehetőségeit megszabó gazdasági formáció. Hogy ezzel mit kellett volna kezdeni, annak a megközelítésére idézem Erdei Ferenc 1935-ben leírt gondolatát: „Egy újszabású magyar gazdaságpolitika útja tisztán és félreérthetetlenül kínálkozik. Tények feltételezése helyett ragadja meg a magyar gazdasági élet tényeit, feltételezett értékelések helyett támaszkodjék a magyar társadalom aktuális értékrendjére és úgy derítsen fényt a magyar sorsalakítás útjaira. Ilyen gazdaságpolitikának azonban súlyos akadályai vannak. Nincs olyan tényismeret, amelyre felelősen építhetne a gazdaságpolitika, és a magyar társadalomban nincs olyan közösségi tartalom, amely irányul vehető értékrendet nyújthatna a politikai cselekvés számára.”

Bibó István azt a nekrológot mondta ifjúkori barátjáról, hogy „Feri oda hagyta a tudományt a politika kedvéért. Ez nem tett jót a tudománynak, nem tett jót a politikának és nem tett jót a Ferinek sem.” Azt hiszem, az imént idézett gondolata igazolja is Bibó ítéletét. A változtatás lehetőségének felbukknásával igencsak jó lett volna gazdasági és társadalmi tényismeretre szert tenni és közösséget teremteni, amely irányul vehető értékrendet nyújtott volna a politikai cselekvés számára.

Az átmenetet nem az Erdei Ferenc által hajdan javasolt tényismeret, hanem a „főáramú közgazdaságtan” korszerűnek vélt elméleti tételei határozták meg: privatizáció, liberalizáció, dereguláció. (Magyarul talán úgy mondhatnánk: vagyonszerzés, piacvesztés, jogvesztés.) Eszembe ötlük itt a világ egyik legszegényebb országában, Bangladeshből született Mohamed Jaunusz, aki bár szintén ezt tanulta a közgazdaságtan nyugati egyetemén, azonban odahaza a tényhelyzetből indult ki, ennek meg-

felelően kezdte el a rendkívül sikeresnek bizonyult mikrohitelzést, és kapott végül Nobel-díjat is szakmai elismerésként.

Távol állt mindez az Ész hazai osztogatóitól. De talán nem is csupán értelmi probléma volt ez. Ami történt, azt legtalálóbban a fel nem ismert „osztályharc” fogalmával írhatjuk le. Ez marxista frázis lévén, a rendszerváltáskor azonnal elátkozottnak minősült, rosszabbnak, mint bárminő trágárság. Káromkodni például szokásba jött a magyar parlamentben, de ezt a szót húsz éven át senki se mondta ki. Nemcsak beszélni tilos róla, hanem még észrevenni is. Nem arról a forradalmi ostobaságról van szó, amit a Kommunisták Kiáltvány úgy mondott, hogy „a társadalom története az osztályharcok történetével azonos”, hanem arról, hogy bizonyos fordulópontokban ez a harc valóban része lehet a társadalom életének. És az a pillanat, midőn fölmerül a kérdés, hogy kié legyen a mindeddig kvázi osztatlan állami vagyon, rögvest fölmerül az eltérő érdekek mentén az eltérő érdekcsoportok küzdelme is. Ennek a kimenetele pedig e csoportok szervezettségétől függ. Ezért vált például Zsille Zoltán a hetvenes években első számú ellenségévé a Hatalom számára, mert ezt már akkor felismerte, és megkísérelte ennek megfelelően felvilágosítani az embereket is.

A társadalom alapjai a tulajdonviszonyokban vannak, valahogy így töltötték a fejünkbe hajdan az iskolában, de ezek szerint hiába. A marxizmust kizárólag a nómenklátúra sajátította el megfelelően, és valóban példásan alkalmazta is a saját jól felfogott osztályérdekében. A kommunista rendszer egyik jellegzetes belső ellentmondása, mondjuk inkább hazugsága az volt, hogy mialatt minden szava az „osztály nélküli társadalomról” szólt, maga a nómenklátúra igencsak öntudatos, bezárkózó osztályként viselkedett, mégpedig a kapitalizmustól eltérő feudális módon. A lengyel Szolidaritás-mozgalom egyik fordulópontján mondta például irányadó cézzel Andropov, a szovjet vezetés akkori kulcsembere, hogy náluk egyetlen munkás sincsen a politikai vezetésben. És amikor kiderült, hogy ez az osztályrendszer nem tartható fenn tovább pusztán a politikai hatalom monopóliumával, akkor hozzáláttak a hatalomgyakorlás marxista elvéből kiindulva, bár annak célját az ellenkezőjére fordítva, a „tőkés magántulajdon” megszerzéséhez.

A döntési pozícióba került rendszerváltó értelmiség pedig lelkesen segédkezett a nómenklátúra eme

osztályharcában, szembefordulván a misera plebs szempontjaival mint a marxizmustól elszakadni képtelen nézetekkel. „Vesszen Dózsa, éljen Zápolya!” – körülbelül így hangzott a kommunizmus leváltásának félhivatalos jelszava, és tette tökéletesen zavarossá a választási lehetőségeket Dózsa népe számára. Hiszen fel se tűnt, hogy „Zápolya” immár éppenséggel a kommunista nómenklátúrát jelentette. (Az öngyilkos kamikaze repülő ebben a csatában aligha a megfelelő hajót találta el.) A nómenklátúra tagjainak pedig, mivel osztályérdekeik mögé a kellő hazai támogatást leplezett osztályellenségüktől, a néptől aligha bírták volna megszerezni, komprádor-burzsóaziává kellett változniuk, hogy a szükséges támogatást kívülről kapják meg. Ezek után a társadalom többsége alig volt képes a fordulatot úgy értelmezni, mint „visszanyert szabadságot”. Annál kevésbé nem, mivel nemcsak az eddigi munkahelye veszett el, hanem az új ködfelhőben az a tájékozódási lehetősége is, ami a szellemi szabadság előfeltétele.

A szocialista „kollektív tulajdon” felszámolása, amelynek végrehajtásából nemcsak a társadalmi igazságosság, hanem még a szereplők versenyhelyezete is hiányzott, szükségképpen nem annyira kapitalista, mint inkább feudális viszonyokat eredményezett. Kiderült viszont, hogy más dolog a vagyont ellopni, mint működtetni. Eltérő adottságok szükségesek e kettőhöz, és miután ezeket nem sikerült egyesíteni, az új uralkodó osztály hamarosan válságba került. Ezt egy ideig el lehetett odázni az állam támogatási pénzeinek osztályérdekű elosztásával, de végül is kontraproduktivitása mélyen alulmúlta még a kommunista rendszerét is. Így került válságba a „rendszerváltás rendszere”, és ingott meg ezzel együtt a régi-új uralkodó osztály visszanyert politikai hatalma is.

*

A talán legjellemzőbb epizódja ennek az elrejtett letagadott osztályharcnak a termőföld ügye. A kiindulási pont az volt, hogy „Európa nem tűri a társas tulajdont”, tehát az állami és szövetkezeti földeket magántulajdonba kell adni. Erről szólt a „kárptótlás” nevezetű mutató, amelyben sikerült ezt az erőforrást eddig még soha nem látott mértékben elválasztani a falu népétől. A földtulajdont megszerezték a kárptótlással olyanok, akiknek már semmi közük nem volt a földhöz, nem is a faluban laktak, és eszük ágában sem volt gazdálkodni. A termőföld csaknem fele ekképpen osztatlan magántulajdonba került, táblánként

néha sok száz tulajdonossal, és így természetesen csak egységben volt bérelhető tőlük, egy nagygazdaság által. A tulajdonosok kapnak érte egy fölöttébb minimális bérleti díjat, a gazdálkodást pedig ez a mintegy 2000, 300 hektár fölötti üzemméretű gazdaság folytatja. Ez a nagyüzem foglalja el ma a teljes termőterület 62%-át. (A háború előtti hírhedt magyar nagybirtok-rendszerben ez az arány 32% volt.) A termőterület 6%-án, 1 hektárnál kisebb földön pedig mintegy 600 ezer gazdálkodó egység osztozik, és jó másfél millió ember él a mezőgazdaságból. A hajdani közös tulajdonú gépeket-eszközöket pedig példás érdekérvényesítő stratégiával megszerezte a helyi agrárelit, mint ahogy, már az uniós

csatlakozásunk után, az onnan érkező támogatásokat is. A termőföld elég tekintélyes része, talán több mint 1 millió hektár pedig bár nem tervezett, de szükségszerű módon külföldi gazdák és szervezetek használatába került, az esetek nagy részében valószínűleg zsebszerződések révén. (A dolog itt kissé megakadt, másfél évtized óta nem sikerült még a polgári tulajdonlás szabályai szerint legalizálni az ország harmadának ilyesforma elvesztését. De ami késik, nem múlik?)

Az az értékesítő lánc, ami hajdan a kistermelők piacra jutását lehetővé tette, széthullott felvásárló monopóliumokra, amelyek azután az árrést oly szélesre nyitották, hogy a kistermelőnek immár nem érte meg termelni, de szerencsére helyreállt az egyensúly, mivel ennyiért a vásárlónak sem érte meg vásárolni. Mert közben a belkereskedelem multinacionális üzletláncok kezébe került, akik a maguk külföldi termékeit olcsóbban tudják adni. Bár egyébként is hajlamosak arra, hogy az itteni termékeket mellőzzék, hiszen a fő dolguk a saját hazai termékeik eladása.

Visszanézve egy pillanatra Dózsára, 1959-ben még a levert forradalom után is meglehetősen nehéz volt a paraszttól elszedni a földet. Mutassa ezt egykori viccünk! „Mondja, János bácsi, hogy vették rá magát arra, hogy a földjét bevigye a szövetkezetbe? – Hát ankéttal. – Miféle ankéttal? – An két pofont

kaptam, hogy utána mindjárt beléptem.” Most pedig simán lenyelték az egészet, békésen várva még azt is, mikor rúgják ki őket a munkahelyükről. Pedig most nem volt „ankét”, hiszen nem volt már sem ávó, sem pedig szovjet tankok. Viszont nem volt „tanyasi tanító”, aki tanácsot adhatott volna. Nem volt önértet, összetartás, kezdeményező szellem sem. A hajdani parasztok helyén már eltartottak éltek

– „eddig dolgoznunk kellett, hogy eltartsanak, eztán már azt se kell. Igaz, kevesebbet is kapunk, de hát minékünk már annyi is elég erre a kis időre.”

Pedig a nagyja, a Nagy Átverés lényege még hátravan. Miután ránk ripakodtak, hogy a társas tulajdonlás nem korszerű, és ezért fel

kellett számolnunk a termelőszövetkezeteket és privatizálni a földet, kiderült, hogy tilos különbséget tenni a tulajdonformák közt. Lehetővé kell tenni, hogy részvénytársaságok is földet szerezzenek! Márpedig akárhogy nézzük, ez is társas tulajdon. De mégis vannak különbségek. A szövetkezetben a szavazás darab-darab elven történik, a részvénytársaságban meg felmutatom, hogy 51%, és nincs vita. A szövetkezet tagjainak megélhetése és haszna érdekében dolgozik, a részvénytársaság meg a tőketulajdonosok profitja érdekében. A szövetkezetben megtermelt többletérték helyben marad, a részvénytársaságban megtermelt pedig rögvést elvándorol.

Figyelemre méltó az is, hogy a mai forgalmi érték mellett Magyarország teljes termőterülete megszerzhető volna 2500-3000 milliárd forintért, az ország éves gazdasági teljesítményének tizedéért, annyi pénzért, amennyi a félév alatt kifizetett összes hazai munkabér. De akkor mit csinálunk majd a második félévben?

*

A gazdasági rendszerváltás, amelynek következtében eltűnt több mint másfél millió munkahely, elsősorban a falusiakat sújtotta. Ezek a megszünt vidéki munkahelyek – tsz, ipari telephely – kevéssé differenciált és piacképtelen termékeket gyártottak, hiányzott a szakértelmük és az üzleti kapcsolataik is. Felszámolásuk nem gazdaságpolitikai lépés volt,

a „majd csak lesz valahogy” elv alapján szüntették meg őket. Átmeneti intézkedésként született a segélyezés – szociális, családi, munkanélküli stb. –, amiről azt mondják, hogy megélhetéshez kevés, éhen haláshoz sok. Az ország gazdasági teherbíró képességéhez elviselhetetlen, viszont a munkába állást erősen fékezi. Igaz, fékezi ezt a foglalkoztatást terhelő 48%-nyi közteher is. Eltűnt egyúttal a tanulás eddigi motivációja, gyakorlatilag megszűnt a szakmunkás-képzés, és kísérteties a nyolc osztályt végzettek körében a 40%-os funkcionális analfabetizmus. A „kiművelt emberfők” igényét, mint a hajdani reformkor legfontosabb társadalmi célkitűzését, amit azóta sem vont kétségbe egyetlen rendszer sem, a neoliberaisnak mondott újkapitalizmus hivatalosan is levette a napirendjéről az új oktatás- és társadalmpolitikai koncepciók jegyében. (Egy „kiművelt emberfővel” sokkal nehezebb dolga van a hatalomgyakorlásnak.)

Közhatalmi oldalról nézve a rendszerváltás az addigi tanácsi rendszer helyett, amelynek feladata a központi akarat helyi szintű érvényesítése volt, helyreállította a falusi önkormányzatokat, amelyek sok „önkormányzati” jellegű feladatot kaptak, jóval többet, mint régen, de hát az élet is bonyolultabbá vált. Viszont nem biztosították számukra a szükséges feltételeket. Sem a szakmaiakat, sem pedig az anyagiakat. A sok feladat sok pénzbe kerül, a helyi bevételek meg minimálisak, ezért mégiscsak megmaradt a kiszolgáltatottság, mert a központi hatalom döntésétől függ, hogy az önkormányzatok mennyi támogatást kapnak a feladatok ellátásához. Így aztán az önállóság gyakran névlegessé válhat. Jól mutatja ezt a kormány által néhány éve elkezdett kisiskola-felszámolási program. Amihez a kormányzatnak jogköre ugyan nem volt, de a pénzügyi csapok elzárásával mégis ki tudta kényszeríteni. Alapjában véve a centralizáltság nem csökkent Magyarországon, csak az eszközei változtak meg. A vidék érdekképviselője pedig hiányzik a központi döntéshozásból.

Van ennek azután egy további, rendkívül hátrányos következménye az ország irányításában. A központi bürokráciának nincsenek információi a vidék valóságos helyzetéről és igényeiről. Terveit néhány makrogazdasági statisztikai mutatóra támaszkodva kénytelen kidolgozni anélkül, hogy tudná, milyen hatással lesznek ezek a valóságra. Ezek a tervek így könnyen a különféle beruházási

érdekcsoportok szempontjai alapján állnak össze, érdemi gazdasági mérlegelés nélkül, viszont tág teret nyitva a korrupciónak. (Egy tavalyi felmérés szerint a hazai korrupciós ráta a közpénzek felhasználásában 26%-os, amivel az 55. helyen állunk a világ 58 vizsgált országa között.)

Így épült ki nagy költségből egy kiterjedt regionális szennyvízcsatorna-hálózat, gázvezeték-hálózat a munkanélküliek és fizetésképtelenek falvaiba, a túlméretezett autópálya-hálózat, miközben az alsóbbrendű utak sok helyütt szinte járhatatlanok. Lett digitális oktatótábla, miközben befolyik az eső a tanterembe, mert nincs pénz a tető megjavítására. Egészen groteszk eseteket is produkálhat ez a fejlesztéstámogatás – például faluközpont-építést a településhatáron kívül. (Ugyanis van már faluközpont, de a pályázati pénzt csak nem hagyjuk elveszni!) Eközben a fő problémára, a foglalkoztatás javítására nem jut támogatás. Az Új Magyarország Fejlesztési Tervben, amelynek alapján 2007 és 2013 között mintegy 8000 milliárd Ft támogatást kapunk az Európai Uniótól, összesen 70 ezer munkahely létrejöttét tervezték hét év alatt (még ennyi se jött be). Igaz, épült helyette autópálya-alagút a síkság közepén.

De lett pozitív oldala is az elnyert helyi önállóságnak. Az ország egyre szorultabb helyzetében, ahol is értelemszerűen a lépcső legalján lévő falunak jut a legkevesebb, egyes jól működő helyi önkormányzatok tudnak élni az önrendelkezéssel, és a minimális eszközökkel is javítani képesek a megélhetési esélyeket a helyi erőforrásokkal való gazdálkodással, a helyi közösség megszervezésével. Bontakozófélben van az „önellátó falvak” mozgalom. Azt láthatjuk itt, hogy a valóságos és felismerhető problémák számbavételével a helyi társadalom próbálja kijavítani azt a rendszerátmenetkor elkövetett alapvető hibát, hogy az annyira szükséges társadalom-újjaszervezés helyébe a politikai szerveződés lépett a maga hatalom diktálta érdekeivel és érdekérvényesítő módszereivel. Ennek az áldatlan helyzetnek az orvoslása kezdődött meg egy sor falunkban, és jó volna, ha tanulnának másutt is belőle. A helyzet nyitja láthatólag a helyi érdekek meghatározása és az erre épülő cselekvési program.

*

A falu egyébiránt az elmúlt három évszázad világfolyamatainak állandó nagy vesztese volt mindenütt, ennek végső oka pedig az alacsony érdekérvényesítő

képessége. A helyzetet mindenesetre félre szokták magyarázni azzal, hogy ezt a hiányt „elmaradottságnak” tekintik, a falut gazdasági és társadalmi residuumnak, hanyatlását pedig az általános „fejlődés” üdvözlendő következményének. Ebből származtak a kommunizmus hajdani faluromboló programjai is.

Látható viszont, hogy a „főáramú gazdaság” korifeusai éppen úgy gondolkodnak, mint a hajdani Politikai Bizottság, éppen úgy likvidálni akarják a falvakat az agrár-óriásbirtokok érdekében. Annyi különbség mégis van, hogy a hajdani kommunisták ipari bérmunkásokká óhajtották tenni a falusi parasztokat, a jelenlegi globalisták viszont nem mondják meg azt, hogy mihez kezdjenek a földjüket vesztett falusiak.

Az átalakulás, amit urbanizációnak mondanak, és úgy tekintenek, mint a Fejlődés legfontosabb összetevőjét, két aggasztó következménnyel jár. Az egyik az, hogy a város fenntartásához fajlagosan több erőforrás szükséges, mint a faluéhoz, jóval nagyobb az „ökológiai lábnyoma”, és ezért e városiasodás a Földünket is egyre jobban igénybe veszi.

A másik pedig a demográfiai probléma. A „város” sok ezer év óta mindig negatív népeseződésű, vagyis kevesebben születnek itt, mint ahányan meghalnak, és folyamatos növekedését a falusiak folyamatos bevándorlásának köszönheti. Amikor viszont éppen ennek következtében visszaesik a falusi népesség aránya, akkor előáll az egyetemes demográfiai pangás. Így van ez az egész fejlettnak mondott világban, és e tekintetben föl is zárkóztunk immár az élvonalba. (Azt hiszem, hogy a harmadik világbeli félelmetes arányú népességrobbanást igen brutális módon ez a fajta „urbanizációnak” mondott negatív visszacsatolás fogja megállítani.) Minálunk mindenesetre az történt, hogy a fiatalok sok évtizedes elvándorlásával a falvaink előregedtek, és immár szintűgy fogyó népességűek, mint a városok. Ámbár a megfelelő

korcsoportokat összehasonlítva, a falvakban még mindig több a gyerek, mint a városban, és ezzel nyilvánvaló összefüggésben a család felbomlása sem annyira előrehaladott. A helyi közösség által működtethető önkormányzat mellett ez a másik olyan potenciális előny, amivel a falu még rendelkezik.

A falu rossz érdekérvényesítő képessége pedig nagyrészt méret-probléma. A „kicsi” nem csak szép, ahogyan Schumacher mondja, hanem gyenge is. A modern tömegdemokrácia, amiről azt állítják, hogy a „sok kicsi sokra megy” alapján, vagyis a szavazók érdekeinek figyelembe vételével segít ezen a helyzeten, önmagában nem elegendő, hiszen a parlament éppúgy centralizált, mint a Politikai Bizottság. (A példában szereplő hajdani miniszterelnököt is hiába buktatták meg a tanyásgazdák a választáson.)

A falu jelenlegi, szinte vigasztalan helyzetét elsősorban a hiányzó tagolt helyi társadalom határozza meg, a hiányzó közös értékrendszerrel, érdekekkel, elfogadott tekintéllyel. Megoldásra vár tehát ez a probléma. Szükség van olyan emberekre, akik a helyi közösséget szervezik, értéket közvetítenek és irányt mutatnak: „pap–pedagógus–polgármester–postás”, vagyis ahogy mondják, „humán PPP”. Ápolni kell a közös helyi hagyományokat, amelyek nélkül semmiféle közösség nem létezhet. Szükség van az országnak az intézményi és működési rendjére, amiben közmondásunk átfordításával, „a kutyaugatás is elhallatszik az égig”.

Selma Lagerlöf meseregényében a vadlibákkal vándorló elvarázsolt kisfiú egyszer a következőket hallja: „Mindannak, amit királyok, klastromlakók, földbirtokosok és városiak hoznak létre, tartalma csak egynéhány évre szól. De ha mindig lesznek becsvágyó és kitaró parasztok, akkor azt is tudom, hogy a vidék megőrzi majd a régi hírnevét. Mert csak azok tudják a föld jólétét és becsületét megtartani, akik szakadatlan munkában a földre görnyedve járnak.”

KONTRA FERENC A Karassó mellől

Neumayer Ujlaki Kornél Dezső novelláiról

Kibogozhatatlan rejtélyként állt előttem mindmáig, és korántsem biztos, hogy titkai megfejthetők lennének, mint ahogyan az sem, hogy mit milyen szándékkal tett vagy írt meg.

Kezdjük mindjárt a nevével. Ha pontosak akarunk lenni, akkor a teljes nevét így rakhatjuk össze: Neumayer Ujlaki Kornél Dezső. A teljes nevét azonban ilyen formában ő maga soha életében nem írta le.

Szinnyei József sem vette észre, hogy ugyanarról a személyről van szó, mivel nagyszabású lexikonjában, a *Magyar írók élete és munkái*ban Ujlaki Kornél Dezső és Neumayer (Kornél) Dezső két külön szerzőként szerepel, különböző művekkel. A digitális *Katolikus lexikon*ban így van jelen: Újlaki (1904-ig Neumayer) Kornél Dezső. Ez tűnik a legadekvátabbnak, csak hogy a szerző sosem írta le hosszú Ú-val a vezetéknevét.

Nevével kapcsolatban máig teljes a káosz, hiszen íróként maga is következetlenül használta négytagú nevének valamennyi lehetséges variánsát, még a köteteit sem azonos néven adta ki.

Neumayer Ujlaki Kornél Dezső 1866. április 26-án született a drávaszögi Dályokon, ahol apja jegyző volt.

Gyerekkorát meghatározta, hogy gyakran vendégeskedett nemesi származású nagybátyjánál, aki korán megismertette vele a színházat és az operát. Fiatalon megtanult németül, otthon, a családban pedig eleve sokácul (a horvát egyik nyelvjárása), szerbül és magyarul beszéltek. Az iskola kórusában énekelt, diákszindarabokban szerepelt, ez bátorította fel, hogy ifjúként előbb a pesti operában, majd a színtanodában próbáljon szerencsét. Ilyen arccal nem lehet Rómeót játszani, menjen inkább a túlsó sarokra, ott van a papnevelde – hallotta a lesújtó ítéletet,

amit végül is komolyan vett. Igaz, hogy nem a túlsó sarokra, hanem Pécsre ment. Igaz, hogy nem lett operaénekes, de a darázi templomban operaeloadásokat rendezett a kitűnő hangú mároki kántorral, Szajkó Józseffel. Színészi tehetségét pedig későbbi pályája során igencsak módjában állt kamatoztatni.

Tanulmányait a pécsi papnevelő intézetben végezte, 1888-ban Rácpetrén pappá szentelték, Berementen káplánkodott, végül 1899-től Darázs plébánosa és baranyavári esperes lett.

„Ünnepnapokon igen gyakran ő mondta a szentbeszédet a pécsi székesegyházban mint az egyházmegye tiszteletbeli kanonoka, s nem múltott el Budapesten egy katolikus arisztokratamenyegző, ahová nem a darázi plébánost hívták meg ünnepi szónoknak. Tehetséges és búbájosan eredeti modorának köszönhető, hogy hetekig volt különböző grófi kastélyok megbecsült vendége” – írja róla Baranyai Júlia *Vizbe vesző nyomokon* című könyvében.

Papírforma szerint azt várnánk, hogy a bohém életvitelű pap-íróban a kivilágos-kivirradtig dzsentrijének virtusa lakozik, a magyar regények alapján ilyesmire gondolhatnánk, nem pedig arra, hogy vonósné-

gyest rendel Bécsből a születésnapjára, és bécsi klasszikusokat hallgat az ünneplő közönség az udvarán felállított, fából faragott gloriett körül. Ezen az udvaron nem szárnyasok szaladgáltak, hanem fűvet nyírtak.

Korának jeles művészei vendégeskedtek parókiáján, többek között a helybeli sokác temetőt és a színpompás népviseletet megörökítő Csók István. Ebben a barokkos udvarházban festette meg a sokác lányok portréit. Nem a szérún állította fel festőállványát, amerre a szekerek nyekeregnek és a lovak patái nyomán porfelhő támadt. Éveken át visszatért az újbor ünnepére, amikor még maradt egy kevés a nyárból, és még sokáig lehetett ingujjban festegetni és végigjárni a pincsort a csillagos éjszakában. Kevéssé ismert képein a darázi emberek hétköznapijai, alkalmi portréi is megjelennek. Lappangó képei ma is mároki szobák falát díszítik. Nyilván módjukban állt megvenni.

Neumayer Ujlaki Kornél Dezső

Mitől volt éppen az itteni sokáccok viselete annyira különleges? Mert sokkal gazdagabbak voltak északabbi rokonaiknál. A tengerkék kabátok, a csécses főkötők, a sokácrózsaszín kendők – ma csak azt mondanánk erre a színre, hogy pink – olyan vilódzó forgatagot teremtettek, amit a világtól elzárt völgybe érkező vendégek egzotikusnak találtak. Természetes vasárnapi viselet volt a legények fehér báránybőr rövid kabátja, aminek hátát egy tükör alakú, ezüst keretbe foglalt szív díszítette. Aki szeretne volna elnyerni a legény szívet, annak a lánynak ebben kellett a saját arcát megpillantania. A női népviselet önmagában is értékebb volt a dukátfüzerek miatt, szinte megfizethetetlen értéke volt akkor is, ma is.

Hogy megértsük, honnan származtak a kincsek, nézzünk szét a löszdombokon: valaha itt álltak a limes végvárai. Nem kellene különösebb történelmi ismeretek hozzá, hogy rájövünk, honnan származnak azok az Alexandriában vert aranyak, melyek nagyobb esőzésekor, ismeretlen katakombák beomlásakor máig a felszínre kerülnek. Az aranypénzek másik forrása a mohácsi vész, mely a falu határában zajlott. A török seregek a darázi dombokról követték a harci eseményeket. Akkoriban az egész terület lápvidék volt. A vízlecsapolással harci szekerek, szerszámok, ruhadíszek, fegyverek kerültek elő, és az ekék a felszínre hoznak manapság is újabb leleteket, kincseket. Márok és Darázs a lecsapolt csatatérre épült. A dukátfüzér beépült a helyi népviseletbe. Ezért nemcsak Csók István járt a csodájára, hanem számos más neves művész és közéleti személyiség is, akiknek első útja a parókiára vezetett. A pap-író pedig bármikor rögtönözni tudott akár egy busójárást, akár más helyi vigasságot.

Zichy Gyula gróf, a pécsi püspök rossz szemmel nézte a darázi pap népszerűségét, német és magyar nyelvű publikációit, fejedelmi megjelenését, messze visszhangzó anekdotáit. Fenyegetései azonban nem váltak valóra, mert Ujlakinak a Vatikán körül is akadtak barátai.

Életéről csak az első világháborúig találunk utalásokat, visszaemlékezéseket, leveleket. Mintha itt megszakadna a film.

Ujlaki már súlyos beteg volt, amikor Aksimović atya meghívására Đakovicára érkezett, éppen hogy megérte a karácsonyt, itt hunyt el 1924-ben. A đakovicai temetőben nyugszik paptársainak sorában, sírkövére a Desiderie Ujlaki nevet vésték; „haláláról egyedül Mesterházy Ambrus emlékezett meg a Vajdasági Kultúra 1925. májusi számában. Koszorú egy magyar papköltő sírjára című írásában azonban ő is csak a melegszívű, kedves vendéglátótól búcsúzott, a nagy műveltségű egyházi személytől, aki olykor elszomrodott a világi események láttán. Költészetének, írói munkásságának értékelésére ő sem vállalkozott, feltehetően köteteivel maga sem találkozott” – írja Mák Ferenc a Kilátó 2007. október 20–21-i számában.

Vélhetően szülőfalujában kezdte papírra vetni *A Karassó mellől* című novelláskötet első változatát, amely Pécsen jelent meg 1897-ben, majd irodalmi sikerére való tekintettel új, némiképp módosított tartalommal és lényegesen nagyobb példányszámban Budapesten is, 1903 karácsonyára.

A kötet az egyetlen írásos forrás, amely a Karasicának magyarabbul hangzó nevet talál, a Karassót. Ki gondolná, hogy a kis patak kötetnyi novellát inspirált, és erejével egybefonta kanyarogva a novellák füzérét, mindegyik a Karassó mentén játszódik, nagyon is hiteles helyszíneken. A történetekbe foglalt többi földrajzi név megfelel a mostani szóhasználatnak.

A szereplők nagyrészt létező személyek voltak, akik a saját nevükön szerepelnek, ami hiteles forrásokkal bizonyítható. Az események szinte napra pontos időszerűséggel tudósítanak, írói bátorságra vall, hogy emellett mégis mesészerű, kissé lebegtetett stílusban ír, szövegei nem szociografikusak, nem is dokumentumszerűek, hanem koncentráltan irodalmiak. A párbeszéd ma is nagyon frissek, ne feledjük: Ujlaki egy történelmi színművel kezdte és fejezte be irodalmi pályáját.

Tudjuk, hogy személyesen ismerte Tömörkény Istvánt és korának számos más íróját, mégsem hasonlít rájuk semmiben. Inkább a XIX. század

kortárs magyar és német írói hatottak rá, ahol már megjelent a lélektani háttér, ami majd a ködlovagok prózájában bontakozik ki teljes pompájában. Ezen az úton találjuk Ujlaki szövegeit (legemlékezetesebb lélektani novellájában, a *Két asszonyban* az egyik nő elmezavara akkor fordul tragédiába, amikor megpillantja saját arcát a Karassó vizében), melyeknek retorikájára talán a papi beszéd és alkalmi szónoklat hatott leginkább, amikor egy történetet úgy kellett elmesélni, hogy az írástudatlanok is megértsék. Ettől olyan erőteljes a képi megjelenítő erő. Azért annyira egyszerű a novellák felütése, hogy egy pillanatra se kószáljon el a figyelmünk, minél könnyebben és gyorsabban legyünk otthon abban a térben, ahol a cselekmény játszódik. Közben az írónak a helybeli mesevilágot is az irodalomba emelő gesztusában szürrealisztikus vonásokat fedezhetünk fel.

Bármi történjék a szereplőkkel, mi is ott állunk mellettük. Amihez igazi írói tehetség kell: hogy egyszerre követjük kívülről a főhősök útját, ugyanakkor a fejükbe látunk, minden tetteknek megvan a lélektani eredője. Az értékek mellé kell tennünk még valamit: nála színesebben aligha írt bárki is, olyan intenzitásuk van a színeknek, hogy megmozgatja érzékszerveinket, anélkül, hogy a színeket folyton a nevükön nevezné.

Ujlaki a modern magyar próza egyik előfutára, és ha a feledésből végre az őt megillető helyre kerül, az olvasók szélesebb rétege is felfedezheti páratlan tehetségét. Furcsa, hogy a maga korában, a kiadásokban is kizárólag „elbeszélés” a műfaja a szövegeinek, holott tanítani lehetne ezek alapján a novellát.

Ha belekezdünk bármelyik novellájába, már az első mondatban alapvető eligazítást kapunk arról, hogy mikor, hol játszódik a történet vagy kik a szereplői, a felütés egyúttal a kulcsmondat is olyan

szempontból, hogy rögtön leszögezi: miért kell feltétlenül elolvasnunk. *A Karassó mellől* első kiadásában olvashatjuk a *Varga Bálint pénze* című novellát, az első bekezdését idézem: „Háromkirályok napján tán a kő is megrepedt. Sűrű köd ülte meg a völgyet. A csikorgó hideg a Karassót fenéig megfagyasztotta. A kipusztult szőlőhegyeken egy pillanatra tavaszt sejt a rászedett szem. Az árván álló meggyfák mintha teljes virágjukban pompáznának, olyan tömötten fekszi meg valamennyit a csillogó zúzmara. Fölkekedik a metsző téli szél, megbontja a háztetők újfonású szalmafedelét, talpra állítja a kicsévelt kalászt a gerincen és himbálja, mintha csak Péter-Pálkor alkonyi szellő hullámzanék köztük. Varga József házikójába bedúdol, föltépi a konyhaajtót, végigzúg a fűtetlen szobán. Kiemeli a rozszant ablaktáblát és hahotázva az utcára dobja. Még csak ez hiányzott, hogy a nyomorúság teljes legyen.” A leíró vagy bevezető részek rendre elmaradnak. Az alapvetéssel indító novellák felvállalják annak kockázatát, hogy vajon fokozhatók-e, tudnak-e újabb tanulsággal szolgálni.

A kötet második kiadásának idézhetnénk valamennyi „első mondatát”: „Stokuca granicsár őrnagy néhány száz serezsánnal Bezdánál átkelt a Dunán s kikötött a baranyai parton.” „A vasas németek rettenetes pusztítást vittek véghez hat óra alatt.” „A bellyei uradalom rengetegeiben erős csendőrzatok cirkáltak.”

És sorolhatnánk tovább, kik a cselekmény hordozói: a „vadráckovács”, az „ősz szakállú zsidó boltos”, „Rózsa Sándor karikásai”, „a cigány honvéd”, a „sokác menyasszony”, „az olasz vándorlegény”. Ujlaki nem beszél sem nyelvi tarkaságról, sem multikulturalizmusról, sem népek kohójáról, ilyesmiket

csak utólag magyarázhatnánk bele abba, ami természetes együttélésnek számított Baranyában. A nemzetiségek olyan konzisztensen szerepelnek a novellák-

A Karassó Darázsánál

ban, mintha nagyon régtől fogva közös erővel kellett volna megküzdeniük az elemekkel, a betegségekkel. De ünnepeiket is egymás mellett töltötték. Nem a jók és a rosszak oszlanak két táborra, hanem a szereplőknek saját, többretegű, személyes története az, amit fordultatos, olvasmányos novellákon keresztül ismerünk meg. Egyetlen történet sem szól nemzeti türelmetlenségről, gyűlöletszításról, megkülönböztetésről. Csakis utólag lehet összehasonlításokat tenni, és el lehet töprengeni azon, mi minden veszett el azóta. A novellákban megörökített hat magyar faluból három eltűnt a Karassó mellől. A társadalom természetes vérkeringése összekötötte azokat a területeket, melyeket egy határ elvágott.

A novellák még egy élhető világot örökítenek meg, amikor öt vízimalom sorakozik a parton, a hegy vincellér családjai a borukat a Dunán és a vasúton Bécsbe szállítják, a császár a tökösi erdőbe jár vadászni, Mohács a közigazgatási központ. Nemcsak a magyarságot, hanem a sokácságot is kettészelte a határ. Csupán az *Okos ember* című novellában találkozunk olyan motivikus elemekkel, melyek egy egész erkölcsi világrend változását jósolják meg: „Nincs többé engedelmesség. Ha egyik-másik megorrol valamit, kész a csetepaté. A ház feje hiába csitítja megvadult rokonságát, senki sem hajt a szavára. Megtörténik az osztozkodás, földarabolják a birtokot. S kik együttesen jómódban, gazdagon éltek, csakhamar megismerkednek az ínséggel és nyomorúsággal. Még nem is olyan régen, hej de más nap ragyogott az égen. Minden háznak megvolt a maga gulyája, ménese, nyája, csordája. A ládafiában lázsiások penészedtek, a pincében óborok csillogtak. A ház véne intézkedett, szavát szentül fogadták. Azt sem tudták, honnan jön az áldás, úgy velük volt az Isten kegyelme. Stepánovicséknak is kijutott bőven a föld zsírjából, az ég harmatából.” Végző soron az irodalom nyelvén rögzített dokumentuma annak, milyen volt a Drávaszög, mielőtt levált Baranya megye testéről. És ha már idáig jutottunk, akkor ugyanezt mondhatjuk el Ujlakiról is. Az első világháború kitörésétől kezdve nem publikált semmit. Még tíz évig élt. Mivel nem írta le, nem is tudhatjuk, mi nem tetszett neki.

Neumayer K. Dezső életművének legegységesebb kötete Budapesten jelent meg *A Karassó mellől* címmel. Az előző kötetet Pécssett adták ki, azonos címmel, de csak részben azonos tartalommal.

Viszont ebben található a szerző életművének egyedülálló alkotása, kicsit el is üt a többitől, a *Pattantyúsék malma*. Azt is mondhatnánk, hogy valahol a reneszánsz és a szecesszió között helyezhető el, olyan, mint egy pazar festmény. A szerző ebben egy darázsi legendát dolgoz fel, amely a Holt-Dunához kapcsolódik. A legapróbb részletei is erről árulkodnak: az óarany, a bíbor bársony, a mélykék alapon vörös rózsák kifejezetten metafizikus jelképiségre utalnak.

Sokat gondolkodtam azon, hogy egyik legjobb novelláját, a *Pattantyúsék malmát* miért nem vette fel a budapesti, második kiadásba, és egyébként is: miért kellett ennyit módosítania a kötet tartalmán? Elhagyni további, egészen kitűnő szövegeket, és hozzátenni olyasmit, ami nem erősíti a könyvet. Elhagyni az ajánlást is, ami így szólt: „Édesapámnak, tekintetes Neumayer Miklós úrnak ajánlom azon édes hitben, hogy gyötrelmes kínjai közt némi lelki öröme deríti majd engedelmes fiának e szerény gyermeke.” Elhagyni a humort és iróniát, helyébe a szakmai fegyelmet állítani. Az egybecsiszoltóság kétségtelenül irodalmi ambíciókra vall. Nem véletlen, hogy a kiadó, a budapesti Szent István Társulat Családi regénytár cím alatt új vállalkozásba kezd, mely a maga nemében egyedülálló a hazai irodalomban – ez a sorozat fülszövegében olvasható.

A változtatások lehetséges megfajtására csak a két kötet párhuzamos egybeolvasása révén lehet rájönni: az új és egyben utolsó változat szorosabban kötődik a Karasicához, úgy kanyarog a cselekmény a falvakon a folyócska és a történelmi események mentén, mintha a térképen követnénk végig, egészen addig, amíg a Dunába nem torkollik, itt olvashatjuk a finálét *Ne vígy a kísértetbe!* címmel, ahol már maga a történet is belevész a vásári sokadalomba, egy nagyobb egészbe, itt már elmosódik a korábbi példabeszédjelleg, már nem is hősöket alkot, hanem inkább szintézist teremt, először általánosít, majd összegzi egyetlen szövegfolyamban mindazt, ami erre a vidékre leginkább jellemző. A kötet szerkesztettsége tehát bravúros, a regényekére emlékeztet: fokozatossága (*Vasszeg és fakard*), íve (*Testvériesen*), fordulatai (*Az erdő bölcse*) és gyorsuló folyása (*A vadorzó*) van. A legnagyobb írói teljesítmény természetesen az, hogy minden novellának köze van a Karassóhoz, és ez a jelentéktelen folyócska nemcsak alibiként szolgál,

hanem minden történetben váratlan, sorsfordító, mágikus szerepet kap.

A Karassó mellől első változata a térséget tágabban értelmezte, és a térkép szigorúságától is eltekintett. Kötetnek egyébként semmivel sem rosszabb emiatt, hiszen aki nem járt még a Karasicánál, annak kevésbé fontos, hogy a *Pattantyúsék malma* című novella térben öt kilométernyire eltávolodik a Karasicától. A malom ugyanis a Duna partján állt.

Végül arról is beszámolok, miért vált személyes előképpé Ujlaki, akinek viszonylag későn, három prózakötetem után szegődtem a nyomába. Darázson születtem, ahol még éltek a bohém papról szóló anekdoták, melyeket először ő írt bele az irodalomba.

A szintén darázi születésű Baranyai-Bosnyák István (aki az Új Symposion első főszerkesztője volt) említi, hogy első könyve, amit édesapja a kezébe adott, egy piros fedelű Petőfi-kötet volt, „a bohém Ujlaki Kornél Dezső papköltő és novellista félkegyelmű házvezetónője által potom áron elkótyavetyélt könyvtárából”.

Ettől kezdve töprengtem el a saját történeteimen, melyek a *Drávaszögi kereszttekben* szerepelnek, ugyanott játszódik a regény, és akár *A Karassó mellől* is lehetne a címe, mert úgy érzem, mintha ott folytattam volna, ahol Ujlaki letette a tollát. A felismerés katartikus volt: korábban sosem jöttem volna rá, végtelenül tudománytalannak tartottam volna, hogy a mondatfűzésnek, a szóhasználatnak is lehet genetikai háttere, tükröződhet a tudattalanban, miként darázi nagyapám mondta: örökölni fogod a mi félelmeinket is, ahogyan a szemed színét. Lehetnek közös emlékeink is? Még alkalmam volt hallani azokat az embereket, akik a plébánost személyesen ismerték. Tomics, az életmentő valóban létezett, ott fekszik a daráziak és a márokiak közös temetőjében.

Ujlaki életműve összefonódott azzal az aranykorral, amelyet a ferencjósokás tányérok, a romba dőlt családi házak és elhagyott pincék felidéznek, és őrzik azoknak az éveknél az emlékét, amikor a Karassó mentén még voltak ünnepek.

Darázs télen

NEUMAYER K. DEZSŐ

Tomics Simon, az életmentő

Az öreg Tomics Simon unokájával, a szálas Peróval egyre feljebb terelte a birkanyáját. Folyton a Karassó mentén haladtak, utóbb a forrásig vergődtek, a pécsvárad hegyek közé.

A főerdész szinte tárt karokkal fogadta, szíves-örömezt megengedte, hogy a fenyves alján szárnyéket csináljon, és a trágya ellenében kiteleljen. Az öreg nem mondatta kétszer, hanem kapva kapott az alkalmon, hogy a sarjú patikai ára mellett úgyszólván krajcár nélkül telettesse ki a nyáját.

Nádat a darázi szigetből vittek utána, amennyi csak kellett, a szárnyék tőzsomszédságában bőven futotta a tágas kunyhóra is. A tél már Szent András hetében kimutatta a foga fehérjét, az öregnek volt esze, amikor ellátta magát két hónapra való eleséggel. Valahányszor télapó kissé lecsillapodott – örök-ké csak nem csikorgathatja a fogát –, kivált éjszákánként, szünet nélkül szakadt a hó. Hajnaltól délig volt mit lapátolniuk kettőjüknek a szárnyék körül. Tanyájukról ki nem mozdulhattak, mert a vágást befűtta derékig. Bánták is ők, mikor benn a kunyhó padkáján bőven fehérlett a liszt, s a hátsó térből nagy bögyösen nyújtogatta potrohát egy akós hordó. Nincs is oka a szégyenkezésre, mert színültig van feketébe játszó kislelűdi vörös borral.

Esténként Peró előszedte a szűr ujjából a tilinkót, s valahányszor egy-egy Mária-ének sírt föl rajta, az öreg Simon reszketeg hangjával kísérte.

Egy este is így volt. Hirtelen kísérteties vonítás üvöltött közbe a szent éneknek, s csaknem ugyanabban a pillanatban fölhangzott a juhászkomondorok dühös csaholása.

– Hallod, fiam, ezek farkasok. Jól ismerem a hangjukat. Legénykoromban sokat viaskodtam velük a darázi rétségben.

– Én megtöltöm a puskát.

– Sose bánts, fiam, gyáva féreg az, míg a kutyáink be nem rekednek, nem kapsz belőlük puskavégre egyet sem. Inkább éhen pusztul.

– Ez lövés volt! – ugrott fel Peró.

– Csendesen, hátha cserfa pattant kétfelé a nedvességtől.

– Újból lövés, tisztán hallom.

– Nagyon messze lehet. Talán bent a faluban

köszöntik pisztolydurrogással a közeledő karácsonyt. Mikor is lesz?

– Holnapután.

– Akkor ülj le szaporán, fiam. Szedd elő az imádságos könyvedet. Misére bajosan jutunk be, hát kezdjük az ünneplést előbb egy nappal, kezd d r: Pásztorok, pásztrok...

A kunyhóban fölharsant az ének, a szárnyékból behallatszott egy-egy didergő bárány elnyújtott bégetése.

*

A mohácsi karácsonyi hetivásáron a dályoki fuvarosok esküdözve beszéltek a farkasokról. Tulajdon szemükkel látták, hogyan csörtettek át a Duna jegén, s mint ügettek az országúton keresztül Pécsvárad felé.

A városi darabant füleit pedig farkasbunda védte, mindent hallott, s fitymálón szolt oda a csoportnak.

– Ez az utolsó farkas bőre – rajtam. Ennek a fajzatnak úgy magja veszett, mint a hétfejű sárkánynak.

A dályoki mesemondó megorrolta ezt a hetyke helyreigazítást, és nem maradt adósa a város emberének:

– Ha én nem láttam farkast, akkor ez a bunda sem farkasbunda, darabant úr.

– Farkas – nevetett a darabant –, lehet úgy, hogy farka van; de akkor a lovad is farkas – és nevetve ütögette össze bokáit.

– Jó kedve van – hangzott a háta mögött a csendőrijárat megjegyzése.

– Bizony én ma úgy táncolok, ahogy ez a szél füttyörész, csendőr uraim – feleli a darabant.

– Semmi újság? – kérdi az idősebb.

– A dályokiak olyant tudnak, hogyha igaz lenne, megérne tíz pengőt.

– Miről beszélnek?

– Farkast láttak.

Egy harmadik csendőr futva közeledett feléjük.

– Épp az imént beszéltem a mecseki főerdésszel, bajtársak, aki újságolta, hogy ma reggel három farkast látott Kéménd felé loholni. A hadnagy úr meghagyta, hogy tartsuk szemmel a határt, ha bevonulunk. S mihelyt valaki gyanús nyomot vesz észre, azonnal jelentse neki – Pécsre.

A darabant eloldalgott:

– Beszélhetek nekem, akár a részeg zsidónak. Én hurcolom a bőrét az utolsónak.

Alkonyattájon még haragosabb szél szántott a havon.

Két csendőr gyors menetelésben igyekezett előle. A szél tombolva nyargalt a Zengőre, hogy onnan

ádáz dühvel csapjon le a síkra. Tán a fehérség bántja, tán a halotti csend nincs ínyére, hogy minduntalan fel-felordít és tört ágat, kidőlt fákat szór a hóra, a gyolcs szemfedőre.

Az út mentén a semfüsemfa kerítésen szomorúan sipog az éhes veréb, mintha alamizsnát kérne szagatott jajszóval. A csendőrök visszahőkölnek, tisztán kivehető a farkascsapás.

– Ezt hajszoljuk. Az erdőbe vette magát a gyilkos párája. Megvacsorálunk, aztán elmegyünk jó estét köszönteni nekik, egy kicsit hangosan, de jól.

– Nagyon jól beszélsz. Az öreg Simont is útba ejtjük. November elején jártunk náluk, hátha azóta bajuk esett.

A telihold ki-kibújik szürke takarója alól; de a szélvész arcába csap hideg fagyával és hirtelen visszahúzza a fejét. A két csendőr is el-elfordítja tekintetét az ádáz csapkodás elől, és megy fáradhatatlanul feljebb-feljebb.

A hegy gerincén orkán dühöng, megragadja a ropogásra keményített halotti leplet, lerántja a szunnyadó anyaföldről s viszi a magasba, zúgva, tombolva, akár csak óriás kísértet erőlködnek, hogy az égbe kapaszkodják.

A csendőrök lába alatt bántó ropogással csikorog a hó; de járásuk még rugalmas, jókedvük nincs távozóban. Középtermetű barna fiú az egyik, finom úrias vonásokkal. Tartása délceg. A másik hirtelenszöke, herkulesi alak, ölnél magasabb. Hosszú, vastag bajuszába jégcsapok csimpaszkodnak bele, hogy szigorú tekintetét még félelmetesebbé tegyék. Az arc keménységét szinte lágyá olvasztja kék szemének tiszta derűje.

Széltében-hosszában a mérhetetlen erdőségben kívülük sehol eleven lélek. A mély, bokán felül erő süppedékben egyre lazult az ifjú izmok acélja. Lélegzetük szagatottabbá válik; de azért egyik sem nyitja panaszra ajkát.

Az orkán kitombolta magát, s a hó kezdett szaláingózni. A mennyei mécsket nem akasztották ki az angyalok az ég selyemsátorára, bizton bizvást, mert nekik is szükségük van rájuk belül, amíg a másvilági hattyük tollát fosztogatják.

Valamelyik csintalanul, édesen kacagva közibe fújhatott, s az kavargó magasságból nagy pelyhekben alá. A barna csendőr előtt úgy rémlik, hogy ilyesfélét hallott dajkjájától.

Toll lesz, hiszen egyre jobban kívánczik oda a feje, önkéntelenül lebben el ajkáról:

– Csak el ne tévedjünk.

Az elől haladó óriás anélkül, hogy hátranézne, szilárd hangon bátorítja:

– Szó sincs róla. Behunyt szemmel is oda találnék; tán csak nem fújta be az utakat a hó.

– Mit szólsz hozzá, nem fordulnánk inkább vissza.

– Azt mondom, én százszor mondom, de nem ám. Hátunk mögött a halál s az öreg Simon előttünk, hogy csaknem az orrom hegyével érem. Utánam, Emil, az a becsületes sokác a nyakunkba borul örömeiben.

Emilt már inkább az erős akarat tartotta lábon. Tüdejét az éles levegő késként hasogatta, bágyadtan susogta:

– Szilveszter, én leülök, elfáradtam.

Az óriás Szilveszter megtántorodott ijedtében:

– Az Istenért, hova gondolsz, hogy elpusztulj. Még tíz perc.

– Lélegzetem elszorult és lábam reszket, mint a kocsonya.

– Föl, föl, Emil, halál ólálkodik e takaró alatt, csak utánam.

Emilt a halál gondolata fölkelésre nógatta; félig öntudatlanul vonszolta eltikkadt tagjait.

Szilveszter lábai alatt hirtelen megindult a hó, s a csukódó pillákkal nyomában tántorgó Emil utána zuhant a mélységbe. Ahol a Karassó zuhatagot képez, s az esővíz mély medencét vájt, oda találtak botorkálni a sötétben. A patak fenéig megfagyva függött a sziklán, mint valami elhomályosult tükör.

Szilveszter puskájáról, köpönyegéről a havat rázta, majd felordított:

– Eltévedtünk.

A fenyők feje fölött gúnyosan rázták koronájukat, s a tükörben tisztán látszott, hogyan hajladoznak, csúfondárosan hajlongnak, tán még ismétlik is:

– Eltévedtünk, eltévedtünk.

Emil egy darabig nézte a fák hajlongását, pár pillanatig küszködött a halálos bágyadtsággal; de mikor Szilveszter kimondta az úttervet: Vissza! Egyet perdült, s végigvágódott a patak hosszában.

Szilveszter másodszor is bődült, puskáját eldobva odaugrott eszméletlen bajtársához:

– Emil, Emil, ébredj, mindjárt a célnál leszünk. Ébredj, különben veled halok – és kicsordult becsületes szeméből a könny, s végiggurult Emil kékülő arcán.

– Hagyj magamra – suttozta Emil –, gondolj a magad megmentésére.

– Nem hagylak, csak még öt percre állj talpra.

– De ha nem lehet.

– Idd ki ezt a kevés szíverősítőt – s ajkához tapaszt-

totta vadászkulacsát –, ettől megmozdul a véred. Így ni. Most csak utánam. Még öt perc az egész.

És megindult az óriás az övig erő hóban. Emil előtt úgy seperte a havat, mint a gőzkoztó. A havazás is megszűnt. A szemkör egyre tágult, egyre bővült. Kapaszkodóhoz értek. Meredek oldalán boróka lapult a kökény bokra mellé, hogy eldugja bogyóit az éhes csíz elől.

– Itt fölmászunk, aztán akár odakiálthatunk a kunyhóhoz, várnak ott ránk! – beszélt vidáman Szilveszter.

Bokorról bokorra hágva, kezét a kesztyűn át is megvérezte a kökény tuskés ága, de azért víg füttyszóval iparkodott a magasba.

Ott fent már várták. A farkasok útját állták. Szilveszter nyugodtan kapta fegyverét arcához. A farkasok a kiegyenesedő óriás láttára meghorkantak s lassan hátra-hátrafaragtak, villogó szemüket le nem véve Szilveszterről.

– Miért nem jöttök közelebb? – gúnyolódott Szilveszter.

S eldördült az első lövés. A legnagyobbra fogta. Az kettőt fordult a sarkán és beleharapott a hóba.

– Ez se gondolt soha ilyen hideg pecsenyére, Emil – élcelődött a vadász.

A másik kettő annál undokabban csattogtatta fogát, farkával a havat csapkodva.

– Jut nektek is, csak ne türelmetlenkedjetek.

S új durranás verte föl a reneteg csöndjét. A második farkas irtóztató vonítással hömpölygött föl-alá. Mindkét jobb lábát töben roncsolta össze a jól irányzott golyó.

A harmadik egészen közel merészkedett.

– Ide, ide, téged villára tűzlek! – csikorgatta most már Szilveszter is a fogát, és feléje szúrt.

A farkas félreugrott; de Szilveszter gyors mozdulattal újból oly szerencsésen döfte oldalba, hogy a puszta csövégig szaladt belé a háromélű vas.

Majd a levegőben meglóbálta, és Emil feje fölött a mélységbe hajította.

– Emil pajtás, bátran jöhetsz, tisztára söpörtem előtted az utat.

Emil azonban minduntalan visszacsúszott. Ezen a bajon is segített Szilveszter. Lebocsátotta a zsinegbékót, s úgy húzta föl szép óvatosan bajtársát.

– Add meg e nyomorult bestiának a kegyelemlövést – könyörgött Emil a vergődő farkasra mutatva.

– Golyót nem érdemel, majd furkós bottal verem agyon, s holnap eljövünk a bőrükért.

Ezzel nekivágtak a fenyvesnek. Emil ösztönszerűen

emelgette lábait, mint a holdkóros. A borzasztó mélységű hó most már Szilvesztert is kezdte csalogatni, hívogatni fehér ágyára. Megijedt a tulajdon gondolataitól, s csak hogy elűzze e sötét hollókat, minden egyből ok nélkül nevéen szólította bajtársát.

De Emil nem válaszolt. Pár ölnyire mögötte, puszkáját ölébe fogva aludt édesdeden, mint aki illatos szobában, fehér párnák közt gyönyörű álmot lát s öntudatlanul mosolyog hozzá.

Szilveszter szaladva indult a keresésére, egy fenyőfa alatt talált rá.

– Pompás kriszkindli lenne farkas úréknak ez a szép baba itt a karácsonyfa alatt... Emil, ébredj, itt-hon vagyunk! Kelj föl, Emil, kelj föl, Emil.

Az csak mosolygott.

Az óriás levette kakastollas kalapját, keresztet vetett és égnek emelt szemekkel imádkozott:

– Uram Isten, áldj meg, mint Sámson.

Vállára emelte eszméletlen társát, s futni kezdett vele. Egy tisztásra ért. Lábai meg-megrogytak a kettős teher alatt, halántéka lüktetett, majd hogy be nem szakadt, nyakán, homlokán kidagadtak az erek, szeme előtt vérvörös színben karikázott a hó, két karja reszketett, mint az inaszakadtaké.

A juhászkomondorok nesztét vették, dühösen csaholtak.

– Emil, hallod ezt a muzsikát? – kérdezte Szilveszter vérző szájjal.

Az öt komondor egyre ugatott. Az öreg Simon kitekintett s ráfordult a kuvaszokra.

– A holdvilágot ugatjátok, nem hagyjátok mindjárt abba!

De bizony azok nem hajlottak a szavára. Szilveszter észrevette az öregot, s minden erejét összeszedve odakiáltott:

– Simon, segíts! – aztán összeesett. – Ne félj, Emil, nem hagylak...

*

Mikor Simon Peróval egyenkint kunyhójába vitte őket, homloka redői elsimultak, halkán azt súgta unokájának:

– Vágd le azt a karácsonyi bárányt, ha majd eszméletre térnek, legyen mivel megkínálni őket.

Éjfél tájon Peró készen volt a pecsenyével. Előbb Szilveszter nyitotta föl a szemét, csakhamar reá Emil is eszméletre tért, s míg jóízűen falatoztak s a pompás vörösből hatalmasakat kortyolgattak, az öreg a tüzet élesztgette, ajkán a szent karácsonyi énekkel:

– Dicsőség mennyben az Istennek!

TÓTH LÁSZLÓ
Elmaradt köszöntő helyett

Szakolczay Lajosnak

*„Fürdök az óraketyegésben”
 Babits Mihály: Indulás az öregkorba*

*Fürdetik arcunk a percek
 mosdatják kezünk és lábunk
 üres bőrszakok lifegnek rajtunk
 minden tagunk egyszerre ernyed
 heverünk az éjszaka kertjében
 szétvetve kezünk és lábunk
 mélézünk ezernyi imbolygó árnyon
 új létre készülünk lomhán
 új nyelvet tanulunk – a csendet
 mint halottmosó asszonyok
 mosdatják testünk a percek*

Háromszor a pámmal

1. A páám majd hatvan

*A páám már majd hatvan éve halott.
 A páám már fű se, virág se.
 Kő alatti üreg semmije talán még.
 A páám behunyt szememben az ég.
 Behunyt szememben csillag a páám.
 Behunyt szememben hold, nap.
 Ha pillám felnyitom – nincs sehol,
 kő alatti üreg semmije szememben.*

2. Neveltem a páám

*A páámnak akár apja is lehetnék,
 s nemcsak lehetnék – az lettem.
 S ha ő nem kaphatott kellő időt rám,
 magamban én fölneveltem.
 Fölneveltem tavasznak, nyárnak,
 álomban fogant valóságnak,
 sziklakőt himző virágnak –
 fölneveltem egyetlen fia fiának.*

3. Dobol a páám

*Új év megint, január kilenc,
 reggelre megteltem a páámmal.
 belehallgatok nincsébe –
 kitölt a hiánya.
 Nemcsak kitölt – kikurjant belőlem,
 telezengi a kozmoszt köröttem:
 pa-pam--pa-pam--pa-pám--pa-pám----
 danáz agyamban vadul a páám...*

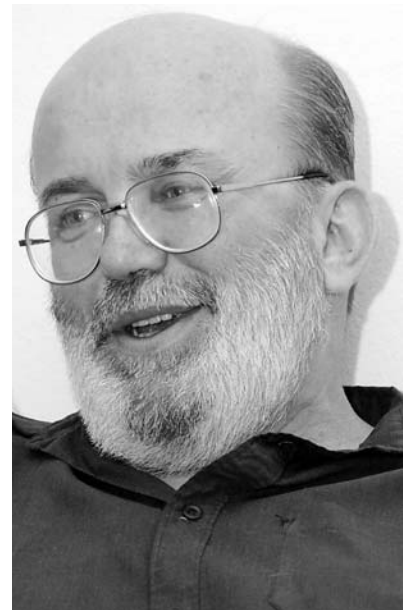
A külön-lét balladája

Tulajdonképpen nem sok közünk van már egymáshoz.
 Kihűlt kávéscsészénkben kavargatjuk a semmit.
 Szemünkben egymásnak láthatatlanok vagyunk,
 fülünk süket a másikunk szavára,
 s szót érteni egymással – nem érdekünk már.
 Ha kettő meg kettőt mondasz, kétszer kettőt én,
 ami neked tizenkilenc, egy híján húsz nekem.
 Kezünk folyton eltéveszti az irányt a másikunk felé,
 lábunk nem egymáshoz visz.
 Gyermeünk labdáját az egyikünk kapja el,
 s a másikunk dobja vissza,
 és ha kezünk fogva sétálgat kettőnk között,
 mintha két külön időben tenné,
 s mi nem halljuk, amit a másikunknak mond.
 Simogató szellő voltunk valaha egymásnak,
 külön-világunkban is egymás otthona,
 mára közös lakásunk lett külön-létünk színtere már.
 Nincs már sok közünk tulajdonképpen egymáshoz,
 s eszünkbe is csak ritkán jut a másikunk.
 Kik a másikunkban éltük egykor a magunk életét,
 ellebbenő árny vagyunk csak immár az övében.
 Esténként ha le-lefekszünk közös ágyunkba,
 akár ha külön-külön csillagon tennénk.
 S ha álmunkban a másikunkhoz érünk öntudatlan,
 riadtan kapjuk vissza róla eltévedt karunk, lábunk,
 mintha a múlt dermedt teteme mellett feküdnénk.
 Zavartan motyog elnézve minket a teremő úrben Istenünk,
 hatalmas műve kudarcát látva kettőnkben,
 még ő sem tud immár mit kezdeni velünk.
 S mi sem szidjuk, mi sem átkozzuk magunkért őt már,
 megbocsátva neki a másik utáni csendet is magunkban.
 Az úr lett a másikunk ölünkben, tenyerünkben,
 egymáshoz tulajdonképpen már nem sok közünk van.

Költő fejfájára

életem csak pár viadal volt
 s metaforákban ért a halál

„A Tóth László nevéhez újabban társított toposz szinte már közhely: ő az a (cseh)szlovákiai magyar költő (művelődéstörténész et cetera), aki Magyarországon született, s legtermékenyebb két évtizedét ugyancsak ott, szülővárosában, Budapesten töltötte, ma pedig (ismét) Szlovákiában él – de magyar állampolgárként” – így kezdi Filep Tamás Gusztáv tavaly tavasszal megjelent Tóth Lászlóról szóló kisonográfiáját. Hogy alkotói pályáján hányféle területen és formában – eszmetörténet, irodalomtörténet, esszéírás, költészet, folyóirat- és könyvszerkesztés, műfordítás – és milyen munkahelyeken foglalkozott irodalommal Tóth László, nagyon nehéz lenne egyetlen összetett mondatba beleszorítani. Akkor maradjon a rövid meghatározás: Tóth László a tágabb értelemben vett szlovákiai magyar irodalom mindenese. Ugyan folyamatos mozgásban telt eddigi pályája és élete, de minden egy irányba mutatott: a saját költői életmű megépítése mellett a szlovákiai magyar irodalom értékeinek föltárása, közvetítése és elismertetése felé.

Kettős létben hontalan

– Több folyóiratnál, könyvkiadónál is dolgoztál az elmúlt negyven évben. Arra kérlek, készíts egy gyors leltárt a munkahelyeidről, vállalkozásaidról!

Az úgynevezett értelmiségi beosztásaimban nagyon sok mindent végigcsináltam, ami a lap- és könyvkészítés valamennyi szintjét átfogta, legalsóbbtól a legmagasabbig, a „Szaladj ide, szaladj oda!” slapajtól a főszerkesztésig, kiadóigazgatásig. Mondanom sem kell, mindez rendkívül hasznomra vált. Kedvenc idevágó példám életemnek az az időszaka, az 1990-es évek elején, amikor – négy-öt helyen dolgozván egyszerre – az egyik helyen kiadóigazgató voltam, a másikon egy vidéki hetilap főszerkesztője, a harmadikon egy kéthetenként megjelenő fővárosi kulturális-közéleti szemle rovatvezetője, a negyediken egy vidéki irodalmi folyóirat főmunkatársa, az ötödiken egy határon túli irodalmi lap budapesti összekötője. Ez egy

meglehetősen széles, öt létrafokot is átfogó terpezzel egyidejűleg jelentett különböző kompetenciákat és felelőségeket is, amelyeket természetesen soha egyetlen pillanatra sem keverhettem össze, s egyik redakcióból a másikba átrohanva mindig pontosan tudnom kellett, hol vagyok, s azt is, hogy „hány az óra” (ahol mezei szerkesztő voltam, nem viselkedhettem főszerkesztőként, mert akkor nekem annyi; ahol meg igazgató, nem háríthattam át a felelőséget másokra, mert ez esetben is annyi). Ezek voltak hát az „én egyetemem” (ez Gorkij, ugye), s jó iskolának bizonyultak a számomra.

Álljon itt eddigi munkahelyeim, tevékenységeim rövid katalógusa, kezdve a csehszlovákiai résszel. A szerkesztősködést egy gyerek-lapnál kezdtem, Kis Építő volt a címe, egy kétnyelvű, szlovák–magyar járási hetilapnál folytattam, ezután jött az Irodalmi Szemle Pozsonyban, azután külsősként a

Nő irodalmi rovata, majd dramaturgoskodás a Magyar Területi Színháznál (ma: Komáromi Jókai Színház) Komáromban és Kassán (Kmeczkó Mihály protezsálására). Ezután, már Magyarországon, visszaköltözve, archívumrendezés következett a Zöld Ferenc igazgatta Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületénél, külsősködés a Magyar Nemzet kulturális rovatánál; majdnem tíz év Monostori Imre mellett a tatabányai Új Forrásnál, azután a kiadóvezetés Budapesten a Mezey Katalin alapította Széphalom Könyvműhelynél. Dolgoztam az Új Magyarország egyik rovatánál; rovatvezető voltam a Világszövetségnél (ez a Csoóri Sándor elnökölte Magyarok Világszövetségének lapkezdeménye volt). Majd a pozsonyi Nap következett, azután fél éves főszerkesztősködés a dunaszerdahelyi Csallóköz–Žitný ostrovnál, a budapesti munkatársi státusz a Grendel Lajos főszerkesztette pozsonyi

Kalligramnál. Olvasószerkesztő voltam a budapesti Iskolakultúránál több mint fél évtizeden keresztül, a Világlapnál szintén.

Mindezeket az ISTER megalapítása és Szigeti László megbízásából a Pesti Kalligram infrastruktúrájának kiépítése és a kiadó ügyvezetése követte. Végül, visszatérve Szlovákiába az összmagyar hatókörű Hungaricum pozsonyi munkatársi szerepe jött, majd szerkesztősködés az Opusnál Dunaszerdahelyen, és visszatérés az Irodalmi Szemléhez Pozsonyba...

Elég tarka a lista, igaz? S ki tudja, az utolsónál tartok-e már, vagy lesz-e, lehet-e itt valami is utolsó?

Persze, ezen kívül is volt még, részben önként vállalt, részben rám testált vagy testálódott munkám bőven, amit itt most nem sorolnék. Nem szeretném, ha a fentiek hallatán azt gondolnád, hogy nagy személyes ambíciók fűtöttek mindeközben, s el voltam telve a saját dicsőséggel. A fenét! Én csavar voltam mindenütt, s ennél a csavar-létnél nem is vágytam sose többre. Őszintén mondom, mindig is utáltam főszerkesztő, igazgató, elnök, ilyesmi lenni, sehol nem állt jól nekem a dirigálás, s minden ilyen helyről igyekeztem az első adandó alkalommal megszabadulni. Az én igazi, leginkább testhezálló munkaformám ugyanis a beosztotti lét, azaz legjobb tudásom és felelősségérzetem szerint elvégezni a rám osztott feladatot, és menni haza.

– *Kérlek, vegyük át a családi leltárt is!*

– Azt szoktam mondani, hogy – a sors különleges kegye folytán, vagy kegyetlensége révén (ezt nem akarnám eldönteni) az én életemben a lehető legegyszerűbb

kérdésekre sincsenek egyszerű válaszok. Például nekem szülőhelyemből is kettő van. Először, ugye, a szülővárosom: Budapest, s van a szülőföldem, a fölnevelő szülőtájam: a Komárom melletti Izsa. (Illetve a Duna mentének ez a

Anyai dédszüleim, 1905

szakasza, Karváig, de Pathig, Zsitvatóig, Dunaradványig, Dunamocsig mindenképpen, s szélességben még Hetény és Marcellháza is belefér). Amikor azonban 1985–1986-ban visszatelepültem szülőhazám fővárosába, míg a legelső, lakhatási engedélyt is jelentő ideiglenes személyi okmányom „Szülőhelye” rovatban természetesen az szerepelt: Budapest, az „Állampolgársága” rovatban már az: hontalan. Kérdem én, van-e rajtam kívül valaki, aki elmondhatja, hogy a saját szülővárosában volt hivatalosan – s nemcsak képletesen – hontalan, és erről bumázkája is volt a zsebében. De apámból is kettő van: az öt éves koromban elhunyt édesapám, és a tízéves koromban hozánk került nevelőapám, aki öt évvel később – amikor már magam dönthettem a dologról és

saját elhatározásomból mondhatam rá igent – örökbe fogadott. Így, ebből (is) következően, nevem is kettő lett. S jóllehet Varga Lászlóként láttam meg a napvilágot, és az izsai általános iskolai tablónkon még ezen a néven szerepelek, a komáromi gimnáziumba ugyanazon év szeptemberében már Tóth Lászlóként kerültem föl. Így történt, hogy már idestova emberöltő óta erre a névre hallgatók és nem a Vargára, illetve ezen a néven vagyok önazonos, s nem Vargaként. De van itt még valami.

Miközben életem első öt évében természetesen nekem is volt édesapám, szinte semmilyen emlékem, élményem nem maradt róla; illetőleg, más oldalról árva is úgy voltam, hogy közben volt apám. Ezek után, gondolom, az már természetes is, hogy egy időben a virtuális kétnejűséget is volt szerencsém megélni. Az 1980-as évek testvéri szocialista táboráról ugyanis köztudott, hogy annak országaiból csak emigrálással vagy hivatalos házasságkötéssel – családegyesítés címén – lehetett szabadulni egy másik országba. Amikor tehát a husáki Csehszlovákiában rám jött a mehetnék, egyre jobban fulladozva az itteni levegőtleniségtől, csak úgy költözhettem vissza szülőhazámba, Magyarországra, ha ott házasságot kötök valakivel – formálisan persze, hiszen idehaza még megvolt a saját családom, a feleségem, akivel két kiskorú gyermekünk is volt. Az egyik magyarországi barátnőm játszotta el tehát magyarhoni nejem szerepét, amíg meg nem szereztem a magyar állampolgárságot (tudniillik a csehszlovákról, mihelyt Medvénél elhagytam volna az ország területét, le kellett mondanom). Vagyis ezután vidáman

ingáztam a két feleségem között, vagy az *igazi* jött hozzánk *virtuális* feleségemékhez a két gyerekkel, vagy én mentem hétfélegken hozzájuk, s mondanom sem kell, a két nő már korábról is jó baráti kapcsolatban volt egymással. S mondhatom tovább. Az ország, melynek szocializálódását, illetve identitásomnak a nagy részét köszönhetem, Csehszlovákia, már tíz éve nem létezik, jóllehet a reflexeim még mindig csehszlovákiai eredetűket viselik magukon.

És még tovább: mindig büszke voltam arra, hogy a magyar fővárosban születtem, miközben Budapest mai XVII. kerülete születésem idején még vagy három hónapig, 1950. január 1-jéig Rákoskeresztúr néven, magyar–sváb–tót vegyes lakosságú önálló község volt (bár nem tudom, a svábokat 1947-ben nem telepítették-e ki onnan), ahol a századelőn Bartók Béla, tudtommal, még szlovák népdalokat (is) gyűjtött.

Végül, de nem is utolsóként, bár gyermekkorom első helyszínének, Rákoskeresztúrnak még falusi jellege volt, Izsára kerülve azonnal „pesti” lettem (van, aki még ma is Pesti Lacinak szólít). S miközben életem egyik legnagyobb szerencséjének és tudatbővítő, ismeretgazdagító és emberi tartást adó valóságának tartom, hogy még elcsíphettem a klasszikus falusi-paraszti társadalom végórát, valami megmagyarázhatatlan, homályos sejtések löktek-vonzottak a városi, polgári létforma felé, jóllehet a városban is vidéki, jöttment maradtam mindvégig. (Mindenhol: Komáromban, Dunaszerdahelyen, Pozsonyban, Budapesten, ahol eddig élnem adatott.) De ugyanígy, határon túliként, mindig is egy tizenötmilliószámú nemzet- és nyelvi-

kulturális közösség részének tudtam magam, miközben a magyar fővárosban élve sem veszítettem el – Csehszlovákia széthullásával sem – csehszlovákiai magyar identitásomat, most pedig, legszűkebb családomat tekintve: anyaországi-ként vagyok határon túli magyar, a feleségem szlovák állampolgár, a legújabb kislányom meg kettős: szlovák is, magyar is.

Hát így.

Mondd, Györgyi, össze lehet ezt még jobban kutyulni?

– *1954-ben magyarországi, budapesti gyerekből hirtelen falusi és kisebbségi helyzetbe kerültél. Nagyon érzékeny korban történt veled ez a kettős váltás. Budapest vagy Izsá – és persze, tágabb értelemben Magyarország vagy a csehszlovákiai Felvidék játszott akkor és később meghatározóbb szerepet az identitásodban? Mennyire kénytelen az ember magánemberként és íróként kettéválasztani azt, ami egybetartozik?*

– A tény, hogy Budapesten születtem, alapvetően meghatározta az életemet. Miként az is, hogy bár Budapesten – noha erről még nem volt szó, és sokáig nem is tudatosítottam –, a sors akarata és az emberi lélek kiszámíthatatlansága folytán, a magyar fővárosban is izsainak. Ez most már számomra végképp eldőlt, jóllehet életem eddigi hatvankét évéből tulajdonképpen csak igen keveset, mindössze tizenötöt éltem közvetlenül Izsán. A szüleim ugyanis izsaiak voltak – izsaiak a magyar fővárosban –, miként tudomásom szerinti felmenőim is – anyai ágon kivétel nélkül, édesapám ágán fele részt, apai nagyapám révén – tősgyökeres izsaiak. Szüleimet a történelem hullámverése lökte a magyar fővárosba – édesapámat a második

világháború éveiben, amikor „újra magyarok lettünk”, a munkakeresés, édesanyámat közvetlenül a háború után a csehszlovákiai magyarokat sújtó magyarüldözések vitték oda, amikor már „megint csehszlovákok voltunk”. Magam öt éves koromban kerültem Izsára édesanyámmal, aki édesapám halála után jobbnak látta visszaköltözni itteni szüleihez. Az Izsán megélt másfél évtized tehát mindent meghatározott mindaból, aki később lettem, lenni tudtam. A falu számomra olyan biztos tudás-, élet-, élmény- és ismeretanyag, olyan valóságbirodalom és emberi környezet, amelyre későbbi életem különféle és meglehetősen ingatag helyzeteiben – adott esetekben a kilátástalanokban – is bizton építhettem, s amelyhez gyermekeim nevelésében is mindig megbízható, távlatos – és morálisan is szilárd alapokon nyugvó – mintákért fordulhattam.

– *A világ közepe című – szerintem világirodalmi rangú – esszédben a családi sírokat keresed fel. Mikortól lett ennyire fontos számodra az eredet számantartása, megbecsülése? Illetve hogyan emlékszel: folytonos volt a kötésekre való figyelem, vagy neked is voltak lázadó, elszakadó, netán az eredetet megtagadó korszakaid?*

– Világirodalmi rangú? Kár, hogy a világ(irodalom) nem tud erről... Illetve, ha kár, miért lenne az én károm? Bánja csak a világ(irodalom), ha nem tud valamiről, különben is, ezt az egészet a fene bánja. De félretéve a tréfát, amelynek általában a fele sem az, így most sem, meglehet, nem is az én számomra fontos az eredet, hanem ez esetben is ő jött utánam, mert kíváncsi lett arra, hova, mibe torkollott, hol s mi lett belőle.

Vagyis megmutatta magát nekem azon a bizonyos esszékezdeményemben emlegetett temetői padon, mert mondanom sem kell, hogy a föltárásnak még messze nem jutottam a végére, s lényegében csak a bevezető részletét tettem közzé. Szóval, az eredetem kezdett el firtatni engem. S ebből a számomra teljesen új és váratlan helyzetből keletkezett az a feszültség, melynek kisülései azután *A világ közepének* szinte egyetlen lendületre világra jött bevezető képei, fejezetei lettek, amelyeknek eltemetett alakjai, árnyai azóta is várják a számukra felszabadítható időmet, hogy szembesülhessenek velem, s bennem és általam újból az eleven világ részévé válhassanak. Fontos-e tehát számomra az eredet számontartása? – kérde. Gyanítom, korántsem úgy, ahogyan egy könyv, egy emlék, egy megszokott, kedves kis limlom fontos lehet az emberfiának. Azt ugyanis nem úgy szereztük, mint emezeket, mert míg az a végtelen idővel köt össze bennünket, ezek a múlt idő egy darabját rögzítik számunkra.

Ami pedig kérdésed második részét illeti, én tizennyolc éves koromban tudatosan „cuccoltam” el Izsárról, dacból, s tudatosan nem tértem vissza húszéves korom után sem, a szüleim – főképpen édesanyám – azon akarata elleni tiltakozásból, amellyel a falut, afféle családi hagyományból, a helyi értékrendeknek és élestratégiáknak megfelelően, mintegy rám akarta tukmálni. S egy időben még a gondolatától is ideges lettem, hogy én voltaképpen Izsárról jövök. Miközben észre sem vettem, hogy bárhova is mentem, a falum mindenhova velem jött, mindenhol velem volt, mert – bennem van. Gyanítom a belső lázongások,

lázadások arra valók, hogy az ember tudatosítsa, mitől nem tud megszabadulni, mitől lehet az, ami lehetne, hogy legyen. Nagyon fontos élettani s mentalitásbeli funkciójuk van tehát, amellett, hogy a legtöbbször kiderül: semmit sem tehetünk az ellen, ami ellen lázadunk. De kevesebbek lennének mégis, ha megúsznánk ezeket a lázadásokat. Vagyis nemcsak a lázadásoknak van énképző szerepük, hanem annak is, hogy elmúltukkal az ember kény- s célszerűen megbéküljön.

– *1965-ban kerültél Komáromba, ekkor hirtelen kitágult számodra a világ. Akkor már tudtad, hogy „kisebbségi” meg „cseszkó” vagy?*

– Nem tudom, hogy s hol kezdődnek ezek a dolgok. Nem hinném, hogy van elejük, azazhogy kezdődnek valahol. Az embernek a magyarsága sem kezdődik sehol – persze ha nem tudatosan választott, fölvelt magyarságról van szó, hanem amennyiben úgy kapja valaki, a szülei révén, egyszerűen beleszületünk, a világ legtermészetesebb és legmegragadhatatlanabb módján – az egyszer csak van nekünk, és kész. És az ember nem rágódik rajta – magyarnak tudja magát, ennyi. A baj akkor kezdődik, amikor mások kezdenek el filozofálni rajta, ha másoknak kezd gondot jelenteni a magyarságom. S ami addig szinte nem is tudatosodott bennem, egyszer csak kipattan, alakot ölt, előzményt s történetet kap, öntudatra ébred. Igazából számomra nem is annyira Izsán meg Komáromban lett úgy a nemzetiségem (akkoriban ezek a helyek szinte még a szintiszta magyar világ, a magyar glóbusz részei voltak), hanem amikor a középiskolából fölkerültem Pozsonyba, a főiskolára. Az én bor-

zalmas szlovák nyelvtudásommal. Meg se kellett szólalnom, hogy leríjon rólam – az 1968-ra ismét teret nyert szlovák nacionalizmus- sovinizmus fenyegető közegében – a magyar voltom. Amikor együtt mentem tüntetni a demokratikusabb államberendezkedésért és a nagyobb emberi szabadságjogokért a szlovák kollégáimmal, a velem együtt demonstrálóknak egyszerűen sovinizta jelszavakat kezdtek skandálni, s a magyarokat ordibálva utasították a Duna túloldalára. Amikor azt vettem észre magamon, hogy az újságárustól, Pozsonyban, Vasárnapi Új Szót kérve, szlovák hangsúllyal ejtettem ki e kitűnő, s ma már sajnálatosan régóta nem létező hetilap címét, valahogy így: „*Proszím si Väsärnäpi Uj Szó.*”

Azzal meg, hogy „cseszkó” vagyok, s erre is tucatjával lehetne sorolni a példákat, éppen Magyarországon leptek meg, ott meg ezt sulykolták belém. Szóval, mondanám Bábi Tiborral, „híd voltam, híd lettem magam is”? Idehaza a Duna túloldalára kívántak engem bőszen, odahaza visszaparancsoltak Cseszkóba... Vagyis, „idehaza” és „odahaza” között én voltam a belga. „Hol hát honom, hol a hazám?” – kérdezgethettem én, balga, anno a cseh himnusszal, miközben a Tátra fölött – aktuális hazám másik himnuszában, a szlovákban – dörgött az ég s villámok csapkodtak („Nad Tatrou sa blýska, hromy divo bijú...” szól a szövege, ugye), s tulajdonképpen ezek a kérdések ma – formálisan az Európai Unióban – sem vesztek időszerűségükből, sőt. Amelyeken én úgy tettem túl magam, hogy nem törődöm velük, pontosabban sem azokkal nem törődöm, akik túlságosan törődnek a magyarságommal vagy

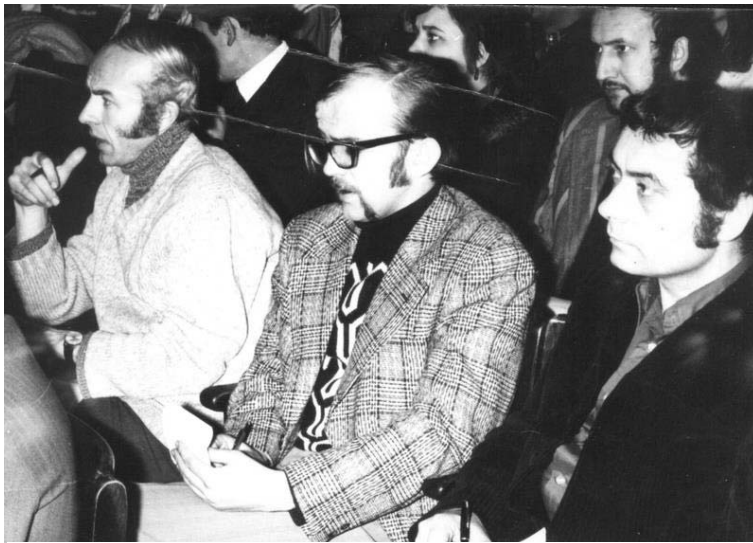
a szlovákiaisággal, sem azokkal, akik sértő módon figyelmen kívül hagyják azt. Egyszerűen az van, hogy bár nem tudom, miért vagyok az, aki s ami, de az vagyok, és kész. Ezen nem kell többet filózni, ez így szép, s kerek egész. Punktum, mondaná Varga nagyapám.

– Komárom után Pozsony életed következő állomása. A legkedvezőbb időben, nagyon inspiratív légkörben indulhattál. A hatvanas évek második fele a II. világháború és a rendszerváltás közti

kor politikailag legenyhültebb szakasza volt Csehszlovákia történetének, s egy pezsgő, világra nyitott irodalmi, szellemi vérkeringésbe kerültél. Dobos Lászlóék, Tőzsér Árpádék, Koncsol Lászlóék Irodalmi Szemléje ekkortájt éli világidejét, fogékonyak az újabb költészeti áramlatokra, elsősorban a közép-európai avantgárdra. És fogékonyak a borzas fiatalok irányába is, elindul a Szemle fiatalokat pályára segítő rovata, a Vetés, 1970-ben megjelenik a csehszlovákiai magyar fiatal költők, írók legendás, nagy vihart keltett Egyszemű éjszaka, majd két évvel később Fekete szél című antológiája – majd innentől, illetve a 68-as Prágai Tavasz leverése után egy egészen más történet kezdődik. De maradjunk egyelőre '68 előtt. Mennyire volt rálátásotok (és kapcsolatotok) a modern kortárs nyugat- és közép-európai költészetre? Azt mondtad, hogy akkortájt a kortárs cseh és szlovák irodalmi lapok

izgalmasak, érdekesek voltak, a budapesti Nagyvilág viszont meglehetősen poros.

– Ha az előbb életem egyik nagy szerencséjének neveztem, hogy

Meseterek között, 1973 – Tőzsér Árpáddal, Csoóri Sándorral

még elcsíphettem a klasszikus paraszti társadalom, faluközösségi életforma utolsó óráit, a másik nagy kegy, mellyel sorsom kitüntetett, az volt, hogy 1967–1968-ban – tizennyolc-tizenkilenc évesen – Pozsonyban élhettem, illetve, hogy ezekben az években lehettem itt fiatal, pontosabban abban az életkorban, amikor az embernek alapvetően kezd kialakulni a személyisége, kezdenek sajátlagosakká válni a – szellemi – reflexei, amikor a legérzékenyebben tud reagálni a körülötte történő eseményekre, amikor az érzékenysége még tökéletesen működik, amikor a legnagyobb a mozgásigénye és a legtöbbet képes befogadni magába a világból. Többször, több helyütt beszéltem már arról a dinamikáról, amely a szóban forgó évtized derekától az egész csehszlovák társadalmat jellemezte, s számos tekintetben szerkezeti változásokat is hozva, teljes egészében áthatotta az ország életének valamennyi összetevőjét.

Hogy mást ne mondjak, s erre is többször utaltam már, elég összevetni a cseh és a szlovák világirodalmi folyóiratok (Světová literatúra, Revue svetovej literatúry) akkori évfolyamait a Nagyvilágéival, vagy az akkori cseh és szlovák fordításirodalmat a magyarral, a lengyel költészet közvetlen ismeretéről már nem is beszélve. Hogy mást ne mondjak, könyvtáramban már ebből az időszakból akad szlovák Herbert- vagy Szymborska-kötet (ez utóbbi 1966-os! – magya-

rul mikor is kapott önálló kötetet akár egyikük, akár másikuk? Szymborska például – nem szégyen ez? – csupán 1988-ban), sőt Tymoteus Karpowicz- meg Stanislaw Grochowiak-kötetem is van, mindkettőn kitűnő, izgalmas költők, Grochowiak ráadásul a XX. század második felének legnagyobbjai közé tartozik, aki máig hozzáférhetetlen magyarul (egy-két antológiabeli versét leszámítva – a csehektől már 1965-ben önálló kötetet kapott, 1990-ben pedig impozáns életmű-válogatással tisztelegtek a költészete előtt).

Lengyel Herbertem már 1970-ből meg 1973-ból is van, de könyvtáram egyik fontos – rongygyá olvasott – darabja a varsói Czytelnik 1974-es, virágmintákkal díszített pirostáblás, első kiadású *Pan Cogitoja* is, miközben magyarul előbb jelent meg esszékötete, a *Barbár a kertben*, mint az 1979-es legelső magyar nyelvű versválogatása, *Az angyal kihallgatása*. Vagy,

mondjak mást is: a csehek már 1962-ben és 1964-ben előhozakodtak egy-egy Ferlinghetti-kötettel, 1984-ben pedig áttekintő életmű-válogatást szenteltek neki, ugyanabban a sorozatban, mint később Grochowiaknak, magyarul viszont az 1977-es pengevékony európás kötetkóján kívül máig nincs valamirevaló válogatása, amelyből kiderülhetne, hogy nemcsak a beatmozgalom egyik vezérképviselőjéről van szó, hanem a XX. századi költészet egyik legjelentősebb költői teljesítménye az övé. Persze, az igazság azzal együtt igazság, hogy Peter Handke rám s néhányunkra szintén a reveláció erejével ható, „egy férfi és egy nő beszélőre” írt beszéd-játékát, az *Önbecsmérlést* azért a Nagyvilágban olvastam, olvastuk (azt hiszem, az 1969-es évfolyam valamelyik számában), s a pozsonyi József Attila Ifjúsági Klub színpadán rögtön színre is vittük Varga Imrével, rendhagyó módon, üres színpadon (a szöveget a két oldalculissza mögül mondta két közreműködőnk: Kulcsár Ferenc és Mits Klára, afféle térbe kihelyezett hangjátékként *megkoreografálva*).

Ami engem illet, még jóformán szlovákul és csehül sem tudtam rendesen, amikor már a két nyelv segítségével lengyel, orosz, bulgár, szerb versekkel gyötörtem magam. Például a belső emigráns, hazájában tiltott, orosz Vlagyimir Buricsot 1975-ben, gondolom, elsőként fordítottam magyarra, sőt azóta sem tudok több magyar fordításáról, míg szlovák válogatása természetesen neki is van. De, mondjuk, Vasco Popát is előbb olvashattam Ján Ondruš 1966-os fordításában szlovákul, mint Weöres 1968-as átültetésében magyarul (később, már 1971-ben,

délvidéki levelező barátom és nemzedéktársam, Fülöp Gábor adta postára nekem Popa két legújabb szerb nyelvű kötetét, amelyek azonban soha nem érkeztek meg ekkorra már mind „szigorúbban ellenőrzött” országunkba). Szóval, ez az előnye is megvolt akkori világunknak, s ezért sem adnám ezeket a tapasztalataimat, ismereteimet semmiért.

– *Igaz, ami igaz, de Magyarországon a hatvanas években még bőven az ötvenhatos megtorlás utóregzései korlátozzák az irodalmat is, csak a hetvenes években indul el az úgynevezett modernizációs fordulat. Viszont itt is születnek progresszív művek; Tandori Dezsőre, Weöres Sándorra, Orbán Ottóra gondolok – a névsor persze nem esetleges, leginkább az ő költői útkeresésükkel rokon a te indulásod.*

– Persze, azonnal rá is kapcsolunk mindenre, ami csak megjelent az ún. költői-poétikai progresszióból. De ebből azért, gondolj csak vissza, Magyarország határain kívül (túl?) volt a több; a magyarból is. Persze, Weöres rögtön a pópánk lett, de még mielőtt a *Merülő Saturnus* 1968-ban Budapesten zöld utat kapott volna, mi már 1967-ben kézről kézre adtuk 1964-ben Párizsban megjelent, a magyar műhelyes Papp Tiboréknak köszönhető *Tűzkútját*. S Szentkuthy Miklós korszakos jelentőségéről is már akkor meggyőződött bennünket a párizsiak Szentkuthy-különszáma, amikor Magyarországon még csak az életrajzi regényei – szerepjátékai – voltak hozzáférhetők. Vagy, ugye, többé-kevésbé Kassákkal, a költő Füst Milánnal majdnem ugyanez a helyzet, sőt, a Magyar Műhely a Nemes Nagy Ágnes-recepcióba is besegített. S a világ és a nyelv két ellentétes – ám

egyszerre, egymással párhuzamosan – érvényes pólusát jelentette számomra akkoriban *A Szent Tűzözön* regéinek Juhász Ference, és hát a *Töredék Hamletnek* Tandorija. De ne feledkezzem meg két olyan, a nyelvi-költői kifejező eszközök tekintetében hasonlóképpen egymással ellentétes kísérletről sem ez időből, amelyeket bár nem említettél, de ugyancsak alkalmasak voltak bensőnk s a középiskolában belénk sulykolt költészetképünk átrendezésére, poétikafelfogásunk alakítására, nyelvtudatosságunk rétegzettebbé tételére, ezek pedig a *Magyarázatok M. számára* Petritől s a *Héj Oravec*z Imrétől. És e névsort többekkel is folytathatnám, akiket valamilyen módon magamba abszorbeáltam, például Csoóri Sándorral, akinek a *Menekülés a magányból* és a *Második születésem* című kötetéből máig sorokat, teljes szakaszokat fújok, amelyekkel párhuzamosan a költészetről, népköltészetéről, illetve a magyar történelemről szóló esszéi is egyre nagyobb súlyt kaptak a gondolkodásomban, és ekkor a filmjeit még nem is említettem. Így, ilyen érintettség mellett nem csodálható, hogy már 1973-ban meghívtam hozzánk, Duna-szerdahelyre előadni.

Tornai József szintén erős befolyásolóim közé tartozik ebből az időből, mindenekelőtt egy úttörő magyarításkötettel, a primitív törzsi népköltészetből válogató *Boldog látomásokkal*, s be kell valanom, páratlanul rétegzett és kiterjedt ismeretanyagokból építkező, gondolkodást stimuláló és szemnyitogató, láthatártágító esszéihez máig visszanyúlok töltekezni. Valószínűleg a mítoszi távlat, az időtlenség tengermélyének vonzása nyitotta meg számomra ugyanez idő tájt Rákos Sándor költészetét

(a *Gilgamesz*szel természetesen az ő fordításában küzdöttem meg húszéves koromban; az 1969-es *Kiáltásnyi csönd* elmevillanásai és útkereső, szemléletpróbálgató poétikai konstrukciói korábbi köteteit is a kezembe adták, de újabb jelentkezéseit is évtizedig figyeltem még.) Végül pedig –

persze nem utolsósorban – említeném még a megint csak másféle utat járó újhordas Rába Györgyöt és *Férfigangra* című kötetét 1969-ből, akitől a nyelv szikárságát tanultam, a kifejezés, a versbéli látvány kemény, puritán kontúrozását, s a szinte geometrikus képszerkesztést. És Kormos Istvánt tudnám megemlíteni még a már fiatalkoromban sejtjeimbe hatoló költők közül, akit – Csoórihoz hasonlóan – már húszéves korom táján személyesen is ismerhettem, s aki verset, versfordítást is ígért 1970-es évek eleji alternatív lapkezdeményembe, a Párbeszédbe, amelynek kinyomtatására a legutolsó pillanatban végül mégsem kaptuk meg az engedélyt.

– *A hatvanas években a Magyarországon határain túl születő magyar irodalom összességében izgalmasabb volt, mint az itthoni. 1961-62-ben indul Romániában az első Forrás nemzedék (Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár), 1961-ben Jugoszláviában a Symposium melléklettel fórumhoz jut egy igen erőteljes új nemzedék (Domokos István, Ladik Katalin, Tolnai Ottó), majd ennek betiltása után, 1964-ben elindul az Új Symposium. A romániai és a jugoszláviai fiatal magyar írók is az avantgárd felé*

tájékozódtak, egy lényeges ponton azonban különböztek: az erdélyiek föl vállalták a költő közösségi felelősségének az éthoszát, a vajdaságiak elvitatták, illetve tagadták. Te, illetve talán mondhatom, „Ti” mintha a kettő között jelöltétek volna ki önmeghatározásokat –

Ez itt nem Kersko... Bohumil Hraballal Blaha Lujza téri lakásomban 1988-ban (Hrapka Tibor felvétele)

már indulásotok pillanatában (s aztán ez a „közöttség” mindvégig megmaradt).

– Nem jelöltem én ki semmit, hidd el, legalábbis tudatosan, s főleg „között” nem, illetve, ha már a közteséget emlited, akkor sokkal inkább Nemes Nagy Ágnes *Közöttjének* tömbösített transzcendenciája, a „fent” és „lent” közé szorult „függőlegesen túrhetetlen / feszültségei” voltak rám megrendítő, szellem- és gondolkodásalakító hatással, semmint egyfajta tudatos esztétikaközöttség. Amire célzol, arról inkább azt gondolnám, hogy nem az én tudatos választásom volt sem az egyik, sem a másik irány, hanem ők szólítottak meg engem, egy időben, egyforma erővel, mindkettő más és más szellemi-gondolati és formai energiákat mozgósított bennem. Elsősorban az Új Symposium

s a körülötte rajzó társaság volt az, amely azon erők és hatások, azon utak legfontosabbjai közé tartozott, amelyek gyökeresen megváltoztatták világképünket. Elsősorban Tolnai Ottó (aki később valamelyik versébe is belevette a nevem, bár akkor még személye-

sen nem is ismertük egymást) és Domokos István: előbbtől a *Sirálymellcsontot* rongyosra olvastam, miként eléggé szakadozott volt már az *Agyonvert csipke* is, amikor eltűnt a könyvtáramból, a *Rovarház* meg a *Gogol halála* a közvetlen környezetünkben születő prózatermés túlnyomó részét tette fáddá számkunkra, miként *A kitömött madár* is – ez már, ugye, Domokos

Istváné, miként a *Doreen*, a *Kontrapunkt* s a többi elhíresült versmanifesztuma is a berögződött nyelvet, formát, gondolkodási mechanizmust szabadította meg bennünk sablonjaitól, nyűgeitől (a *Kormányeltörésben*, amellyel aztán annyi részeg éjszakát gajdoltunk át barátaimmal dunaszerdahelyi panelünkben – lakószomszédaink örömeire – az 1970-es évek derekán). S persze szólnom kellett volna a két „mester” közös mutatóvájairól, a Híd mellékleteként megjelent *Mao-poeről* vagy az Új Symposiumtól mellékletet kapott *Valóban mi lesz velünk*ről is. De van itt még valami, amit nem említettél: a párizsi Magyar Műhely egyes számai és kötetei, amelyek az akkoriban Párizsban élő Cselényi László révén kerültek hozzánk s jártak kézről kézre közöttünk, és landolt közülük néhány a

könyvtárban. A Magyar Műhely(esek) szemre vonzó füzetek egy, az addig minket előzőnlő könyvszokványtól eltérő szöveglátványt és tipográfiát testesítettek meg számomra, amelyeken időnként még ma is jó, csak úgy, céltalanul, az olvasás szándéka nélkül végighordoznom a szemem, s ha Tolnaiék a szavakba sűrített kép s a folyó beszéd dinamikus nyelvének kettősét mutatták meg, a párizsiak a képpé, látvánnyá tett szöveg, a vizualitás tartalom- és mondandószervező, eszmerendező lehetőségét nyitották fel előttem.

Másfelől viszont, máig zsigeri vagy még inkább idegrendszeremben elraktározódott élményem, amikor talán 1969 késő nyarán Oláh János véletlen szállóvendégként kezembe akadtak lakásukban Szilágyi Domokos verseskönyvei, különösen a *Búcsú a trópusoktól*, s reggelig azt olvastam fennhangon, huszonötödször is, az első betűtől az utolsóig. De ha korábbi indulásuk révén Lászlóffy Aladárnak, Hervay Gizellának csak a második-harmadik kötetét értem el 1968–1969-ben, a már szélesebb értelemben vett nemzedéktársaim első Forrás-köteteit rögtön a megjelenésük után beszereztem – főleg Csiki Lászlóéra (*Esőt kaszálok*, 1969), azután Kenéz Ferencére (*Fekete hanglemezek*, 1968), meg a velem egyidős Balla Zsófiáéra (*A dolgok emlékezete*, 1968) gondolok most. Amikor pedig az 1970-es évek derekán Szöcs Géának megjelentek az első kötetei (a *Te mentél át a vízen?*, de főleg a *Kilátótorony és környéke*), illetve színre lépett a kolozsvári Echinocsoport, világossá vált, hogy ez az 1960–1970/1975 közti időszak az, amikor a magyar irodalom szélei előbb találtak egymásra, átnyúlva a

határok fölött, s előbb voltak egymásra megtermékenyítő hatással, mint ahogy az anyaországi irodalom, irodalmi közélet rájuk talált. (Abszurd a példa, de igaz, hogy életemben először – és nagyon úgy néz ki, utoljára – akkor voltam világirodalmi szerző, amikor valamelyik magyarországi lap irodalmi rovata az 1970-es évek elején *Világirodalom* felcímmel adott helyt néhányunknak, határon kívülieknek, olyan távol esett ekkor még az elcsatolt területek magyar irodalma a hivatalos magyar irodalomtól, irodalompolitikától, hogy – üsse kő! – inkább világirodalomnak vettek bennünket, mint a saját részüknek.) Mindez bizonyos tematikus és motívumazonosságokat tekintve is érvényes, például – Zalabai Zsigmond észrevételére támaszkodva – a bibliai Jób alakjának és szenvedéstörténetének szinte egyidejű megjelenése az 1970-es évek elején az erdélyi Szilágyi Domokosnál (*Meštrović: Jób*), a szlovákiai Tözsér Árpád emlékezetes versében (*Szülőföldtől szülőföldig*; az eredeti címe *Ivan Meštrović Jób-szobra előtt* volt) és a délvidéki Tóth Ferenc Jób-dramájában.

Velük, sorsomnak köszönhetően valamennyiükkel jó viszonyt, emberi-baráti kapcsolatot alakíthattam ki, miként később Somlyó Györggyel és Mészöly Miklóssal is, nemzedéktársaimról – Oláh Jánosról, Mezey Katalinról, Utassy Józsefről, de akár, egy másik oldalon, Verbőczy Antalról nem is szólva. Szakolczay Lajossal is gyakran összejöttünk (ő, ha jól tudom, 1968-ban járt először csehszlovákiai magyarirodalom-nézőben Pozsonyban, de amikor 1968. augusztus 21-én Csehszlovákia szovjet megszállása miatt a magyar fővá-

rosban rekedtem, ahová előző nap Szent István napi tűzijáték-nézőbe ugrottam át, már ő vezetett be a budapesti szerkesztőségek világába). De jártam Szöcs Géánál Kolozsváron, s nem egyszeri vendég volt nálunk Dunaszerdahelyen Markó Béla vagy Hervay Gizella, bejáratos lehettem a régi (az első) Mozgó Világba, nem maradtam el a különböző magyarországi rendezvényekről, fiatal írók részére szervezett tanácskozásokról. Kevés kivétellel rendszeresen jelen voltam a legfontosabb magyarországi irodalmi lapok oldalain, s rendkívül jóleső érzés volt, már Weöres Sándor halála után, a vele készült beszélgetéseket összegyűjtő kötetben olvasni, hogy az egyik, az újvidéki Magyar Szónak 1974-ben adott interjújában a kérdésre, hogy mit kíván a hatvanadik életévét betöltve, azt válaszolta, hogy szeretné, „ha a magyar irodalom és költészet fiataljai, vagy már nem olyan fiataljai, minél inkább előtérbe kerülnének”, s példaként Tolnai Ottó, Tandori Dezső, Szepesi Attila és Dobai Péter mellett az én nevemet – a „szlovákiai Tóth Lászlót” – említette. Ehhez csak annyit tennék hozzá, hogy akkor még csupán az első kötetem jelent meg, amelyet el sem küldtem neki, s személyesen nem is ismertem őt. Mindennek abból a szempontból van némi jelentősége, hogy a magyar irodalom egybetartozásának, egy-voltának – s nem egységének! – a kérdése tudati szinten, az egyes emberek, alkotók, irodalomszervezők, szerkesztők tudatában előbb eldőlt, mintsem annak politikai-közéleti-hivatali feltételei megteremtődtek volna.

– *A II. világháború utáni csehszlovákiai magyar irodalomban ti voltatok az első nemzedék, amelyik*

már nem a falut, hanem a várost énekelte meg. Varga Imrével ti voltatok a beat-költők... Azt írta Tőzsér Árpád: „A 60/70-es évek fordulóján Szlovákiában egy tétova, szemüveges költőnemzedék jelentkezett. Verseikben olvasottság, jelentős irodalmi műveltség s a szűk nemzetivel és nemzetiségi-vel szemben az általános emberi igénye érződött.” Nemcsak az előző nemzedékkel fordultatok szembe, de általában azzal a hagyománnyal, amely a csehszlovákiai magyar irodalom fél évszázados múltjának fogalmához társult. De persze a dilemma nem ilyen egyszerű: az elutasítás mellett a hagyomány újrakijelölését is elvégeztétek, amelybe a régió szerzői közül is nem kevesen belefértek.

– Hogy már nem a falut, hanem a várost? Nem tudom... Szerintem a várost sem igazán, hiszen arról egyáltalán nem tud(hat)tunk semmit. Hiszen mi is valamennyien – az egyedüli Aich Pétert leszámítva, aki tősgyökeres pozsonyi volt – faluról jöttünk, s csak nem sokkal indulásunk előtt kerültünk fel néhányan Pozsonyba (s nem is valamennyien, hiszen Kmeczkó Mihály, Szitási Ferenc, a prózairók közül Bereck József, Mészáros Károly, Wurzcell Gábor továbbra is falun, vidéken maradt). Talán leginkább – ha nem egyedüli példaként – az akkor már néhány éve Pozsonyban újságíróskodó Keszeli Ferenc verseinek egy részében lehet a várost mint élményt, mint élményt adó közeget, életteret, élettapasztalatot kimutatni. Sőt, mondok mást is. Míg Tőzsérék nemzedéke, s az előttük járóké, az 1950-es években faluról följöttek még nagy számban megtelepedett és máig meg is maradt Pozsonyban, az

enyém, az *Egyszemű éjszaka* és a *Fekete szél* szerzői közül még akiket kezdetben föl is vitt a lendület s az írói-szerkesztői-művelődésszervezői munkahelyek vonzereje a szlovák fővárosba, lassan-lassan mindegyikünk – Kulcsár Ferenc, Zalabai Zsigmond, Kovács Magda, sőt Keszeli Ferenc is – mi több, az utánunk érkezők legtöbbször – is vidékre húzódtott vissza. Ma már az egyedüli Grendel Lajoson kívül egyikünk sem maradt meg pozsonyinak (igaz, Míkola Anikó még akként halt meg másfél évtizede), mi több Aich Péter is elköltözött a városból. Egészében véve el lehet mondani, hogy a szlovák fővárosnak mint magyar kulturális központnak a szerepe és ereje mára szinte teljesen megszűnt, s ha maradt is itt egy-egy intézmény (a Magyar Tanszék, a Kalligram), annak alkalmazottai is a környező vidékről járnak föl a fővárosba, s inkább kisebb-nagyobb területi kulturális központok alakultak ki helyette (Dunaszerdahelyen, Komáromban, újabban Érsekújvárbán).

Visszatérve a kérdésedhez, mi talán sokkal inkább a saját idegenségérzetünkkel és idegenségélményünkkel, kivettségélményünkkel, sehova sem tartozásunkkal, lelki kínjainkkal, talajtalanságunkkal voltunk elfoglalva, mint a korábbi nemzedékekből jövőök, és a falu nekünk már nem úgy volt élményünk, ahogy nekik (az ő klasszikus vagy idilli falujuk már felbomlóban volt, a mi falusi gyermekkorunkat pedig inkább az erőszakos kollektivizálás, a paraszti létforma talajtalanná válása, s a kulákliták árnyékolták be). Ez azonban nem jelent önmagától városiasságot, nem jelenti a város ismeretét és vonzását, inkább azt, hogy az akkor már egyre inkább

Janus-arcú, kettősképű falut már nem éreztük szellemi-művészi törekvéseink, formálódó világképünk szempontjából megfelelő terepnek, a város meg vagy nem fogadott be bennünket, vagy túl nagy volt nekünk. Ez is egy érdekes konfrontáció volt, legalábbis számomra, hogy az otthoni környezet épp állandósultságával, a pozsonyi közeg pedig, ellenkezőleg, ismeretlenségével, idegenségével taszított (nem sok idő múlva magam is leköltöztem előbb Komáromba, majd Dunaszerdahelyre), vagyis a kettő között kellett megtalálnunk, megterveznünk, kialakítanunk magunkat, s megteremténünk ilyképpen Kentaur-létünk számára megfelelő otthonunkat. Úgy persze természetesen igaz, amit mondasz, hogy – Ács Margitot parafrázálva („Nem vitás, hogy köztem és Tolnai Ottó között van valami disszonancia”) – köztünk és az előttünk járók nagy többsége között volt valami vitathatatlan disszonancia, s önazonosságunk egyik arcát, lehetőségét – az utat önmagunkhoz – mi éppen hogy Tolnai Ottóék segítségével találtuk meg. De amit ugyancsak egyik korabeli idolunk, Domonkos István egy nem régi interjújában megfogalmazott a symposionisták indulásával kapcsolatban, azt hiszem, ránk is érvényes volt, vagyis – mint mondja – „Tervünk nem volt, de volt bennünk egy fantasztikus vágy arra, hogy süssön ránk a nap”.

Az említett idegenségérzetből pedig közvetlenül következett a lázadás gesztusa, s ehhez a lázadáshoz találtunk néhányan alkat s alkalom szerinti ihletést és nyelvet a beatköltészetben, kifejeződést a beatnik életformában, életérzésben, de nemcsak abban, a – lásd megint:

Tolnaiékat – gerilladalokban, egyfajta gerilla-magatartásban is. Pedig hol voltunk mi – s hol voltak a taglejtéseink, a lehetőségeink, a szándékaink – a beatnik mintáinktól, hol a mi szellemi gerillaharcunk Che-ék dzsungel-világától. S ha erős engedményekkel bízást lehetne harcnak is becézni ösztönös, ám annál inkább önérzetes vagdalkozásainkat, azt a legkisebb mértékben sem holmi szent társadalmi, közösségi vagy forradalmi célokért vívtuk, hanem önazonosságunkért, saját nyelvünk, világunk, arcvonásaink kialakításáért küzdöttünk.

– 1970-ben, két évvel a „prágai tavasz” leverése után jelent meg az Egy szemű éjszaka című antológiátok, a következő évben A hangok utánzata címmel az első versesköteted. Nagyon ellentmondásos ez az évtized: fiatalon szerkesztője lehetsz az Irodalmi Szemlének, Tőzsér Árpádot viszont menesztik, az évtized végére pedig „lehúzzák a redőnyt”. Mennyire lehetett megőrizni az integritást?

– Nemzedékem talán valóban viszonylag szerencsésnek mondható. Először is abban, hogy az 1968 augusztusát követő át-, illetve visszarendeződés két fő szakaszban zajlott le, s ebből az első 1971–1972-re tehető (ez a politikai-gazdasági-társadalmi struktúrák legfontosabb bázisai közvetlen visszafoglalásának és átszervezésének, az átigazolásoknak, a különböző büntetéseknek és szankcióknak, az 1968-cért bűnbakká kikiáltott emberek félreállításának és

elszigetelésének az időszak). Második lépcsőben viszont egészen az évtized derekáig, második feléig elhúzódott, amikor is a konszolidátorokat eléggé lefoglalta a cseh és a szlovák térfél „normalizálásának” teendője, és a nemzetiségi szellemi élet már csak az évtized második felében került újra reflektorfénybe,

Mestereim, barátaim – Domonkos Istvánnal, Benes Józseffel, Baráth Ferencsel és Tolnai Ottóval 1999-ben (Dormán László felvétele)

amikor már írókként, szerkesztőkként, szellemi közmunkásokként – ezt-azt még az 1968-as eszményekből és értékekből is átmentve – nagyjából kifuthattuk első formánkat, elérhettük első eredményeinket, s az 1980-as évek levegőtlen ségéhez már viszonylag tág volt a tüdünk, több oxigént visszatartunk benne, kifejlődhetett a szellemi-morális immunrendszerünk, magyarul: többé-kevésbé némi védettséget is biztosító, integráns és intrazingens személyiségekké sikerült kinőnünk magunkat. Amihez, furcsa módon az is hozzájárult, hogy versantológiánknak még a megjelenése előtt többen nekimentek (a legvehemensebben, ugye, Szalatnai Rezső és a kassai Batsányi Kör, de bizony Mács József is a fejünkre nyomott néhány ideológiai barackot a Hétben – hamarosan viszont sorra került ő is,

és rá is lecsapott a „munkásosztály” vasökle), sőt még Gál Sándornak is volt szava ellenünk. Magyarországon pedig a Szalatnai-féle kioktatódi ottani felhangjai mellett az is szerencsés módon ránk irányította a figyelmet, hogy az *Egy szemű éjszakát* még a megjelenése másnapján kivonták a forgalomból.

Hogy mi célból? – erre valószínűleg a klasszikus válasz érvényes: *aczelből* –, mindenesetre máig sem tudni pontosan, ám a fáma szerint a budapesti Fehér Házban, azaz a pártközpontban némely elvtársak a Németh István antológiabeli versének utcájába betévedő rinocéroszban a Csehszlovákiát végigszántó szovjet –

vagy magyar? – tankokat vélték fölfedezni, s úgy gondolták, ez a szerényke ötsoros erősen sértené csehszlovák kollégáik érzékenységét (vagy a magukét sértette inkább?), s a zúzdába küldték a kötet mind az ezernyolcszáz példányát, amely a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében az országba bekerült.

– *A nyolcvanas évek elejére nyilvánvaló, hogy nem életképes a kommunizmus, de összeroppanása előtt a döglődő oroszán még egyszer támad és hatalmasat mar – általános bekeményítés zajlik a közép-európai országokban. Szinte egyszerre számolják föl a régió szellemi műhelyeit, az újvidéki Új Symposiont, a budapesti Mozgó Világot, kolozsvári Echinox-ot, Csehszlovákiára teljes husáki sötét*

korszak borul, Te pedig 86-ban „visszatelepedsz” Magyarországra. Látható, érezhető volt, hogy nem elszigetelt jelenségekről volt szó, hanem valószínűleg Moszkvából vezényelték a folyamatokat?

– Nem szeretnék utólag a mindentudó szerepében tetszelegni. S utólagos ismereteket, tapasztalatokat sem visszavetíteni a múltba. Csinálhatnék magamból mártírt, forradalmárt, persze – mint ahogyan annyian tették 1989 után. Bevallom azonban, nem emlékszem rá, hogy nyilvánvaló lett volna számomra, már az 1980-as évek elején, hogy „nem életképes a kommunizmus”. Nincs erről a felismerésről tanúskodó levelem, naplófeljegyzésem, mozdulatom, emléképem. A „viselt dolgairól” persze annál több, de a dolgokat, eseményeket nem így, nem ezzel a tudatossággal, s még kevésbé nem ezzel az elvi vagy gyakorlati ellenzéki-séggel éltem meg. Valószínűleg nem is volt bennem kimondott ellenzéki-ség, tudatos társadalomellenesség vagy a rendszer elleni megfoghatóbb lázadási hajlam. Sőt még azt se lehet mondani, hogy nem fogadtam volna el az adott kereteket, korlátokat: inkább – a megváltoztathatatlan tudomásul vételével – beletörődtem, hogy nekünk ez jutott, ezen belül kell élnünk. Ekkor még fel sem merült bennem, hogy a sorsom nincs Csehszlovákiához kötve, s más utat is választhatnék, választhatnánk. De mivel az élethez hozzátartoznak bizonyos belső normák, legalábbis a számomra, illetve nem tagadhatom meg bizonyos alkati vagy öröklött, esetleg kialakult tulajdonságaimat, igyekeztem az adott lehetőségeken belül tartalmasan, értelmesen élni, igényesnek maradni magammal s másokkal szemben, s

főleg a munkámban ragaszkodtam bizonyos alapvető eszményekhez és értékekhez. Mindössze élni, dolgozni akartam, s nem csupán megélni és meglenni valahogy. Egyszerűen nem tudtam megengedni magamnak, hogy ha valami mehetett volna jól (jobban, mint ahogy ment), miattam ne menjen jól (jobban), hogy szemrebbenés nélkül támogassam a középszert, az igénytelenséget, hogy szerkesztőként – *horribile dictu* – ne javítsak ki egy vaskos nyelvtani-helyesírási-stilisztikai hibát olyan valakinek a kéziratában, aki attól kezdve a rendszer ellenségének tekintett.

Mert így ment ez akkoriban, magyarul: a minőségelv, az ethosz, a mozgásvágy már magában lázadásnak számított. Az Irodalmi Szemlének az 1977-es vagy az 1978-as évfolyama volt az, amelynek évi tíz számából nyolcat följelentettek. S természetesen nem a följelentőnek, nem a vádnak kellett bizonyítania, hanem a följelentettnek, a vádlottnak. A főszerkesztő akkor szinte ingajaratban közlekedett a hatalmas pártközpont és kicsinyke redakciónk között. Persze, nem is igazán lehetett tudni, hogy az illetők mit nem értenek a nehezményezett anyagokban; okként egyik kifogás sem állta meg a helyét, mindegyik csak ürügy volt arra, hogy a hatalom a tudunkra adja: ki az úr a háznál. De hogy lehetett volna engedni a minőségiből, az értékesből, a távlatosnak látszóból?

Igaz, azért tudunk a lengyel „repülő” egyeteméről, barátaim révén Budapesten is részt vettem néhány magán-összejövetelen, ahol a társadalom s a kultúra helyzetéről hangzottak el nem hivatalos álláspontok, előadások, beszámolók. Pozsonyban is megjelent köztünk az

akkor már erősen formálódó magyarországi ellenzék egyik-másik jeles képviselője. Ahogy lehetett s ahogy tudtuk, természetesen segítettük a formálódó Iródia-mozgalmat; máig meghatározó jelentőségű számomra, hogy a betiltott (rég) Mozgó Világ szerzői gárdájához tartozhattam. Szóval, szerföltt eleven és impulzív, ingergazdag esztendők voltak ezek az életemben.

De, visszatérve a kérdésedhez, az általam említett három „ügy” mellett – mint te is nagyon jól tudod – volt még odahaza Új Forrás-ügy meg Tiszatáj-ügy (Nagy Gáspár egy-egy verse miatt), volt Forrás-ügy (a lap szociográfiái, meg Csoóri Sándor-esszéje miatt) – ezeknek a lapoknak szintén állandó szerzője lehettem, amiért idehaza meg is kaptam szeretett kiadói direktoromtól a minősítést, miszerint a magyar liberális demokrácia „meghosszabbított keze” lennék néhány itthoni társammal együtt, akikkel természetes igényünk volt részt venni a tágabb magyar irodalmi folyamatokban, szerveződésekben, eseményekben, s akiket nem elégített ki a csehszlovákiai írók megfélékezésére összeeszkábált „csehszlovák irodalmi kontextus” karámja. S volt idehaza Irodalmi Szemle-ügy is, amelynek Varga Imrével mi ketten lehettünk kitüntetett szenvedő alanyai. S hogy mindezeket a folyamatokat Moszkvából vezényelték-e? Nem tudom, s bár magam is írtam később, már 1990-ben egy esszét arról (*Napló és töredék: nyolcvanas évek*), hogy mennyire egy rugóra jártak ezek az események, a történések idején, legalábbis számomra, nem látszottak tisztán a köztük levő, mai szemmel nézve kétségtelenül meg-lévő összefüggések. Természe-

tesen azonban nem lehetett véletlen, hogy mindenbe és mindenkibe belekötöttek felülről (vagy idehaza, Csehszlovákiában, vagy odahaza, Magyarországon, vagy Romániában, vagy Jugoszláviában, Sziveri János Új Sympójába, ugye), ahol és akikkel jól érzem magam, akikre ezért-azért figyelni tudtam, akiktől jó volt tanulnom.

– *Írói ellehetetlenítésed talán 1980-ban kezdődött, ma már viccesnek hangzik, de a casus bellit a Feljegyzések egy én-ontológiához című többtétel kompozícióban előforduló „pina” szó robbantotta ki. A vers az Irodalmi Szemle 1980/10. számában jelent meg, „közszeméremsértő kifejezés” miatt a szerkesztőséget pénzbírságra is ítélték. De persze nem az inkriminált szó miatt lett a vers az év irodalmi eseménye. Valójában mi irritálta a hatalmat meg a környezetet?*

– Egész pontosan már 1978-ban elkezdődött. Akkor került ugyanis, beszéltem már erről is, a közvetlenül 1968 utáni, 1969–1970-es gyorstisztogatásokat követően újból a figyelem középpontjába a csehszlovákiai magyarság, annak szelleme és közélet, oktatásügye, mire a szlovák közéletet, szellemi-művészeti életet már sikerült teljes mértékben „konszolidálni”, ellaposítani, központi irányítás alá venni. A ’fordulat éve’ meglátásom szerint 1978, amikor újból megerősödött és a magyar tanítási nyelvű iskolák elleni támadással ismét láthatóvá és erősen érzékelhetővé vált a szlovák nacionalizmus (ekkor született meg a kisiskolák eltüntetését jelentő iskolakörzetesítési terv; konkrét lépések történtek a magyar oktatás és pedagógusképzés, illetve tankönyvkiadás visszafogására; hivatalos ideológiává vált a kisebbségi magyar oktatásban meglehető-

sen nagy veszélyeket jelentő bilingvizmus elmélete; a magyar iskolákban ekkor tervezték első ízben bevezetni, hogy a magyar nyelven és irodalmon, illetve a történelmen kívül minden tantárgy oktatása szlovák nyelven folyjék). Ekkor indult oktan és durva támadás a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közti üldöztetésének körülményeit és igazi céljait feltáró Janics Kálmán ellen is (akinek szóban forgó műve, *A hontalanság évei* végül Svájcban jelent meg Illyés Gyula előszavával). Ekkor jelentette be megalakulását a nyilvánosság előtt a Duray Miklós képviselte Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága. Új főszerkesztők és kiadóigazgató színre léptetésével ez idő tájt gleichaltotta a párt s a hatalom a lehető legteljesebb mértékben a csehszlovákiai magyar irodalom és közírás színtereit; ekkor rendezte át a szerkesztő bizottságokat, tanácsadó testületeket, lehetőség szerint kipaterolva azokból az érték képviselőket, a saját érdekeit és a maguk érdekeit védő személyekkel helyettesítve annak megtestesítőit. 1980-ban mindössze csak láthatóvá vált a vízfelszín alatt már elterpeszkedett jéghegy. Dívni kezdett a névtelen levelek s a feljelentések műfaja, mindennapossá váltak a riportok, egész intézményrendszere és mindent magában foglaló struktúrája alakult ki a megfélemlítésnek, az arra ítélt személyek elbizonytalanításának, sakkban tartásának.

Az általad idézett történet a dolgoknak mondhatni már csak a humorosabb része, és szélesebb körben ismert, egész kis irodalma támadt (többek közt Grendel Lajos, Koncsol László, Tózsér Árpád, Karol Wlachovský Karol is gondoskodott a visszhangjáról, s a

kulisszák mögött tudtommal olyan jelentős szlovák irodalmárok is a védelmemre szegődtek, mint Miroslav Válek, aki akkoriban épp kulturális miniszter volt, de a pártközpont nagyhatalmú és -hangú párttitkára ellenében neki sem lehetett szava, továbbá Vojtech Kondrót vagy Lubomír Feldek), s a szerkesztőségre, pontosabban a főszerkesztőre kirótt pénzbüntetés is kelőképpen figyelmeztető és fegyelmező erejű volt (az időben nagyjából egy évi főszerkesztői fizetésnek felelt meg az a legendás harmincezer korona). De nemcsak Jarmilka nővér ama bizonyos rejtett bozótjának néven nevezését rótták fel a(z akkor még) háromrészes verskompozícióm bűnéül, hanem a szocializmus elleni támadásnak vették a hatalom személyiség-uniformizációs törekvéseire reflektáló „varia-kaktusz variabútor variaember”-t idéző passzust, s a békétábor fenyegetőnek a „rendezni kéne / rendezni végre // közös dolgaimat” József Attila-parafrazisában megfogalmazódó személyes elszánásomat. Nevetséges, ugye? S mindhárom kifogás az, nem? Nem is lehetett ezen már a maga idejében sem mást, mint kacagni, csakhogy... közben vére ment a játéknak.

Az 1980 decemberében megjelent vers körüli, csupán egy hónappal később, a rákövetkező év januárjában gerjesztett csinnadratta persze hivatalosan azt a látszatot keltette, hogy nekem emiatt az erkölcstelen és egészében félresikerült publikáció miatt kellett távoznom az Irodalmi Szemléből. Pedig nem erről volt szó. Ugyanis ekkor már 1979-től módszeresen folyt ellenem a pártközpontból hozánk szalasztott kiadóigazgatónk aknamunkája, fogáskeresési kísérlete, hogy valamilyen, a nyilvános-

ság előtt is megokolható, szalonképes magyarázattal kipenderíthessenek a redakcióból, s ha ez nem megy, olyan léghört teremtsenek körülöttem, hogy magam dobjam be a törülközőt. Végül is ez történt, közel másfélévnnyi előtörténet után, mely idő alatt egymást követték az Irodalmi Szemléből való el- s a csehszlovákiai magyar irodalom és irodalmi élet akkori jelenének lényeges történéseiből való kipaterolásomra tett egyre erőteljesebb kísérletek. Sokaknak szúrta a szemét például néhányunk napról napra erősödő magyarországi recepciója és egyre érezhetőbb jelenléte és részvétele a tágabb

Barátaimmal, Pécsi Györgyivel és Szigeti Lászlóval, hatvanadik születésnapomon a dumaszerdahelyi Budapest Kávézóban 2009-ben

magyar irodalmi folyamatokban, amit idehazuról egyre kevésbé lehetett ellenőrizni és befolyásolni, s mind nehezebbnek bizonyult bezárva tartani bennünket abban a karámban, amelyben még irányíthatók és megfélemlíthetők voltunk. Belém s Varga Imrébe azzal lehetett a legkönnyebben belekötni, hogy mivel nincs felsőfokú végzettségünk, így nem maradhatunk az Irodalmi Szemlénél, tehát vagy rövid úton szerzünk egy diplomát, bármilyet, vagy távozzunk onnan. Az más kérdés – s ebből is látszik, mennyire csak ürügyet kerestek kettőnk elmozdításához –, hogy a főszerkesztőknek sem volt, ám őt minden további nélkül felmentették ezen előírás hatálya alól. Nem beszélve arról, hogy megelőzően már negyedik-ötödik éve voltam az Irodalmi Szemlénél főiskolai-egyetemi diploma nélkül, s ez soha egyetlen pillanatig sem volt gond,

sőt fizetésemeléseket is gond nélkül kaphattam, és az sem jelentett gondot, hogy a főszerkesztőm több mint féléves alkotószabadsága alatt megbízzanak a helyettesítésével.

Végül decemberben aztán bedobtam a törülközőt, s január végi hatállyal beadtam a felmondásomat. Inkriminált versem tehát

csak ekkor, a hónap közepe felé jelent meg, benne az utólag kifogásolt passzusokkal, s már csupán januárban csináltak belőle ügyet, vagyis a botrány akkor tört ki körülötte, amikor a felmondásom már hetekkel korábban a főszerkesztőm, illetve a kiadóigazgatóm asztalán volt. Világos tehát, hogy valamilyen ürüggyel azt a látszatot kellett kelteni – amit mások megfélemlítésére is ki lehetett használni, ezenkívül sokakat a személyemmel és írásaimmal kapcsolatban is óvatossá tett –, hogy a vers miatt kellett távozzom a Szemléből. Az egyik kislányom négy-, a másik kétéves volt ekkor; gondolhatod, hogy nem volt könnyű. De végül is nem bánom, s akkor sem bántam, hogy így történt, és életem egyik legfontosabb – semmi mással nem pótolható, sok emberi-lelki, sőt, filozófiai tapasztalatot, felismerést hozó, embert próbáló terhekkal teli – kor-

szakának tartom a kérdéses három-négy esztendő. Szórakoztató, nem? Utólag magam is csodálkozom azon, hogy mennyi energiát fektett belém a hatalom, jóllehet nem is tartoztam az egyre nyíltabb ellenzékéhez; kis porszem voltam csupán a gépezetben, amely más porszemekkel együtt akadályozta annak zavar-

tan működését, ezért engem is el kellett távolítani onnan. Persze olyanok is voltak körülöttem, akik kitarítottak mellettem, vagy akik épp a bajban álltak mellém, mint például Kmeczkó Mihály, akinek 1983-ban sikerült keresztülvinnie igazgatójánál, hogy fölvegyenek a komáromi színházhoz dramaturgnak. És hát

Magyarországon is sokat publikáltam, ami valamelyest egyensúlyban tartotta a családi kasszát, bár akkoriban hoztak egy rendelkezést – csak a csehszlovákiai írókra érvényesen –, hogy a Szerzői Jogvédő Hivatalban egy meghatározott csekély összeget vehettünk csak fel káépában. De menni még mindig lehetett, ahányszor csak akart az ember, könyvért, hangversenyre, kiállításra, színházba, filmet nézni, s én jártam is szaporán... Aztán ez is megszűnt, a csehszlovák állam évi két alkalomra korlátozta állampolgárai Magyarországra utaztatásának a számát. Érted, miért (is) kellett gyorsan keresnem valakit Budapesten, akivel formálisan házasságot köthetek, azaz házassági csalást követhetek el?! Végül az is sokat nyomott végső döntésemnél a latba, hogy szerettem volna új közegben, más terepen és viszonyok között is kipróbálni,

megmérni magam; akkor még az új és új feladatok izgattak mindenél jobban.

– *Van egy nagyon jellemző képversed, amelyik a Vers/ziókban is megjelent, a Mi történik a homokóra nyakában? Szerintem ez fejezi ki legérzékletesebben a költői karakteredet: szétszedni és össze-rakni, lebontani és újrarendezni. Úgy tűnik, mintha folyton a homokóra nyakában lennél. Már az első köteted egyik ciklusa is „Lexikon” a világ enciklopédikus birtokba vételére, a lezárhatóságra utal, a 75-ös köteted címe Ithakából Ithakába, a 77-esé Átkelés, ezek pedig a folyamatok lezárhatatlanságára. Szintézisre való törekvés annak belátásával, hogy lehetetlen a szintézis?*

– Már hogyan létezne szintézis?! Bár igaz, hogy nem gondolati szinten (bár rész-szintézisek azért ott is vannak), de ha körülnézünk magunk körül, az egész természet, az egész világ egy nagy szintézis körülöttünk, amelyben minden egyetlen egységes rendszerré szerveződik össze, ahol minden kiegyenlítődik, harmóniába kerül egymással (legalábbis így volt ez mindaddig, amíg az ember meg nem bontotta ezt az egységet, vissza nem bontotta tézisre meg antitézisre). Azt gondolom, hogy a természet bennünk is, velünk is szintézisre törekszik, akármit is teszünk ellene. A képvers-kísérlet egyébként mint műfaj csak addig érdekelt, míg meg nem bizonyosodtam róla, hogy ilyet is tudnék, ha akarnék, akár szakmányban is, ahogy sokan tettek s teszik ma is, de ennyire azért nem érdekelt. Az egésznek szintén kisebbfajta irodalma támadt: az 1982-ben indult JAK-füzetek e nevezetes, Kulcsár Szabó Ernő és Zalán Tibor összeál-

lított második darbjáról írt kritikájukban – Berkes Erzsébettől Szegedy-Maszák Mihályig – többeket megállított az opus. Berkes Erzsébet, aki bár jó tollú írástudó volt, végső soron a hivatalos kurzust képviselte, egy korábbi, a motívum „lényegesen jobb verziójának” titulált Kaján Tibor-karikatúra parafrázisát vagy még inkább: utánzását látta vállalkozásomban. A kritikus hölgyet végül is Szokolczay Lajos szellemes és érzékeny kommentárja tette helyre.

A *Mi történik...?* két darabjában sincs másról szó, mint egyrészt arról az egyszerű életvalóság-ról, hogy mire az ember elemeiből – a világ számára adott elemeiből – megépítené önmagát, addigra le is pereg az élete, illetve, másrészt, közösségi/társadalmi értelemben arról, hogy a töprengés, a kételkedés, ha nem vigyázunk, mint mehet át direktívába, egy adott ponton mint torzulhat el az emberi személyiség. S azt hiszem, elmondható, hogy tulajdonképpen a személyiségképzés és személyiségmegőrzés kérdése körül mozog egész (eddig?) költészetem. A diktatúrák egyedüli ellenpontja, az értéknivelláció egyedüli ellenszere az autonóm személyiség lehet; legalábbis ez számomra a XX. század egyik legnagyobb tanulsága. S úgy látom, ez a piac és a pénz diktatúrájára is vonatkozik, mellyel a XXI. század – most már második évtizedével is – ránk köszöntött. A kor és a társadalom, amelyben most élek, szintén nagyon jó anyagot s tapasztalatokat kínálhat – hadd ne részletezzem – *Istentelen színjáték*om folytatásához, illetve Ádámom ajkán is még keserűbb, még torzabb lett a mosoly. Lehet, hogy ezt s őt kellene továbbra is folytatnom, lehet, mást kellene

kezdenem, de az sem lehetetlen, hogy nincs, nem lehet már adekvát folytatása versben nálam ennek az óhatatlan identitásküzdelemnek. Igen – s jöjjenek hát a nagy közhe-lyek – az élet örök küzdelem, folytonos újrakezdés, minduntalan föl-le, le-föl, de mi van, ha én már csak arra várok, hogy a homokórát – melynek az imént a nyakába helyeztél –, a homokórát az a bizonyos láthatatlan kéz ne fordítsa már meg többször...?

– *„Határsértő kompozíciók”-nak nevezte Zalán Tibor azokat a nagykompozícióidat – mint például az Istentelen színjáték –, amelyek epikus, drámai és lírai szövegekből épülnek. A formabontásnak, formakeresésnek ez a módja inkább az avantgárd örökség egy-fajta „továbbfejlesztett” változata, az avantgárd értelemellenességével szemben azonban a Te verseid végső soron mindig valamiféle rendezettség, értelmes rendezettség felé törekszenek. A világ birtokba vételének létbölcséleti rendezettsége felé.*

– Tibort kedvelem, becsülöm, s igazán érzékenyen tud írni a versekről, és a verseimről is, de, szerintem, fordított a helyzet: nem az egyes kompozíciók sértik azokat a bizonyos „határokat”, hanem e „határok” kijelölői babrálnak bele az egységes kompozíciókba, s bontják meg azokat. Mondok egy példát, bár a költészettől messze esőt, ám az életemet keményen meghatározót. Említettem volt, hogy egész eddigi életem a Budapest és Pozsony – a történeti Magyarország két fővárosa – közötti kétszáz kilométer hosszú, s mintegy ötven kilométer széles sávban telt el, s most már ez, úgy látszik, így is marad. E vidék harminc évvel az én születésem előtt

még földrajzilag, politikailag, gazdaságilag, kulturálisan és nyelviileg többé-kevésbé egyöntetű, történetileg kialakult területnek, egységes „kompozíciónak” számított, amelyet csak a Duna szelt ketté, de államhatár nem, ám amelynek egyes részei ilyen-olyan hatalmi érdekek következményeként 1919-ben odakerültek, ahova, bizonyos értelemben *beletenyerve* így természetes és egységes identitástudatomban is, alapjában véve kettéhasítva azt. Na mármost én sértetem határokat, amikor mindvégig ragaszkodtam ehhez a valamikori természetes és egységes identitásomhoz, vagy engem sértettek a határaikkal a határmegvonók?

Így az is meggyőződésem – ősi példák utalnak rá –, hogy bizonyos irodalmi műnemek, műfajok között sosem voltak olyan élesek a határok, s ha voltak is valaminők, azok mindig is átjárhatóbbak voltak, mint amit erről az irodalom- és műfajelméleti és -történeti tankönyveinkből, esetleg a különböző irodalomtudományi szakmunkákból tanulhattunk. Mi több, az egymással szomszédos művészeti ágak között is jóval természetesebb az átjárás, jóval több ezek között, ami az egység – egységes indíttatás – irányába mutat, mint ami bennük ezen lényegi egység ellen hat. Magam – Páskándi Géza nyomán – már az 1977-es *Átkelés* című verseskötetemmel is egyfajta regényszerűséget, regényjellegűt hirdetem, tőle véve kötetem mottóját. Ő írta a *Tű foka* című, 1972-es, még kolozsvári kötete címlapjára a következő, engem igencsak elgondolkodtató és új belátásokra ösztönző mondatot: „Ez a verseskönyv tulajdonképpen regény: egy indulat, egy látomás regénye.” Továbbmenve, következő, ám hét

évvel későbbi verseskönyvemet, az *Istentelen színjátékot* már tudatosan és egyértelműen regénynek, illetve „regény”-nek neveztem, mivel annak, ugyanúgy, mint a regényeknek általában, megvan a cselekménye („körüljárni *ember* és *szerep* meglehetősen bonyolult kérdéskörét”), a „központi alakja” („a különböző kalandokba, élethelyzetekbe, történelmi és társadalmi konfliktusokba keveredő »lírai« szubjektum”), megvannak a mellékalakjai („akik segítik a hősnek aligha nevezhető főalakot, vagy éppenséggel ellenkeznek vele”), van „cselekménye – annak központi ága és mellékszálai, ideje és tere stb.” Sőt, itt sem álltam meg: a regényszerű verseskötetet-komponálást az ezután következő *Ötödik emelet, avagy Egy éden bugyrai* című kötetemben és a *Hármaskönyv* című kötetem *A vetkőzés, avagy Változatok a teremtésre* című „első könyvé”-ben is folytattam, afféle verskötetregény-trilógiává kiszélesítve műnemszintetizáló kísérletemet. Ráadásul tudatosítva az ún. tiszta műfajok, műnemek egyre nagyobb fokú ellehetetlenülését, eltűnését, az *Istentelen színjátékban* a lírát, az epikát és a drámát is igyekeztem egyforma erejű kötetsszervező, kötetépítő szerepbe hozni, így próbálkozásom többszörösen is kísérleti jellegű volt.

– *Nagyon sok, igen különmű idézet, vendégszöveg jelenik meg már a korai verseidben is. Annak idején ezt egyöntetűen avantgárd montázstechnikának tekintették. Aztán eljövendett a posztmodern, és kiderült, hogy a vendégszövegeket végtelen módon föl lehet használni, sőt, hogy az irodalom mindössze már létező szövegek újrarendezése. (Érdekes, hogy a hatvanas években pl. Szilágyi Domokos köl-*

tészetében is hasonlóan erőteljes a vendégszövegek alkalmazása.) Ebből a technikából tehát szerves, vagy okszerű a posztmodernbe való átmenet?

– Meggyőződésem, hogy minden egy, s minden mindennel valamiképpen összefügg. Persze, azt nem tudnám megmondani, pontosan hol kezdődik mindez bennem; beszéltem már a minden addig megmozgató és átrendező első találkozásomról a *Búcsú a trópusoktól* Szilágyi Domokosával valamikor 1969 második felében Budapesten, Oláh Jánosék lakásában; lehet, hogy ott. De a különböző technikák – s nemcsak az irodalmon kívüli, hanem más művészeti ágak (a film, a képzőművészet, a színház, a zene) technikai-műfaji megoldásai, a különböző művészi hatások, illetve egyes korok, filozófiák is – egymásba montírozódhatnak egyetlen versben is, mint ahogy egymásba is montírozódtak már a legelső szövegeimben is. S ki tudná megmondani, hogy egy-egy mondat, mondatrész, szövegrész honnan van bennünk, kié volt előttünk, kiből jött át belénk? Az idézetek, mottók, vendégszövegek sem pusztán idézetekként, mottókként, vendégszövegeként kerültek a versembe, hanem mások által szavakba, formákba öntött enyéimként, tehát szerves egységben, énem másokbani kifejeződéseként, másoknál azonosított részeként. S ha ezek történetesen idegen nyelven (csehül, szlovákul, lengyelül, angolul, németül, franciául, latinul) bukkannak föl a szövegeimben, akkor sem pusztán keresett technikai-formai megoldásokról van szó, hanem legsajátabb énem, érzelmeim, gondolataim idegen nyelven való megnyilvánulásairól, még akkor is, ha angolul, németül, fran-

ciál, latinul tulajdonképpen nem is tudok. Bevallom – bár lehet, nem látszik rajtam – magam is nem egy, nem tíz, hanem több tucatnyi igazi szellemi izgalmat, új felismeréseket és nyelvi tapasztalatokat hozó órát köszönhetek Gadamernek, Ricouernek, Habermasnak, Rortynak, Derridának, Foucault-nak, Barthesnek vagy Baudrillard-nak, némelyiküket – idézve tőlük ezt-azt – mankónak is használtam egy-egy mű magaméva olvasásának az útján, tehát van sejtésem arról, mi fán teremnek s miben lehetnek szemnyitók és nyelvgazdagítók, gondolatárnyalók a számomra, sőt a becserkészésükre fordítható időmet a jövőben sem kívánom csökkenteni. Mégsem hiszem, hogy mostantól „posztmodernnek kell lenni mindenestül”, hogy mostantól ennek kell majd elvinnie időm nagy részét. Számomra ugyanis bőven elég, ha egyszerűen csak *modern*, azaz korunkbeli tudnék maradni.

– Zbigniew Herbert *Cogitō urat*, Kálnoky László Homálynoky Szaniszlót, Tózsér Árpád Mittel Ármint tette meg egyik versvonulatának központi alakjává, te pedig az abszolút sírásót. A kifejezés szintén avantgárd örökség: Az abszolút sírásó Nezval 1938-as, szürrealisztikus kötetének volt a címe. *Erotikus, álomszerű víziók jellemzik Nezval, illetve a harmincas évek cseh poetizmusát. Nezval mellett nagy hatással volt rád Vladimír Holan gnómius költészetére is – Holan válogatott versei fordításokban, illetve szerkesztésben jelent meg. Ki ez az abszolút sírásó?*

– A valóban Nezval-ihlette (-szülte) abszolút sírásó inkább csak rapzodikusan fölbukkanó, de – igazad van – valóban fontos jelentés-

tartalmakat megtestesítő (visszatérő) figurája a korábbi verseimnek. Központi alaknak mégsem nevezhető a költészetemben, nevesített, illetve külön meg nem nevezett versbéli alteregóim közül még Ádámnak, *Istentelen színjáték*-trilógiám harmadik darabja, *A vetkőzés...* főalakjának is nagyobb a súlya nála. Ádám előképe, őseredetije egyébként tényleg Pan Cogito volt, akire még Zbigniew Herbertnek az ő nevét viselő 1974-es könyvében találtam rá (amelyből az első fordításom, a *Hogy kivezethessük a tárgyakat* [Žeby wywieść przedmioty] már 1976-ban megjelent a Vasárnapi Új Szóban. S persze, a reveláció erejével hatott rám az öregkorára teljesen megújult – újjászületett? – Kálnoky László Homálynoky Szaniszlója az 1970–1980-as évek fordulóján a költészetet a prózából elvezető – vagy inkább a prózába bevezető – *Egy hiéna utóéletéből*, akit, bevallása szerint, magát is meglepte az *Egy magánzó emlékirataiból* című, 1978-ban váratlanul és minden előkészület nélkül elindult versciklusának visszhangos fogadtatása.

Érdekes viszont, hogy Nezval és a poetizmusa, s általában a két világháború közötti cseh modernizmus nem igazán fogott meg (az abszolút sírásó „örökbe fogadása” ellenére sem), a második világháború utáni időkből azonban annál többen magukhoz ragadtak, s nemcsak az 1956 után meglovasodottak, hanem a még 1945 előtt induló, de jobb formájukat már csak a háború után kifutók is: a sor elején természetesen Vladimír Holannal, Jan Zahradníčekkel, sőt Jiří Kolářszal, de még Ivan Blatnýval is – ők tényleg nagy formátumú, európai, ha nem világköltészeti

rangú jelenségek. Az 1956 utániak – itt most az 1956. évi szovjet pártkongresszusnak a cseh társadalmi, illetve köz- és művészeti életben is nyomom követhető felszabadító hatására új lendületre kapókat vagy az ezután indulókat, fórum(ok)hoz jutókat emelném ki – közül mindenekelőtt az orvosi Nobel-díjra is többször jelölt kutatóbiológus, Miroslav Holub költészetét tartottam a magam számára útjelzőnek (*Interferon, avagy A színházról* címmel tőle is kiadtunk egy válogatást Vörös Istvánnal a boldog emlékezetű Deák László Orpheusánál). Nem mindenre kiterjeszhetően, de azért összefoglalóan, míg költői eszmélésem idején, pályám kezdetén alkotói magatartásomat abban a paradoxonban lehetne megragadni, amit Gintli Tibor és Schein Gábor irodalomtörténete úgy fogalmazott meg (Grendel irodalomtörténetéből idézem), hogy „A hagyomány folytatásának módja az elárulás, a másképpen-értés” is lehet. Ennek értelmében korabeli verseimet elsősorban a symposionista Tolnai Ottó(ék) nyomán egyfelől a „mű autonómiájának”, „konkrét, önmagára utaló teljességének”, „a kép, az írás és a hang együttműködésének” (Görömbei András kifejezései), másfelől pedig az amerikai beatköltészet világgá tágult, a világot maga alá rendelő szubjektumának, a világot magával sodró önmondásának a kettőssége határozta meg. Később, a lengyel ún. „háborús nemzedéktől”, Rózewiczéktől, Herbertéktől, Grochowiakéktól – de még Śliwiałkot is idevehetem (ő sem ismert magyar nyelven és körökben) és „A mindennapok költészetére” cseh paradigmaváltóitól elsősorban a felülnézetet, az ironikus történe-

lem-, társadalom- és önszemléletet építettem magamba, míg Holantól a versbéli csendek, kihagyások, a nyelvtani-stilisztikai szabálytalanságok, nyelvszerkezeti módosítások dramaturgiai szerepét, dráma- és nyelvszervező erejét tanultam el.

– *Persze, nemcsak Holant fordítottad, de a szlovák költők antológiáját is szerkesztetted. Mi az, amit másként látnak, tudnak a fordításaid általad közvetített cseh, szlovák és lengyel költők?*

– Az 1945 utáni cseh költészethez egy, a szlovák költészethez két többszerzős versgyűjteménnyel nyúltam eddig. Szeretnék még egy átfogó válogatást kiadni a XX. század második fele cseh és szlovák költőiből készült fordításaimból, amelyhez függelékként a lengyel költőimet, s talán még Buricsot is hozzá lehetne illeszteni, de e vágyálmomnak ez idáig egyetlen általam megkeresett kiadó fogadókészségével sem sikerült találkoznia. Egyébként az első ilyen vállalkozásom az 1985-ös *Gyűjtőpont* volt harminchárom szlovák költő verseiből, amelyet korán elhalt barátom, Endrődi Szabó Ernő a meglepetés hangján és a felfedezés gesztusával recenzált meg. Értékelésének a sokatmondó, *Európa a szomszédban van* címet adta – a rákövetkező évben, amivel nemcsak a kortárs szlovák költészet (általános) értékeire utalt, hanem ilyen értelmezése is lehetett: a modern költészetet nézve Európa nem nálunk, Magyarországon, hanem a szomszédban, Szlovákiában van.

De hogy valóban mi az, amiben a fent emlegetett cseh, szlovák és lengyel költők mások voltak, mint magyar társaik? Talán mindenképpel ott – s ez számomra különösen rokonszenves volt –, hogy

az élő és továbbörökíthető avantgárdnak sokkal szélesebb spektrumát képviselték, mint az 1960-as évek magyar lírája, de a kozmikus magányával birkózó, s a történelem és a társadalom által is megcsalt és magára hagyott, a diktatúrák szorításában végtelen légszomjával küzdő, második világháború utáni modern személyiség létérzésének és létérzékelésének megragadására általában is alkalmasabb és érzékenyebb, adekvátabb poétikai eszközöket és módszereket, költészetfilozófiai megfontolásokat mozgósítottak. Vegyük csak a szlovák költészetet: Miroslav Válek, majd utána Ján Stacho, Lubomír Feldek metaforaiskolája, Ivan Štrpka magánmitológiája, vagy egy másik végtelen Štefan Strážay szinte teljesen eszköztelen, tudatosan alulretorizált, civil költészet, Ján Ondruš különnyelve, Štefan Moravčík mesterkedő lírája, továbbá Ivan Mojík nadrealizmusa (szürrealizmusa), valamint, például Ján Buzássy vagy Peter Lipka mitologizmusa olyan poétikai lehetőségeket, nyelvkezelési és szerkezetalkító technikákat képviseltek, amelyeknek a kor magyar költészetében nem volt pandanjuk, s lényegében ma sincs. Štrpkát, vagy – s főleg – Ondrušt még csak fordítani sem lehet (pedig az ő átültetésükre is tettem néhány elkeseredett kísérletet), mert az általuk patentírozott szlovák versnyelvet egyszerűen lehetetlen megközelíteni a kodifikált szlovák nyelv ismeretén alapuló nyelvtudásunkkal, egyszerűen olyan magyar versnyelvet kellene hozzájuk megteremtünk, amely megteremtésére a magyar nyelv feltehetően alkalmatlan (én meg aztán pláne). Természetesen a magyar költészetnek is lehetne

olyan szegmenseit találni, amelyek a szlovákból hiányoznak – Juhász Ferencet is nehéz lenne szlovák fordításban elképzelnem például –, de most nem ez volt a kérdés.

Az 1960–1970-es évek cseh és lengyel költészetét kapcsán említettem már a felülnézetet, az ironikus történelem- és valóság-, illetve önszemléletet, amely az intellektuális – sőt, Kiss Szemán Róbert szerint metafizikai – indíttatású, filozófiai ihletettséggű, a valóságot a nyelvvel nem leírni, hanem nyelvi valóságként, a nyelvvel s a nyelvben meg-, illetve újjáteremtett valóságként értelmező, az „emberi élet esetlegességeit” a „transzcendencia erőterében” megjelenítő költészetnek megint csak olyan csatornáit nyitották meg, melyekre a korabeli magyar költészet szintén nem adott mintát, talán csak a *Magyarázatok M. számára* fiatal Petrije indult el hasonló irányba. S az elmondottakat kiegészítve az évtized román és szerb, illetve jugoszláv modernjével is, mindez belejátszhatott abba, amit Grendel egyenesen irodalomtörténeti jelentőségűnek vél, jelesül, hogy – mint hangsúlyozza: a „magyar irodalom története során először” – „az újító-kezdeményező szerep nem a központé (Budapesté vagy Magyarországé), hanem a perifériáké”, s abba – továbbra is Grendelt idézve –, hogy „Az ún. határon túli magyar irodalmak a hatvanas és hetvenes években szabadulnak meg először a Budapestről rájuk aggatott szerepsztereotípiák és ideológiai elvárások nyűgeitől”. Tehát a környező országok irodalmihoz képest ez időben Budapest még „túlságosan hagyománytisztelő” volt, s aki ettől eltért, az is hamarabb talált otthonra a határokon túl (Délvidéken, Párizsban, Pozsony-

ban: említettem már Weöres, Füst, Szentkuthy, Tandori példáját), mint a magyar fővárosi vagy vidéki irodalmi lapokban, a kiadókról már nem is beszélve. De például Páskándi is, aki alig szabadult oda-haza, Romániában a börtönből, s alig jutott túl az első államhazai könyvein, már az 1960-as évek második felétől fel-felbukkan a neve – ilyen-olyan összefüggésben – az Irodalmi Szemlében, például a máig hatalmas újkori *Luciferiádája*, *Az örömröntő Angyal* is itt jelent meg 1969-ben, ekkor még „a hasonló című regény első fejezeteként”. Tehát, összefoglalva a kérdésre adható s többfelé elkalandozó válaszom, amit ezek a fordításaim által „közvetített cseh, szlovák és lengyel költők” tudtak, tudta nem egy magyar költő is, akik azonban általában határon kívüliek voltak, mint Szilágyi Domokos vagy Páskándi Géza Kolozsváron és Bukarestben, esetleg Tolnai Ottóék Újvidéken, akik pedig a magyarországiak közül szintén tudták ugyanezt, eleinte ugyancsak a határon kívülre kényszerültek eme tudásukkal.

– „*Keresem a szubjektum helyét a történelemben és az időben*” – írtad fiatalkori *ars poeticádban*. *A valóság irodalma helyett az irodalom valóságát (Tózsér Árpád kifejezése) próbáltad megragadni. Aztán 1986-os hazatelepülésed után különös dolog történt: mintha a valóság irodalma szólított volna meg. A jogfosztottság, „hontalanság éveinek” a föl kutatásával, forrásainak összegyűjtésével, közreadásával kezdted nagyon intenzíven foglalkozni. A rendszerváltozással előbb a Széphalom Könyvműhelyben, majd a Kalligram Kiadóban szerzőként és szerkesztőként könyvek tucaját segítetted*

napvilágra. Aztán megalapítottad az Ister Kiadót, hogy a (cseh)szlovákiai magyar irodalom, illetve a (cseh)szlovákiai magyarság kálváriájáról való ismeretek fehér foltjait fől számold. Kiadtad a „Mint fészkeből kizavart madár...” című gyűjteményt, Filep Tamás Gusztávval, Szarka Lászlóval és Molnár Imrével elindítottad a Regio című, máig létező, megjelenő kisebbségtudományi szemlét, jelentősen hozzájárultál Peéry Rezső, Szalatnai Rezső rehabilitálásához. Sőt, a rendszerváltozás körüli években még a civil szerveződésekben is részt vettél. Meglepő volt az a történelmi, szaktörténelmi, filológusi aprómunka egy olyan költőtől, aki előtte az automatikus szöveggel meg az experimentalizmussal kísérletezett.

– Ó, de nagyon régi, fiatalosan nagyképű, hebrencs mondatomat olvasod most a fejemre, Györgyi! Nem mintha a tartalmát nem vállalhatnám ma is, csak ma már szerényebben (fáradtabban?) fogalmaznék. Miről is van itt szó? A szubjektum, ugye, leírható a határtalannal is – miközben a történelem adott; az idő, ugye, végtelen, a szubjektum ehhez képest viszont véges. És tulajdonképpen ma is ezek az egymástól elhatárolhatatlan, elválaszthatatlan kettősségek irányítják lépteimet, reflexeimet, gondolataimat. De túl a kettősségeken, nemcsak azok vonzottak, hanem – mint már szintén utaltam rá – minden, amit korábban nem, vagy nem eléggé ismertem; bármi hadba tudott vinni, s tulajdonképpen tud – így, az öregkor küszöbén, bár már csak módjával, egyre inkább tudatosítva fennmaradt időm végességét-szűkösségét – még ma is. Ugyanígy voltam a hiánnyokkal is. Ha valamire szüksé-

gem lett volna, vagy kíváncsi lettem volna rá, de nem volt, bár lehetett volna, egyszerűen nem értettem, hogy miért nincs még, miért nem született – miért nem csinálódott – meg eddig. Tényként kell kezelnem, hogy kíváncsi(skodó) szubjektumként, magánszemélyként tulajdonképpen mindig is nagyon konkrét társadalmi-történelmi valóságokba ütköztem, tehát igazából nincs reménytelenebb kísérlet, mint elválasztani egymástól a *bentit* a *kintitől*, a szubjektumot az objektumtól, a személyest a közösségitől, az én „személyesemet” bárki másnak a „személyesétől”.

Engem a sorsom azzal vert – vagy azáltal tett szerencsésse? –, hogy mindig olyan akadályok felé vitte az utam, amelyeket nem lehetett egyszerűen megkerülnöm, hanem amelyekkel – belső indítástól – szembe kellett nézmem. Mire gondolkod? Többször, több helyen és alkalommal elmondtam már, hogy engem mindig az lökött előre, nekem mindig az adott a legtöbbet, ami az adott pillanatban nem volt (vagy legalábbis magyarul – ennek költői, poétikai vetületénél beszélgetésünkben már többször is elidőztem). Leegyszerűsítve, mindez úgy történt, hogy szerettem volna például egy interjúketet olvasni csehszlovákiai magyar írókkal – elkészítettem hát a *Vita és vallomás* beszélgetéseit. Amikor arra voltam kíváncsi, milyen is volt a (cseh)szlovákiai magyar gyermekirodalom 1948–1985 között, abból kellett előkutatnom egy közepes terjedelmű antológiára valót. Kezdett egyre feltűnőbb és egyre kórosabb lenni, az 1980-as évek elején, amikor már alig volt levegő körülöttünk, hogy mennyire nincs utánpótlása a

(cseh)szlovákiai magyar irodalomnak. Tartva attól, hogy valaki a konszolidátorok közül veszi kézbe a dolgokat, egyúttal az ideológiai-politikai irányítást is magához ragadva az esetleges jelentkezők fölött, s az Írószövetség magyar szekciójának volt is terve erre, sikerült a Nőnél keresztülvinnem két olyan, pályakezdők részére hirdetett irodalmi pályázatot (1981-ben és 1982-ben), amelyeken először kapott hangot s fórumot a későbbi – 1983-tól szerveződő – íródiások vezérhadának zöme (Hodossy Gyulától, Krausz Tivadartól, Hizsnyai Zoltántól kezdve Talamon Alfonzig, Farnbauer Gáborig, Czákó Józsefig, Szászi Zoltánig, Csepécz Szilviáig, N. Tóth Anikóig, másokig). A mozgalmukat azután 1986-ra természetesen már szintén felszámolták, s még az évben megjelent antológiájuk címe sem utalhatott a nevükre, hanem az eufemisztikus *Próbaútra* kellett felcserélniük azt. Kíváncsi voltam, hogyan vélekednek ugyanazokról a dolgokról a csehszlovákiai magyar és a szlovák írók – 1989-ben, még a magyarországi és a csehszlovákiai fordulat előtt –, felvettem hát újabb interjúkötetemet, a *Hatszemközt* anyagát. Az 1990-es évek dereka táján, amikor a magyar írók egyre ritkábban ültek le egymás asztalához, pontosabban amikor a magyar irodalom már kezdett láthatóan két táborra szakadni, kíváncsi lettem, hogyan ültethetném őket újból egy asztalhoz – mondjuk egy beszélgetőkönyv virtuális asztalához, és Új Forrás-beli interjúsorozatomban egy csapatba tereltem tizenegy olyan költőt, akik már nemigen kívánták egy csapathoz tartozónak tudni magukat. S amikor annak idején Esterházy János gróf, a

második világháború alatti szlovákiai magyarság emblematisz politikusa életének, tevékenységének föltárásába is be kellett még segíteni – lap-, illetve kiadói szerkesztőként különböző anyagokat helyeztem el róla, cikkgyűjteményt állítottam össze az írásaiból, s róla szóló monográfiára biztosítottam lehetőséget Molnár Imrének. Amikor pedig vitathatatlan jelentőségük ellenére senkinek sem jutott eszébe Magyarországon, hogy válogatást jelentessen meg az erdélyi filozófus, Bretter György vagy a Svédországba szakadt délvidéki költő, Domonkos István munkáiból – kiadtam tőlük egyet-egyet én.

Mára divattá lett a nőirodalom, s külön elmélete támadt, és egymást követik a nőírók különféle szempontú és célú antológiái – nézd meg, 1996-ig, az S. Sárdi Margittal közös, *Magyar költőnők antológiája* című vállalkozásunkig mi jelent meg e tekintetben. Szerettem volna behatóbban megismerni Peéry Rezső elérhetetlen írásait – mi más tehettem volna, mint hogy Filep Tamás Gusztáv barátommal elkezdtük felkutatni, majd egy háromkötetes életmű-válogatásban is kiadtuk őket. Az általad is említett szépirodalmi válogatás mellett feltártam, összeszedtem és kiadtam az 1945–1948 közötti, addig ismeretlen csehszlovákiai magyar értelmiségi ellenállás dokumentumait (*Hivebb emlékezésül...*). Előkerült egy ismeretlen Fábry-napló – természetesen azonnal elkezdtem dolgozni ennek megjelentetésén, s bevezető tanulmányt is írtam hozzá. Hiányoztak az olyan vers- és prózaantológiák, amelyek a (cseh)szlovákiai magyar költészetet vagy novellairodalmat folyamatában, összefüggéseiben, s nem egyes „virágásaiban” mutatják be (ahogy

mifélek mondani szokták) – mindkettőt megcsináltam. S ugye, bár mindenki kisebbségekről, határon kívüli magyarokról beszélt Budapesten, másutt, kisebbségtudományi lap mégsem volt Magyarországon (más magyar tájakon sem), azt is kellett hát csinálni egyet. Filep Tamással és néhány magyarországi és szlovákiai barátunkkal és Mezey Katalin nélkülözhetetlen segítségével, mellénk állásával neki is veselkedtünk rögtön a Regio előkészítésének, amelyet eleinte elsősorban csehszlovákiai magyar érdeklődésű és érdekeltségű lapként képzelünk el, mert a csehszlovákiai magyar tudományosságnak sem volt még szócsöve s szervezője annak idején. Aztán szinte lehetetlen volt együtt látni nyolc évtized (cseh)szlovákiai magyar művelődésének történetét – erre is rögvést szövetkeztünk Fileppel, s egy-egy terület összefoglalására máris felkértük azok ismert kutatóit.

Olyan ez, akár a folyó, amely kis érként indul a forrásvidéken, aztán anélkül, hogy befolyásolni tudnánk, egyre csak duzzad és duzzad, míg a végén a tengerig ér. Az 1990-es évek közepére már csaknem teljesen elborítottak az újabbnál újabb feladatok, s még most is meg-megtalálnak ilyenek, jóllehet egyre jobban kezd idegesíteni, hogy inkább írhatnék helyettük, mert már igazán ideje lenne tető alá hoznom három-négy tisztességes saját könyvet is, ami még hátra van (hátra lehet), s amit más nem írhat meg helyettem, hiszen egyre közelebb az idő, amikor – tetszik, nem tetszik – végérvényesen bezár a bazár. Egyébként nem mondhatom, hogy csak vesztettem ezzel a sokféle érdeklődéssel, sokféle érdekeltséggel, mert bizonyára – ha

már így nézzük, szatócsszemmel – nyertem is (meg aztán a lelkiismeretem is nyugodtabb, ha ezt hitem el magammal). S ha már folyton kényszerű kettősségeimet emlegetem, Kentaur-létem újabb jegye, hogy a költők közt talán nem is vagyok a legrosszabb (művelődés- és színház)történész, a (művelődés- és színház)történészek között pedig, gondolom, nem is olyan csapnivaló költő. Igazából nemcsak íróként nem tartozom egyetlen istállóhoz sem, hanem e tekintetben sincs helyem sehol, vagyis sem a történészek, sem a művelődéstörténészek, sem a színháztörténészek nem vettek be a maguk kasztjába, kasztjaiba. Na most dönts el, Györgyi, hogy ezt keserűen mondom-e, vagy vidáman?!

– *Magányos alkotónak látszol, afféle szellemi partizánnak. Holott alig ismerlek költőt, szépíró, aki ennyire igényelné a közös munkát, mint Te. Nem a kiadói, folyóiratbéli szerkesztői munkára gondolok, hanem a közös alkotói munkára. Varga Imrével annak idején versdiológust írtál, Molnár Imrével a kisebbségtörténetben, Vörös Istvánnal a költészetfordításban, Filep Tamás Gusztávval pedig szinte mindenben együtt tudsz dolgozni, ami (cseh)szlovákiai magyarság szellemiséghez kapcsolható, de van a közíró-kritikus Bodnár Gyulával vagy a történész-tankönyvíró Kovács Lászlóval közösen jegyzett könyved, szerkesztésed is, készítettél antológiát a régi magyar irodalom kutatójával, S. Sárdi Margittal, sőt említett korai képverseid némelyikénél a*

képzőművész Kopócs Tibort tüntetted föl társszerzőként.

– Mindig is független alkotónak álmodtam magam, s életem nagy részében – nem mondom, hogy minden pillanatban – sikerült is úgy-ahogy húneked maradnom ehhez az álomhoz, még akkor is, ha

Apám 86 évesen, unokáimmal s legkisebb lányommal, Annával (balról jobbra: Dóra, Anna, Zsófi, Ricsi, Rita), 2009-ben

ilyen-olyan indíttatásból én is megkötöttem a magam kompromisszumait és bizonyára megkötöm olykor még ma is, de nagy árulásokba és önáltatásokba nem mentem bele soha, s a lelki békémhez és alapidentitásomhoz lehetőség szerint igyekeztem mindig is ragaszkodni. S az is bizonyos, hogy kompromisszumaim sohasem az egyéni előrehaladásom vagy anyagi boldogulásom érdekeit szolgálták és szolgálják (és ezt nem büszkeségből mondom, mert nem vagyok rá büszke), hanem valamelyik jónak, fontosnak, szükségesnek vélt tervemet; meg aztán, szerintem, a kompromisszumkészség nem is a függőség jele, hanem a céltudatosságé. S hogy magányos vagyok-e? Abban az értelemben igen, hogy

tudatosan nem kötöttem oda magam kizárólagosan egyik vályúhoz sem, s mint ilyen, nem igazán tekint használhatónak egyetlen érdekközösség vagy kaszt sem, de én sem vágyom különösebben olyan helyre, ahol *tagsági díjat* kell fizetni. Ám ha valamit mégis, akkor az értékközösségeket mindig is kerestem, az ilyenek azonban egyre ritkábbak, legalábbis a környezetemben – vagy csak az én optikámmal? – nemigen látni ilyeneket. És hát meg is szenvedem ezt a helyzetet, főképpen anyagi értelemben, mert nemigen zargatnak sem az egyik, sem a másik, sem a harmadik, sem a ki tudja, hányadik oldalról megrendelésekkel, szerződésekkel, meg- és kihívásokkal, s ha mégis, akkor legtöbbször megalázó feltételekkel.

Ami a közös munkákat, közös vállalásokat illeti, egyszerű az okuk. Engem mindig a szükségesnek, megvalósíthatónak vagy távlatosnak tekintett plánumok hajtottak, és ezekhez kerestem – akár alkotóként, akár szerkesztőként, akár szervezőként – ésszerű szövetségeket, vállalható szövetségeseket, legfőképpen olyanokat, akikben ugyanúgy vagy hasonlóképpen rezonáltak ugyanazok a dolgok, mint bennem. Bizonyos szabályok kölcsönös betartása mellett én szinte bárkivel együtt tudok dolgozni, bár akiket nevükön nevezted, azok éppenséggel a barátaim, vagy éppen a közös munkánk során alakult ki köztünk barátság, mint mondjuk a nálam másfél évtizeddel fiatalabb Vörös Istvánnal. Filep Tamás barátságát meg a szü-

leitől örököltem meg, akikkel előbb kerültem baráti viszonyba, mint vele, lévén ő még akkor húszéves sem volt, de azután nagyon hamar kiderült, hogy milyen sok ponton rokon az érdeklődésünk és az értékrendünk.

De van itt még valami. Mindig azt tartottam legfontosabbnak, hogy tisztában legyek az ismeret-im korlátaival és a kompetenciáimmal. Vagyis sosem okozott gondot látnom, hogy az engem foglalkoztató dolgokat illetően hol vannak a határain, illetve ki tud nálam többet vagy mást valamiről, amire az adott plánumon belül nekem is szükségem lehet. S akikkel az eddigiekben ily módon egy-egy közös munkára szövetkeztem, azokról feltétel nélkül úgy gondoltam, hogy több lehettem általuk, és talán – legalábbis remélem – nekem is sikerült hozzájuk tennem valamit, illetve akikkel – illő szerénységgel mondván – kölcsönösen kiegészíthettük egymást. S ezáltal, gondolom, nemcsak mi nyertünk, hanem nyert a munkánk is.

– *1975-től, 26 évesen már a pozsonyi szintén legendás Irodalmi Szemle munkatársa voltál – aztán jöttek a nagy kanyarok, s most 2011 januárjától az Irodalmi Szemle főszerkesztője lettél. Tehát ugyanoda jutottál, ahonnan elindultál. Úgy sejtem, hogy most, végre 62 évesen a helyedre kerültél.*

– Végző soron mindig az tett szerencsésé, amitől folyton szerencsétlennek éreztem magam.

Pontosabban, nem sokat lamentáltam én soha semmin. Fatalista lennék? Ama diderot-i figura: Mindenmindegy Jakab? Nem tudom. Tulajdonképpen soha nem tértem ki előle, ha a sorsom akart valamit velem. S ha valamibe nem tudtam belenyugodni, azt is a sor-

som akarta, azzal is magasabb rendű, rajtam kívül – vagy még inkább – fölöttem levő erőt követtem. Az embernek mindig azt kell csinálnia, amit csinálnia kell, nem? Hogy most aztán a „helyemen” vagyok-e? Nem tudom. Tény, hogy újból élvezem a szerkesztést, miközben megadatott a lehetőség, hogy – immár főszerkesztők, egyéb kiadói direktívák, más elképzelésekkel való konfrontációk nélkül – végre összegezhessem mindazt, amit a szerkesztésről eddig megtanultam, s amit egy eleven, dinamikus, sokfelé nyitott, minden elemében organikus egységként működő irodalmi folyóiratról elképzeltem.

Ennél is fontosabb azonban, hogy a lapnak – az ötvennegyedik évfolyamát nyitottuk januárban – minden egyes eddigi számával, a legelsővel kezdve, személyes viszonyom alakult ki. A Szemle volt az első irodalmi folyóirat, amely tizennyolc éves koromban közölte a verseimet, az első meghatározó szerkesztőélményem a laphoz köt, ahol olyan kiemelkedő szerkesztőegyeniségeket ismerhettem meg, mint amilyen Dobos László, Tózsér Árpád és Koncsol László, később Zalabai Zsigmond volt, akinek ajánlására magam is székelt, asztalt kaptam a redakcióban, s azt is itt tanultam meg „keselylábú csikókoromban” (ez, ugye, Cselényi László korai verseskötetének címe), mit jelenthet egy pályakezdő számára egy tekintélyes irodalmi folyóirat műhelyéhez tartozni. Emellett eddigi legfontosabb olvasmányélményeim és felismeréseim közül is nagyon sok ehhez a laphoz köt, vagyis azt is mondhatnám, hogy életemben a legfontosabb iskolám mind ez ideig az Irodalmi Szemle

volt. S látod, most megint visszajöttem tanulni hozzá.

Egyébként rögtön az elején, sőt, még mielőtt elvállaltam volna a dolgot, fel kellett tennem magamnak a kérdést, hogyan is látom én a Szemle helyzetét a szlovákiai magyar irodalmi lapok között, hiszen velünk együtt négy-öt is van belőlük: rajtunk kívül a Kalligram, a nemrég indult Opus, továbbá a Szőrös Kő és az irodalomtudományi periodika, a Partitúra. Aztán gyorsan rájöttem, hogy ennek pont a fordítottja igaz. Az Irodalmi Szemle évtizedekkel az említett lapok előtt alakult – a napjainkban megjelenő magyar irodalmi folyóiratok között sincs sok nála régebbi –, s lényegében azóta is a maga, már a kezdet-kezdetén választott útját járja (igaz, nem mindig azonos lendülettel), amiből az következik, hogy az utána indulóknak kellett hozzá viszonyítottan kijelölniük a maguk útját, feladatait. Ráadásul nem is az tulajdonképpen kérdés, hogy ezeknek a Szlovákiában készülő magyar irodalmi lapoknak milyen a viszonyuk egymáshoz, hanem az, hogy miként tudnak (akarnak) beilleszkedni a magyar kultúra (folyóirat) kultúrába, s azon belül meg tudják-e találni a maguk helyét, szerepét, létjogosultságát. Egyvalami biztos: az Irodalmi Szemle mindig is látható tudott lenni a magyar irodalmi lapok – igaz, 1989 előtt nem túl színes – palettáján, s azt tapasztalom, hogy a mai mezőnyben is képes észrevehető és kereshető maradni. És ehhez nem is kell túl sok, hiszen az Irodalmi Szemlét igazából nem kellett „újraálmodnom”, újból kitárolnom. Ugyanis lapunk múltjában benne van a jövője is.

Pécsi Györgyi

Lemetaforázott szavak Falusi Márton:
Fagytak poklaid,
Magyar Napló, 2010.

Falusi verseiben olyan logika működik, ami az olvasót a legmagasabb szintű gondolkodásra sarkallja, folyamatos ébrenléetet, odafigyelést követel, de meg is jutalmazza döbbenetes gondolatfutamaikkal e művek az aktív értelmezőt. A legváratlanabb hasonlatokkal, szókapcsolatokkal, félelmetes asszociációkkal találkozunk a kötetben, mindezt kiérlelt, tudatosan felépített versnyelvbe ágyazva. „Pumpálván tüdejét tágra / tévedhet letarolt tájra, / szaknyelvi benzingőzbe, / ki a mennyboltot egyszer / líráig letűdözte?” Ez a költészet a nyelvet, mint valóságalkotó, már-már kézzelfogható „tényt” tekinti, a szó, a mondat nem elvont fogalmak, hanem a létező aktív részesei, általuk közelíthető meg a világ, a világ feletti és alatti is. „Kisiklott acél rímpárok / vakvágányai pengenek” a szövegekben. És „csikorog a nyelv, nyivákol”, vagy éppen „távolodva / közeledek a vershez”, máshol „elvész a vers pénzenközön / (holmi közpénz), ám a közöny / belülről málasztó rozsdá.” Vannak olyanok is, akik „Képzletükre srófolnak betűláncszem-strófákat, / szemtengelyre csörlőzik föl...” Tehát a költő nem csupán a világra (valóságra) reflektál folyamatosan, hanem az általa leírtakra, a szóra is, úgy tekintve az írást, mint tárgyat, amit kézbe vehetünk, körbeforgathatunk, lemérhetünk, és megállapíthatjuk értékét.

Asszociációi mindig több lépést ugranak át, ezzel sűrűvé és súlyossá téve a szöveget, könnyed szórakozást itt ne keressünk. Lényegkutató versek ezek, amelyek a világ értelméhez akarnak eljutni, ám a létező abszurditásával kénytelen szembekerülni a versbéli *Én*: „Összenyitott sötétzárkából / ömlik, zubog a fény, / ám kinek ellensége sincs, / az barátira sem lel, / a kóválygó tükörtermek / minden folyósóba bevilágítanak.” Keresés és tapasztalás, kutatás és rátalálás lépeteivel mozog itt a líra, olyan életesemények, mint a ballagás, szerelem vagy „férfi nő között működő kapcsolatban” lét, utazás vagy a thai masszázsszalón helyszínei csupán kódos háttérképek, szüzsék, amelyek magukban nem értelemhordozók, hanem az általuk felkeltett gondolatok, érzések számítanak. Egyetlen téma vagy tárgy sem válik igazi főszereplőjévé a verseknek, a fontos mindig az a gondolatfutam, ami a témákat, tárgyakat kíséri, amit róluk el lehet mondani, illetve az a mód, amellyel az örökkévalóságba be lehet őket emelni.

A versgondolatok áramlását néhol megakasztják a távoli asszociációk, az erőteljesen sűrített szöveg, ám bármikor képes a szárnyalásra is: „Ha olyan nagyon szeretlek, méltatlan hogyan kisért / koszos hanoi üzlet, szipogó, csúf, vidéki / lány, ki kucsajtját cudrin csent centekért igézi?” Máshol az ismert Petőfi vers dallamára: „Most nyúlnak a hölgyön a sztreccs boreászok, / alléra kepeztet erős feneket, / félnapnyi magány elején beparázok: / én tettem-e életemért eleget?” De Falusi sosem merül el a játékban, egyetlen öncélú sort sem enged meg magának, nem keres szellemességeket, „cifra dísz”, koncentrált adagokban kapjuk világát lírába öntve. Jó példa analitikus szövegszervező módjára a *Vers, magyarázattal*. A szívárvány leszakad-e a rajta átmaszírozók alatt, teszi fel a kérdést hét sorban, majd négy magyarázó versszak következik, ötször hosszabb terjedelemben, mint a gondolatfölvető alap. A másodikban „Csak az olvassa versemet”, / ki elől pofont rejteget. / Ilyen verset ki élni rest, / addig jó, míg nem érti meg.” A vers, mint megtapasztalandó, megélhető valóság létezik, a szöveg valósággá válik ismét.

A *Föl kell áldoznom* ciklusban nagy elődöket szólít meg a poéta, közben a legmagvasabb igazságokat írja le. Alkaiosz tanácsa a vers mindenhatóságáról szól: „Lázmérőt rázz le, üstökösök hevét, / Holdról lekapcsold szent temetőiket! / Kuksoljanak csak kozmikusban – / nincs magyarázat örökre. Vers van.” Nagy László költészetét is summázza a maga számára: „Mit beszélek, Magasságos, hisz eleven halott vagy! / S mint ünneplő társaság egy szem pogácsát ha ott hagy, / mit elvenni nem illik, s az est végére kiszárad, / lírad vak senkiföldjén így hagyta hátra – hiánynak.” Az *Eretnek imában* Csoóri dedikációját állítja elének s adja útravalóul: „magyar költőnek kell lennie mindenáron”.

A kötet címadó versében így figyelmeztet: „iszkolj, ha félsz a szótól, / kiúttalan mondatok / melyik zugában hagy ott / ihletem”. Eszünkbe jut a Dante-i „Ki itt belépsz...”, és elfog a rettegés. E versekben való bolyongáshoz hús fej és látó szem kell, ha belépünk Falusi Márton világába, akkor Ariadné fonálként logikánkat használjuk. Megéri, a labirintus itt kincsekkel terhes sorokból épült.

Urbán Péter

„Az idő történelmet gyárt ma is...” Báger Gusztáv: Élóadás Tiszatáj könyvek, Szeged, 2010.

Báger Gusztáv két urat szolgál. Végzettsége szerint közgazdász, aki volt egyetemi tanársegéd, adjunktus, docens, jelenleg egyetemi tanár, közben dolgozott az Országos Tervhivatalban, az Állami Számvevőszéknél és több nemzetközi testületben. Ugyanakkor költő is, aki – a *Nekifutások* című verse szerint – egy-egy versötletet azonnal lejegyez, aztán továbbírja, esetleg elkészíti „az első hét sor töredéké”-t, majd megfélemez róla, ha pedig megleli az „összegyűrt papír cetlit”, nekilát, „kisimít”-ja a szöveg ráncait, s a hét sorból egy idő múlva „vers” lesz. 1996-tól évente, kétévente, háromévente jelennek meg kötetei. Az első könyv címét kölcsönözve „örök párbeszéd” minden munkája az irodalommal, a kultúrával, a körülötte lévő élettel.

Báger Gusztáv a posztmodern korszak második hullámában lép be a magyar irodalomba. Zajlottak az irodalomelméleti viták arról, hogy a költő vagy író népből-nemzetből gondolkozzék-e, ahogyan azt a romantikától Veres Péterig, Illyés Gyuláig több generáció természetesnek tekintette, vagy alanyban és állítmányban, amint azt a posztmodern költők általában kívánták, hiszen az irodalmi mű nem valamilyen eszme vagy üzenet nyelvi burka, a nyelv minden esetben metaforikus, a poétikai funkció az elsődleges, ennek „felsőbbisége” azonban „nem szünteti meg magát a referenciát, hanem csupán több értelművé teszi” (mondták Wilhem Humboldt, Schleiermacher, Nietzsche és Roman Jakobson). De nemcsak ezek a viták zajlottak: újra és újra felmerült az irodalmi kánon újraértelmezésének gondolata is. Nem úgy, ahogyan Weöres Sándor tette a *Három veréb hat szemmel* című gyűjteményében, nevezetesen, hogy felmutatott a rendszerbe foglalt múlttal szemben egy másikat a kimaradt alkotók műveiből. Az új kánon, írta Báger Gusztáv *A fenséges és fennkölt védelmében*, „hátrafelé tekinget”-ett, nem fült a foga „a klasszikus értékekhez”, erőltetni akarta „a neoavangárd rasztereit, a rokokó új grundjait”. Ebben a ma is sokszor „vagy-vagy”-nak gondolt helyzetben Báger Gusztáv kötetével nem az egyik vagy másik nézettel való szakítás mellett érvel, hanem vers- és

beszédmód-érvekkel dokumentálja: a kizárólagosságra törekvés nemcsak öncsonkítás, hanem önmagában lehetetlen és értelmetlen törekvés.

Az *Élóadás* kötet ugyanis akár példa lehet a nyelvi játékokra, az önelvűségre, a szövegen belül létrehozható teljességre, arra – Richard Rortyval szólva –, hogy a szótár bennünk, a nyelvalkotó emberben van. Már a címmel, a ciklusokkal is játszik a szerző. A félkövér nagybetűt (verzál, fett) és a normál nagybetűt (verzál, kurrens) váltogatja a könyv és a részek címében. A verseskötet borítóján a világosabb és a sötétebb mező határán olvasható verzállal szedve az ÉLŐADÁS. Az első ciklus címe ÉLŐBESZÉD ÉLŐADÁS, a másodiké ÉLŐBESZÉD ELŐADÁS, a harmadiké ELŐBESZÉD ÉLŐADÁS, a negyediké ELŐBESZÉD ÉLŐADÁS. A tartalomjegyzékben mindez egyszerűsödik. Ott verzállal és kurrenssal szedve a következő belső címek olvashatók: ELŐBESZÉD, ELŐADÁS, ÉLŐBESZÉD, ÉLŐADÁS.

A szövegekben a szerző nyelv- és műfajteremtő gesztussal újra próbál régi alakzatokat. Írt a XVI–XVII. században divatos képverset, de nem szakrális jelet vagy köszöntő virágot formázót, hanem a lap közepére helyezett, egyforma hosszúságú sorokból álló oszlopverset, mint Arany János. Írt a reformáció-ellenreformáció korát egyformán idéző szöveget *Ima az országért* címmel az országban való sok romlás ellen. Írt, helyenként Tamkó Sirató Károly játékos verseit felidéző költeményt, két-két szótagos tiszta rímekkel, kergetőző asszonáncokkal (*Eső Szolnokon*). Írt Aragon, Eluard által meghonosított írásjel nélküli verset, mégpedig valamilyen rendszerbe iktatva őket az első ciklusban, a továbbiakban pedig látszólagos következetlenséggel. Az ilyen alkotás alapjellegzetessége a többféle olvashatóság, mint ama XIII. századi főpap szövegéé, aki leírta „a királynét megölni nem kell félnetek jó lesz” stb. szöveget. Báger Gusztáv könyvében azonban a mondat tagolás nélküli, sokféleképpen értelmezhető versekben is érvényesül a szöveg befogadására vonatkozó határozott ajánlás. A sorvégek mondat-szintű gondolati zárása szinte automatikusan kínál egyféle olvasatot (*Az Egyetlen könyv*), vagy a

szöveg nagy részében nem marad kétség a befogadoban afelől, hova kerülhetnének a szerzői szándékot közvetítő írásjelek (*Végállomás*). És írt versprózát, prózaverset, szabad verset is.

Az *Élőadás* című kötet meghatározó újdonsága a különböző szintű és retorizáltságú szövegek, szövegalkotási módok, formák és a történelmi, közgazdaságtudományi, politológiai gondolkodást és beszédmódot versben, versprózában, esszében érvényesítő szövegalkotás. Ezekben a művekben a szerző és a beszélő tapasztalata egybeesik. A szerző számára nem a primér természetes személyes tudás a döntő, hanem a történelemből, művészettörténetből, napjaink tapasztalatából megszerezhető ismeretek (*Sors: kapu és oltár*), napjaink technikai újdonságaiból levonható, az ember sokszoros kiszolgáltatottságát szavakba foglaló tudás (*Drasztikus változások*). Még fontosabb a tudományokkal behatóan foglalkozó közgazdász gondolkodásmódja, ami nemcsak „belefér” az irodalmi szövegbe, hanem a konvencionálisnál kétségbe ejtőbb helyzetbe állítja a vershőst (*Alexis de Tocquille, ha ma élne ...*). A közgondolkodói és szépírói beszédmód egymás mellettisége, egymásba átfolyása, esetleges ütközése még érdekesebb az olyan szövegekben, amelyekben a könyv megjelenésének ideje, a 2010. év kifejezései bukkannak fel. Szó van itt „konvergencia program”-ról, „liberális nevelés”-ről (*Konvenciók hálója, Liberal Club, London, Tűnődés, Időjárás*), az APEH-ről (*Illúziók*), „legitimációs deficit”-ről (*És az angyal így szólt*). Ezek a szövegdarabok nem teszik irodalmiatlanná a művet. Egyrészt a kontextus a kultúra legmagasabb régióiban tartja őket: a görögök, a rómaiak, az egyiptomiak világában, Haydn, Godard, Pasolini, a Biblia, a Szent Márk templom és Shakespeare szellemi vonzásában. Másrészt nem válik soha uralkodóvá a közgazdasági-politikai beszédmódban a reménytelenség szólama. *Az idő rétegei* című versben az emberi élet, ha a kérdés formájában is, de a transzcendens távlat lesz a meghatározó.

A vers és a világ harcából az első kerül ki diadalmasan. Mindenféle „digitalizálás”, „printelés” ellenére a „vers vers marad” (*Realizmus*); a *Portugál* szerzője több, mint Eusebio, Pelé, Rivolino. „Az idő [ugyan] történelmet gyárt ma is”, „Haydn zenéjétől [azonban] az ég [ma is] meghasad”.

És ez a fontos.

Sipos Lajos

Utazás a magyar mélylélekbe

Báger Gusztáv:
Hidegfront,
Tiszatáj könyvek,
Szeged, 2009.

A költő mindig önmagának áll modellt. A lírikus nyíltan vetközteti le lelkét az olvasó előtt. Báger Gusztáv kitárulkozása nem szemérmelenség, hanem szépség. Költőként nem annyira élvezője, inkább szemlélője az életnek.

Nem a színpadon jelenik meg, mint a színész, hanem a karzatról kommentálja az élet játékát. Báger Gusztáv rácsodálkozik a körülötte lévő, mások számára hétköznapi és banális dolgokra. Új nézőpontból, mohó kíváncsisággal és mélységes meglepetéssel szemléli azt, ami körülötte végbemeleg. Életét a közgazdaság és a költészet kettőssége határozza meg, hiszen elismert pénzügyi szakember, közgazdász, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora. Alkotásaiból kitűnik, hogy nem csak számok nyelvén írható le a világ. Versírói magatartását jelentős mértékben meghatározza a groteszk iránti fogékonyság, a tudományok iránti nem mindennapi affinitás.

A 80. ünnepi könyvhétre jelent meg *Hidegfront* című kötete. Előző könyvének (*Míg leírom, felébred*) gazdagabb a tematikája, hiszen az ottani hattal szemben e művében nyolc csokorba szedte Báger Gusztáv a verseit.

A „klasszikus” és a „modern” közötti hajszálvékony mezsgyén jár, aki ezt a könyvet forgatja. 2009-es kötetében a válsággal foglalkozó írásait gyűjtötte össze. Az ember és ember, ember és állam, állam és világ közötti viszony lehetőségeit vonultatja fel verseiben. A válsággal folyamatosan foglalkozik, és nemcsak a „profán” világban, hanem a költészet eszközeivel: alakzataival, toposzaival keresi a probléma feloldását. Az első ciklus a *Panaszmentes övezet*, ahol a nagy példaképnek, T. D.-nek íródott egy hosszú elégia, a *Sorolások*. Előtte pedig a moszkvai és budapesti emlékek ihletései. Báger Gusztáv hasonlóan Krúdyhoz, minden negatívuma ellenére szereti a fővárost, ugyanis élhető, színes forgataga feledteti

tragikus lepusztultságát. A ciklus legmarkánsabb gondolatát a lakás helyiségeinek leírásakor olvashatjuk, a költő a legeldugottabb helyeken is megtalálja a témát. „A penészes pöszméte és tsa. / Jó regény, Goncourt-díjasnak tűnhet itt / meg a bealgasodott szörpök / rongyok kardigánok a partvison / de szavam ne felejtsem / JÓ AZ ÉLET” – szól a *Fürdőszoba* című költeményében. Az egész kötetre jellemző, hogy az alkotó folyamatosan vitában áll önmagával, meditatív belső monológokat mond. Verseiben erősen érzékivé teszi a fogalmakat, ugyanakkor racionalizálja a költői képet is.

Memoriter helyett címmel ír filozofikus ódát a szótárhoz, hiszen a szavak a költészet építőkövei: „A szótár egy vers. Kész remek.” Összeköti a verseket a rácsodálkozás és az öröm. Az *Olimpia* olyan darab, amely felejthetetlen képeivel mozgásba hozza a befogadó fantáziáját: „A székre dobott csikos nadrág éjjel / száz méter mellett Európa csúcstól úszott / a trikóm az atléta gátfutásban lett bajnok / frenetikusán vette a lavórt mint akadályt / a varrógépen is átszökött majd a kaktuszon / az akvárium felett tapsolt / a kád felett szaltózott és úgy vágódott a célba / mintha a mosógépbe indult volna ázni”. E felsorolásos versek mellett találhatunk látomásos alkotást is, vagy épp olyat, amely a költő édesanyjának állít emléket. A világos kifejezésmód és az elmélyült gondolatiság kettősségét nevezhetjük költészete sajátjának. Erre példa a hatodik kötet emlékeztető verse, a *Kezdések*: „megint a szemed nézem, néha nyitva hagyod, amikor álmodsz, néha kibukik a szembogaradon valami fény, árnyékba csomagolva, mint a hold, mint egy aranyrög a tenger közepén. Lágy kenyér a hallgatás éjszaka, az elme pihen, a szemhéj alatt elernyed a szemgolyó, a pillanatok összetorlódnak, sorban állnak a tudat ajtaja előtt”.

Báger kijelenti, hogy „az ige és a vallás kettő”. A kinyilatkoztatásból elnyert ige az, amelyet bemutat jelen kötetében. Viszont ez a kinyilatkoztatás nem egyértelmű. Mindenkinek magának kell megtalálnia a versek által az ige igazát. Alkotásaiban felsejlik a

nemlét felé tűnődés élménye. Nem cinizmussal tekint a jövőbe, az elmúlás utánra, hanem Isten bárányának diadalára összpontosít.

A *Gyomország* ciklusban találkozunk azokkal a szörnyűséggel, amelyek miatt keserű és nehéz az életünk. „Kidobták a fürdővízzel együtt a gyereket, / a babonák letiltásával együtt, ami helyes volt, /számúzták az igaz Isten tiszteletét is / a tudomány tették vallássá” – szól a *Helyzetjelentés* panasza. A *Válság-show*, a *Tanítás*, a *Névtelen falánk* *találkozója* című költemények világképe megmutatja a világban, hogy mely dolgokon illene változtatni. Báger Gusztáv üzen olvasóinak, hogy a mai költő is foglalkozik a világ és a haza ügyeivel, problémáival. Az utat tévesztett embereknek nyújt fogódzót, hiszen minden szétesőben van körülötünk. Ezt támasztják alá a versek címei: *Kézdobálók*, *Végkiárusítás*, *Végítélet* és a kötetcím, a *Hidegfront* is. A kötet hangvételéből azonban kitűnik, hogy a szerző reménykedik a nem is oly távoli fellelkesedésben. Ebben a művében is fellelhetők a Bágerre oly jellemző csiszolt metaforák, amelyek végtelen mélységű mozaiklapocskákként kohéziós egységgé forrnak össze ebben a műben is.

Tandori Dezső írta róla egyik művében: „Báger az érzékeny, érzékletes gondolatisággal rácsodálkozó, filozóf-gazdaságtudó gyermek, a költészetnek megörülő felnőtt és annyi X-es ismeretlenséggel teli...” Báger Gusztáv bravúrosan jeleníti meg műveiben a közgazdász gondolatmorzsáit. Ezzel azonban nem írja ki magát az irodalmi világból (szövegből), inkább egyedivé válik, ugyanakkor harmonikussá is, hiszen a „két én” plusz értelmet ad a szövegnek. Az egymás mellett létező két beszédmód akkor kerül igazán középpontba, amikor a mai kor kifejezései jelennek meg. Olyan szavakat használ, mint az „APEH”, illetve a „legitimációs deficit”.

Művészetével kísérletekre sarkall, új utakra vezet. A *Hidegfront* utazás a magyar mélylélekbe...

Takács Tamás

Ádám: itt vagy(ok) Kaj Ádám:
Magán evangéliumok,
Pannon Írók Társasága,
2010.

Minden reménybeli író, költő pályájának alakulását meghatározza az első kötet minősége, hiszen az irodalmi nyilvánosság előtt nemcsak ezzel debütál, de az olvasók és természetesen a kritika szükségszerűen ehhez viszonyítva követi nyomon/vizsgálja a későbbi teljesítményt is. E tekintetben Kaj Ádám, fiatal zalai alkotó *Magán evangéliumok* című verseskötve (benne Leskó Róbert kiváló fotóival) üde színfoltot jelent a mérsékelt tehetségek és a „dal hóhérai” számolatlanul áradó kiadványtömegének aszfaltszürkességében. S noha néhol a költeményegészebe nem illeszkedő elemet választ, vagy túl gyorsan (és rosszul) dönt a szöveg továbbszövést illetően, számos érett, sőt meglepően jó megoldást is találunk verseiben. Ami pedig a legfontosabb: az egyes költemények és ciklusok rendje közérthető és szinte mérnöki precizitással megkomponált – ez az ismérv bizonyosan a szerző dramatikus törekvéseivel összhangban alakult (főként *Magasugrás* című, még kéziratban lévő darabjára gondolunk).

A *Magán evangéliumok* egészét szervező elvként a hit, az Istennel való személyes kapcsolat tapasztalása hatja át, hozzárendelve a teremtett világ jelenségeinek megtapasztalásából származó élményt. Így a szakrális minőség dominanciája mellett a profán is megjelenik a korpusz darabjaiban, az egyes ciklusok pedig a középkori világképet idézve épülnek egymásra: a *Test evangéliumától* jut el a *Lélek* és a *Világ evangéliumán* át a *Mindenség evangéliumához* a szerző, végig megtartva a jelzett kettősséget. A különböző egységek gondolatvilága természetesen egy-egy középponti eszme köré szerveződik.

A nyitó rész szerelmes verseket tartalmaz. Az égi és földi szerelem, a magasból áldó módon befedő fény és a ragadozó testiség-éhség (*Szerelmes*) elkülönbözősége, a korábban volt idegenek csókjainak, érintésének tudata a kedves ismerős testtájékain, a megelőzöttséggel szembenezés (*Szeplő, Azonosság*), a hirtelen lecsapó, távolság vagy éppen kötelesség-érzés miatt kielégítetlen vágy (*Levél a soproni messiásnak, Szerelem vizsgák idején*) egyaránt jelen van ezekben a költeményekben. S a társ ideállá emelése a *Vers-Virág-Csokor* zárlatában: „Hozzád siet / az

ébredés, / téged akar / látni
a rög, / amit a párnán /
alvó fejem hagyott, /
neked akarok / értelmet
nyerni / a napban /
magamért, / egy mosolyért,
/ amiből / boldogságomat /
kiolvashatja bárki. / Így
nem vagy már titok! / mégis hét peccséttel /
örzöm / nevetésed, / mintha az isten /
utolsó műve volna, /
ami megmaradt / tökéletesnek.”

A *Lélek evangéliuma* a hagyományhoz való viszonyt objektiválja. Noha vérségi kötelék fűzi őket össze, mégis a család minden tagjától eltér valamiben – nem gondoskodott édesanyjáról, nem vette át az apai műhelyt, nagyanyjával ellentétben elfelejti az imát, nem kívánja követni nővére útját és bátyjától eltérően nem megnősülni, szerelmes szeretne lenni (*Kontraszt*) –, gyermekkori fekete-fehér képén pedig ma már a kék szemet hiányolja (*Arckép*). Másfajta az irodalmi örökséghez, az alkotó elődökhöz fűző kapocs. Atyai mesterreit (Bágyoni Szabó Istvánt, Pásztor Andrást, Péntek Imrét) már a kötet ajánlásában megnevezi, míg itt az Odüsszeusz-mítosz kortárs reminiscenciája (a görög-római neveket elegyítő *Dorogi Ulyssesben*) és egy-egy Ovidiust/Babitsot (*Levél Tomiból* – a kötet talán legjobb verse), illetve Verlaine-t (*Verlaine zsoltára*) megörökítő szövege is helyet kapott.

A harmadik egység három, a világ változatosságát demonstráló mikrociklusra bomlik. A *Tapasztalás* darabjai közül a *Vázlatok hétfőről* impressziói a legérettebbek, s ezekben már a személyek, dolgok hiánya mellett a nyelvi készlet fogyatékosága is artikulálódik:

„... ahogy beállt a gondolat csöndje,
Az üresen hagyott tér helyén
Egy óceán készült megszületni,
És úgy álltam ott a mostohaanyelvben,
Mint az a New York-i magyar
A reketyés előtt:
Az illatod már ismertem korábról,
Csak szavakat nem találtam hozzád.”

A *Játék* formai és rímes bűvészműtávkai mellett az *Óda egy görög csontvázához* című vers emelkedik ki, a babitsos finomságú sorai mellé csempészett humoros ellenpontokkal. A *Mesteréveket* pedig rövid gondolatársítások alkotják.

A *Mindenség evangéliumában* koncentráltan, ám sokszor félkomolyan jelenik meg a kötetegészt átszövő – fentebb már említett – Istenhez való viszony. Az itt közreadott versekben ábrázolt Teremtő, ennek megfelelően, nem szigorú és büntető Úr, sokkal inkább emberi, szerethető Atya. A *Szolidaritás az Úrral* című írásban a szerző szomorúságát fejezi ki, hogy a hitetlenek a templom lomtárába üzték a legfőbb lényt, az *Ádám: itt vagyok* bújócskát ajánl, a *Messiások* a nevetés, a *Szavait kereső ima* a nyelv isteni voltát hangsúlyozza, a *Nagycsütörtök* a szent nap történéseit rögzíti naplószerűen, míg a *Keresztelő* a Golgotán a gabonatermés elősegítésére messiások elvetését javasolja.

Úgy véljük, a különböző művészeti műhelyekben, szerkesztőségekben ehhez a játékos vetéshez hasonlóan kell elhinteni a tehetséges fiatalokban az irodalmi alkotómunkára, közegteremtésre elhivatottság magjait. Kaj Ádám első könyve azt igazolja, hogy esetében a mag termékeny talajra hullott, minden lehetőség adott rá, hogy mielőbb szárba szökkenjen, e kis, karcsú kötet pedig – Péntek Imre fülszövegbeli szavait idézve – „egy ígéretes pálya nyitánya” legyen.

Szemes Péter

Perbeszéd az értékörzés mellett

Ködöböcz Gábor:
Megtartó párbeszéd,
Felsőmagyarország
Kiadó, Miskolc, 2009.

Csupa „korszerűtlen” dolgot művel legújabb könyvében Ködöböcz Gábor – legalábbis a jelenkori divatos áramlatok szerint. Már a cím is jelzésértékű: mai egymás mellett elbeszélő világunkban olyan diskurzusra hívja az olvasót, amelynek célja az érték kutatás, értékelmutatás, értékmentés. Vagyis a megtalálás és a megtartás. Szerencsére a szerzőt nem befolyásolják a divat-hóbortok, mércéjéből jöttányit sem enged, és jó érzékkel irányítja figyelmünket az időtálló teljesítményekre, a némelyek által már gyakran avított, korszerűtlennek kikiáltott alkotók és alkotások valódi értékeire.

Az első fejezet nagy lélegzetű tanulmányai a célba vett alkotók életművének egy-egy részlemére fókuszálnak. Ráadásul – két kivétellel – ezek az alkotók már lezárt életművet hagytak maguk mögött, és hatalmas méretű szakirodalma van mindegyiküknek. Merész vállalkozás tehát „hozzájuk nyúlni”. Ködöböcz Gábor azonban fölismerte, hogy Ady, Juhász Gyula, József Attila és Nagy László megidézése egy-egy motívum kapcsán új kapaszkodót jelenthet az érintett szerzők életművének mélyebb megismeréséhez. E tanulmányok azért is fontosak, mert a magát modernnek nevező jelenkori irodalomtörténet bizony olykor félrekezeleli, félremagyarázza a fent említett klasszikusokat (is). Pedig – Nagy Lászlót idézve – „A költői vakmerőségnek nincs köze máig sem a divathoz...”

A megítélésbeli különbség legszembetűnőbben egyébként talán éppen Nagy László esetében jelentkezik, akit Ködöböcz rendkívül érzékletesen a hatvanas-hetvenes évek „költő-Hamlet”-jeként aposztrofál, s aki „...értéktudatát, egész esztétikai magatartását a közösségi-nemzeti horizont és az emberi létezés minőségéért vállalt írástudói felelősség”-nek rendelte alá, miközben maga is szembesülni kényszerült a föl-vállalt eszmény és a valóság tragikus hasadásával. A kortárs irodalomtörténet és kritika megközelítésének azon tévedésével szemben, amely avítottnak és patetikusnak ítéli a Nagy László-i kísérletet, s amely a pátoszt az üres emelkedettséggel azonosítja, és vele szemben az iróniát tekinti az egyetlen lehetséges válasznak, Ködöböcz arra helyezi a hangsúlyt, hogy tisztázza: „...az irónia a világ értéknélküliségéről szól, a pátosz pedig az értékek valóságnélküliségéről beszél. Az ironikus az értékhányos valóságra figyelmeztet, míg a pátosszal fogalmazó a valósághiányos értékekre hívja föl a figyelmet.”

Hasonlóan izgalmas témát vet föl az a tanulmány is, amely a József Attila-kutatás disszonanciáit érintve a „szabadság és rend motívumát” teszi vizsgálatá tárgyává a költő életművében.

Külön tanulmány foglalkozik az időközben elhunyt Utassy Józseffel, aki 13-szori jelölés után végre Kossuth-díjat kapott, s aki Nagy Gáspárhoz hasonló szókimondásával vetett szelet annak idején, amikor közétette a *Zug Március* című versét. A fejezet záró tanulmányai két erdélyi kötődésű alkotót, Kányádi Sándort és Csenger Leventét mutatják be. Az utóbbi szerző azért is fontos, mert egy rendkívül tehetséges fiatal íróról van szó, akiről Ködöböcz Gábor kijelenti: „Tar Sándor után végre megint van egy vérbeli novellista”.

A Kányádiról szóló írás azért is érdekes, mert a szerző korábban egy egész tanulmánykötettel (*Hagyomány és hitújítás Kányádi Sándor költészetében*) tisztelgett a kiváló erdélyi költő életműve előtt, másrészt mert Kányádi azon alkotók közé tartozik, akiknek a művészetében a tradíció és a modernség, a hagyomány és a megújulás egyként van jelen. Népszerűségének (a *Valaki jár a fák hegyén* című kötete 40 ezer példányban kelt el) és a mások tekintetében oly megosztott kortárs kritika egybehangzó elismerésének is ez lehet a magyarázata. „A költő rendkívül tudatosan keresi a megfelelő nyelvi formai megoldásokat [...]. Miközben a tárgynyelvet metanyelvvé változtatja, aközben a Kányádi-versek szövegálya kommunikációképesség és korszerűség követelményeit egyaránt teljesíti” – állapítja meg Ködöböcz.

A második fejezet recenziókat, kritikákat tartalmaz olyan alkotók műveiről, akik az irodalomkritikus-irodalomtörténész szerző számára nyilvánvalóan fontosak. Ekként az ismertetésre kiválasztott művek (és szerzők) egyértelműen eligazítják az olvasót Ködöböcz Gábor ízlésvilága felől. Örömmel tapasztaltam, hogy egyebek mellett Görömbei András Csoóri-monográfiáját, Bertha Zoltán és Szakolczay Lajos erdélyi irodalomról szóló munkáit, két miskolci költő: Serfőző Simon és Fecske Csaba köteteit, Léka Géza regényét veszi górcső alá.

Görömbei András Csoóri-monográfiájáról szólva a könyv egyik legfőbb erényének azt tekinti, hogy annak lapjain nem csupán egy művészi-emberi portré teljeseedik ki, hanem „a befogadó is megszólítottá, kikérdezetté válik”. Ugyanakkor megerősítést nyer az „értéktudatos cselekvés pótolhatatlansága” és a „tisztának a tisztát örizzük meg” Nagy László-i testamentuma. A monográfia legfontosabb tanulságaként pedig arra a következtetésre jut, hogy Csoóri életműve a sokféle szerepvállalás és műfajilag is rendkívül változatos kifejezőmód ellenére is hallatlanul koherens, egylényegű, és a teljességet célozza meg.

Látható és érezhető rokonszenvvel figyelni a szerző a pályatárs Bertha Zoltán és Szakolczay Lajos erdélyi kultúrmisszióját, akik Ködöböczhez hasonlóan rendkívül sokat tettek azért, hogy a határon túli magyar irodalom a hazai érdeklődés homlokterébe kerüljön.

A könyv utolsó része is bőven tartogat szellemi izgalmat. Az itt olvasható beszélgetések (Tözsér Árpáddal, Csiki Lászlóval, Serfőző Simonnal, Szakolczay Lajossal, Ferenczes Istvánnal, Konczek Józseffel és Nagy Gáspárral) mintegy lezárásai a korábban felvetett kérdéseknek, fejtegetett gondolat-soroknak. Nyilván nem véletlen, hogy a korábbi ír-

sokból megismert alkotók közül hárman is „visszaköszönnek” ebben a fejezetben. Ködöböcz Gábor nemcsak szóra bírja beszélgetőtársait, hanem valóban fontos gondolatok nyomába ered. A – hol komoly-fájdalmas, hol ízes-magyaros, hol anekdotázós-derűs – beszélgetések megerősítik Nagy Gáspár Wittgenstein-parafrazísának érvényességét: „Amiről általában nem lehet beszélni, nagyon konkrétan csak arról érdemes”.

Az itt közölt írások – egy kivétellel – a Magyar Napló népszerű „Nyitott műhely” sorozatában láttak napvilágot. A beszélgetésekből pedig nem csupán egy-egy írói portré bontakozik ki, hanem egy olyan erőter, egy olyan aura, ami csak a legnagyobbak sajátja.

Hála Ködöböcz igényességének, felkészültségének, és olykor szelíden provokatív, de mindig a lényegre kutató kérdéseinek, rendkívüli szellemi izgalmat jelentenek ezek a beszélgetések, amelyek egyúttal a hétköznapi olvasó természetes kíváncsiságát, a sztorikra való fogékonyságát is kielégítik. Különös érdekességeket tartalmaznak a rendszerváltás előtti korszakra vonatkozó visszatekintések. „Nem voltam bátor, csak nem mertem félni” – értékelte Nagy Gáspár a saját költői bátorságát a nyolcvanas években írt „botrányversei” kapcsán. Erre szinte rímelt Farkas Árpád verse: „költő nem voltam, én csupán féltem... / énekeltem csak félelemből a rettenet ellen”, s aki elmesélte a ma már tragikomikusnak ható történetet; hogyan metszette ki a cenzúra a „féltem” szó f-jét, s lett a nyomtatott szövegben helyette „éltem”.

Izgalmas kérdés a költővé válás folyamata is. Nagy Gáspár szerint nem kell különleges titkokat keresni. „Megtörténtek velem a versek” – mondja. Ferenczes István a költői szerepről szólva megemlíti: „Magamat sem tudtam, hát hogyan tudnék én bárkit, világot megváltani.” Annak az álláspontjának is hangot ad, miszerint „metafora nélkül nincs igaz költészet”.

A kötetbe válogatott darabok az elmúlt 6-7 év termései. Üzenetei azonban ma is érvényesek, mert nemcsak feleselnek a ma divatos kánon képviselőinek a nemzeti és közösségi tradíciókhoz kötődő szerzőket, alkotásokat korszerűtlennek minősítő téziseivel, hanem olyan – esztétikai szempontból vitathatatlan – értékeket mutatnak fel, amelyek bizonyítják (mint azt Bereti Gábor e könyvről szóló írásában kifejti), hogy „a világ-irodalomban a nemzeti nem elvész, hanem a korszerűség részévé válik”. Ezért vélem úgy, hogy Ködöböcz Gábor munkája nem csupán egy – néhol jelképes, más-hol valóságos – párbeszédbe vonja be az olvasót, hanem egyúttal *perbeszéd is* az értékörzés mellett.

Oláh András

Könyvajánló

A hónap könyvei

Történettudomány, művelődéstörténet, néprajz

Acta Rákóciana. A Károlyi levéltár Rákóczi-kori iratai, CD-ROM, szerk. LACZLAVIK György, Magyar Országos Levéltár, Arcanum – MOL, 2011.

BAKAY Kornél: *Somogyvár, Szent Egyed-monostor. A somogyvári bencés apátság és védműveinek régészeti feltárása, 1972–2009*, Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, 2011.

BÁNÓ Attila: *55 meghökkentő eset a magyar történelemből*, Budapest, Athenaeum, 2011.

BERTÉNYI Iván: *Anjou-királyaink és Zsigmond kora*, Officina, 2011.

DUGONICS András: *A' magyaroknak uradalmaik, mind a' régi, mind a' mostani üdökben*, Amor Librorum, hasonmás kiad., Kossuth, 2011.

GYARMATI György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*, Rubicon, 2011.

Keresztény közéleti személyiségek a XX. században, szerk. FÖLDESI Margit – SZERENCÉS Károly, Kairosz, 2011.

Magyarország a második világháborúban, szerk. ROMSICS Ignác – DOMBRÁDY Lóránd [et al.], Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Kossuth, 2011.

Összekötnék az évezredek, szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, Pázmány Történelmi Műhely, Szent István Társulat, 2011.

SKULTÉTY Csaba: *Mi is volt a Szabad Európa Rádió? Egy szerkesztő visszaemlékezései*, Helikon, 2011.

STEFANIAK, Piotr: *Árpád-házi Boldog Jolán OSC, 1244–1304. Magyar királyné és lengyel hercegnő*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2011.

VÉCSEY Aurél: *Erdélyország aranykora. Transylvania keserű elvesztése*, Kecskemét, Vagabund, 2011.

Irodalomtudomány, a világirodalom története

JANKOVICS Mária: *A fordítás elméletének és gyakorlatának orosz–magyar vonatkozásai*, Szombathely, NYME–SEK Szláv Filológiai Intézet, 2011.

PATARICZA Dóra: *Kísértethistóriák és egyéb csodák. Phlegón Csodálatos történetei*, Gondolat, 2011.

Magyar irodalomtörténet

FINTA Gábor: *Modernitás és modernizáció. Tanulmányok a modern magyar próza és kritikai gondolkodás témaköréből*, Szombathely, Savaria Univ. Press, 2011.

Kassák! A Kassák Múzeum állandó kiállítása, a kiállítást rend. SASVÁRI Edit, CSATLÓS Judit, tanulm. ANDRÁSI Gábor, K. HORVÁTH Zsolt, STANDEISKY Éva, Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum, 2011.

Ki viszi át a Szerelmet. A Veszprémben, Ajkán és Isztkázon 2010. szeptember 24–26-án rendezett Ki viszi át a Szerelmet-konferencia szerkesztett és bővített anyaga, alkotó szerk. FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria Univ. Press, 2011.

Kocsi-út az éjszakában. A Nagykárolyban, Érmindszenten és Nagyváradon 2010. május 6–8-án rendezett Kocsi-út az éjszakában-konferencia szerkesztett és bővített anyaga, alkotó szerk. FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria Univ. Press, 2011

SZÜCS Gábor: *Petőfi halála. Fehéregyháza, 1849. július 31.*, Corvina, 2011.

TORNAI József: *Európa már kevés. Interjú, versek, fotók*, riporter JÁNOSI Zoltán, Magyar Napló, 2011.

Magyar szépirodalom

BALÁZSOVICS Mihály: *Szoborparancsolat. Versek*, Bozóthegyi K., 2011.

BÉKÉS Pál: *Nyelvlecke. Két elfeledett Virágh a magyar pagonyból*, Szombathely, Savaria Univ. Press, 2011.

BODOR Ádám: *Verhovina madarai. Változatok végnapokra*, Magvető, 2011.

CZIGÁNY György: *80 nyár*, Szent István Társulat, 2011.

DSIDA Jenő: *Dsida Jenő összegyűjtött versei*, összeáll. és szerk. LÁNG Gusztáv – URBÁN László, Szombathely, Savaria Univ. Press, 2011.

GÁNGOLY Attila: *Zsír Balázs olajra lép. Egy csúfosan bukkott diák hihetetlen kalandjairól, kóborlásairól és komiszágairól s ezenközbeni elmékedéseiről szerzett szép kis história* (csavargóregény), Győr, Tarandus, 2011.

HÁRS Ernő: *Odüsszeusz visszánéz. Válogatott versek és műfordítások*, az utószót írta Zsille Gábor, Szent István Társulat, 2011.

HORKAY HÖRCHER Ferenc: *A Dante-paradoxon. Versek*, Írott Szó Alapítvány – Magyar Napló, 2011.

MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája*, ill. JANKOVICS Marcell animációs filmváltozatának képeivel, Akad. K., 2011.

MÁRAI Sándor: *A nagyság átka. Publicisztika, 1937–1939*, Helikon, 2011.

NYIRŐ József: *Isten igájában*, az utószót írta LAKATOS Mihály, Szeged, Lazi, 2011.

NYIRŐ József: *Kopjafák*, az utószót írta LAKATOS Mihály, Szeged, Lazi, 2011.

TERSÁNSZKY J. Jenő: *A rejtelmes bábu*, ill. PÁSZTOHY Panka grafikáival, Holnap, 2011.

PILINSZKY János: *Keresztről keresztre*, Vigilia, 2011.

Csakazértis még egy napot!

A marosvásárhelyi **Mentor Kiadó**t 1992-ben alapítottuk kilencen, azzal a céllal, hogy intézményes keretet biztosítson a Látó című szépirodalmi folyóirat megjelenéséhez, amelytől a Romániai Írók

Szövetsége 1991 végén megvonta a támogatást. A szükség szülte tehát a hivatalosan bejegyzett kiadóvállalatot, amelynek első „részvényesei” a Látó akkori belső munkatársai voltak.

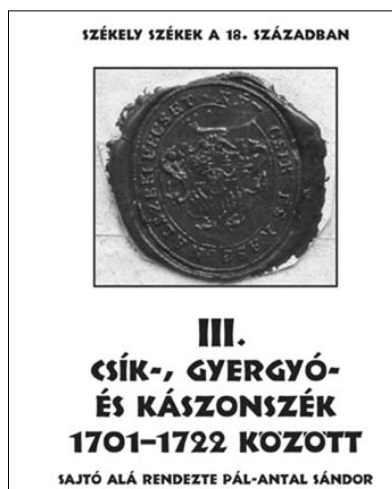
A könyvkiadás ötlete, miután a folyóirat a megyei önkormányzatban új támogatóra talált, menet közben vetődött fel: döbbenet tapasztaltuk, hogy a rendszerváltozás elkeserítő szervezetlenséget okozott az erdélyi magyar könyvkiadásban, mindenki csak a gazdagodást kereste, a szerző és műve, a könyv mint érték hordozó másodlagossá vált. Létezett egy, a folyóirat szellemiségét felvállaló alkotói csoport, amelyről feltételezhető volt, hogy van kiadásra váró megírt és megírásra váró, majdan kiadható műve, és adott volt egy kiváló, kiadóban még nem foglalkoztatott, de a kéziratból a szöveg megjelenéséig szükséges műveletek elvégzésében már igen nagy tapasztalatot szerzett közösség.

Kezdetben csak a szépirodalom megjelenítése volt a célunk. A kiadandó művekről is az a Kiadói Tanács döntött, amelyet a mindenkor Látó-szerkesztők alkottak. Az első négy-öt évben jobbra szépirodalmi műveket adtunk ki. Ebben az időszakban a megjelentetett művek száma évről évre nőtt, 1998-ban értük el az évi 40–50 címet. Hogy e szintet

tarthassuk, kénytelenek voltunk elkalandozni más, „tudósabb” területekre is. Szerencsénkre, létezett néhány igen nagy tudású és szorgalmas erdélyi értelmiségi csoport – például a történelem és a néprajz tudósai –, akik lehetőséget kerestek a közlésre, hiszen az erdélyi magyar kultúra megjelenítését illetően éppen ez a két terület volt tabu a fél évszázadnyi diktatúra éveiben és általában Trianon óta, sok volt tehát a pótolnivaló a kutatási eredmények közzétételét illetően.

Ezt tesszük tulajdonképpen már közel tizenkilenc éve. Ha azt vesszük figyelembe, hogy a semmiből indultunk, és az elmúlt években folyton azzal az erőteljes tudattal kellett együtt élnünk, hogy magunknak kell előteremtünk mindent a létezés és a folytatáshoz, akkor az a hétszázötven könyv, amit jegyzünk, akár sikertörténetnek is tűnhet. De nem az. Főleg nem egy diadalmenet szüleménye. Időközben többször is átalakult a Kiadói Tanács, mert tagjai között volt olyan, aki kizárólag az érték szempontot tartotta fontosnak, nem számolva azzal, hogy egy folyamatos működésre ítélt gazdasági társaság esetében, különösen a kiszámíthatatlan vadkapitalizmus keretei között, figyelembe kell venni, hogy az intézményes létnek nem egy, hanem két fontos oldala van: a kiadás és a bevétel.

A Mentor Kiadó pillanatnyi összetétele – a 2010 novemberében megszervezett kényszerű elbocsátásokat követően – egy főállású és két bedolgozó szerkesztő, akik korrektorok is egyben, három bedolgozó tördelőszerkesztő, és van még egy kis nyomdánk, egy könyvesboltunk Marosvásárhelyen. Így is közel húsz emberből áll az a csapat, amelyet most is egyetlen

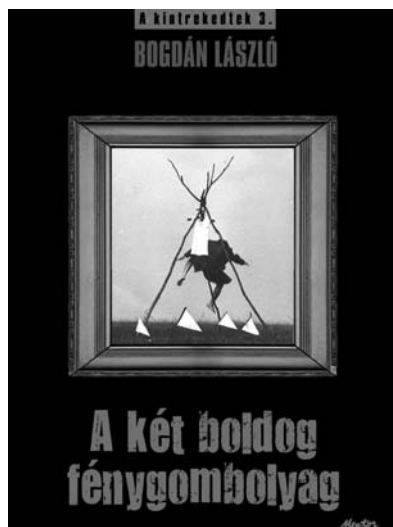
szempont vezérel: hogy a szerző leadott kéziratából a lehető legjobb, legteljesebb, legszebb könyv legyen. Legtöbbször azzal

kell számolnunk, hogy a kiadás költségeibe nem igazán fér bele az ezért esedékes tisztességes honorárium. Szerencsére sok barátunk tekinti még ma is a munkánkat annak, ami – közszolgáltatnak, és nem az anyagiakat tartják elsődlegesnek.

Az utóbbi időben sok olyan művet jelentettünk meg, amelyek 200 év múltán is hiteles forrásként használhatók majd, és ezeket csak a feltételezett tökély jegyében érdemes újtukra bocsátani. Éppen ezért tekintem a vélt sikereink zálogának – noha szépirodalmi kiadóként indultunk – a tényirodalmi jellegű könyveinket. Azokat, amelyek két igen fontos sorozatunk – az *Erdély Emlékezete* című történelmi és a *Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára* című néprajzi művek – darabjai. Ezek szinte mindenike egy-egy szakmai siker, mert bár külön-külön egységek, részei annak a teljességnek, amelyre egyik vagy másik szakma törekszik. Az illető tudományág már nevéssé lett kiválóságai – például Egyed Ákos, Pál-Antal Sándor, Tüdös S. Kinga, Keszeg Vilmos – és az évek során a szakmájukban feltörekvő legjobbak – Gagy József, Szikszai Mária, Ungvári Zrínyi Ildikó – írták, ezek a legmunkaigényesebb kiadványaink, ezekre tekint úgy a tudóstársadalom egy része, hogy a Mentor nélkül talán nem léteznének. Megjelenésükhöz azonban szükségünk volt az olyan viszonylagos kereskedelmi sikerkönyvekre is, mint amilyen 1998-tól kezdődően 2006-ig a Wass Albert életmű-sorozat is volt, amelynek nyereségét forgattuk be az egyéb, önmagukat eltartani nem tudó könyvek kiadásába. De voltak olyan kiadványaink is, amelyek képesek voltak eltartani

önmagukat, mint például a gyermekkönyv-sorozatunk néhány darabja, Sebestyén Mihálynak az erdélyi fejedelmekről, vagy az erdélyi zsidóság történetéről szóló kötete, a Marton József írta kereszténység-történet négy kötete, az ugyancsak általa szerkesztett Márton Áron hagyatékának eddig megjelent hét kötete.

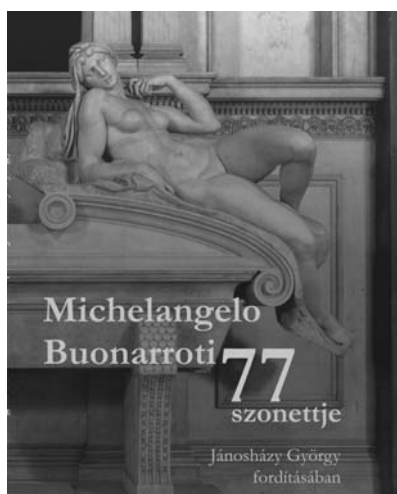

Ezeket kívül természetesen ott van egy egész sor – háromszáznál több – szépirodalmi kiadvány – Bogdán László, Egyed Emese, Jánosházy György, Sebestyén Mihály, Nagy Attila, Simonfy József könyvei –, de 18 elsőkötetest is kiadtunk – nálunk indult Molnár Vilmos, Vida Gábor, Sebestyén Mihály, Király Kinga Júlia, Szabó Róbert Csaba és még sok tehetséges fiatal szépíró –, szerzőink között volt Kovács András Ferenc, Láng Zsolt, Lászlóffy Aladár, Király László, Lászlóffy Csaba, Mózes Attila, Vári Attila, Nemess László, vagy a pantheonból visszaneztek, többek között Tamási Áron, Németh László, Molter Károly, Székely János, Balázs Ferenc.

Úgyszintén igen fontosnak tartom a *Mentor Művészeti Monográfiák* sorozatot, amelyben az erdélyi magyar képzőművészekről készült, színes reprodukciókkal illusztrált kismonográfiákat adjuk közre.

Számunkra a legnagyobb gondot az amúgy is kicsi és nehezen befogható erdélyi piac folyamatos beszűkülése jelenti. Általában nem kell a könyv, és főleg nem az a fajta könyv, amire mi „vetemedtünk”. A rendszerváltozás előtt az írott szöveg tartotta az emberekben a lelket, egy-egy mű több ezres, de több tízezer példányban is elkel. Közvetlenül a fordulat után még megmaradt valamennyi az olvasáséhségből – a kezdé-

tekkor Egyed Emese több verseskötete például 1000-1000 példányban is elfogyott –, de ezt az elektronikus média hozzáférhetősége fokozatosan elapasztotta, az élet- és szokásrend is megváltozott. A kultúra egyfajta leépülési jellege, tendenciája nyilvánvaló. Ez csak úgy kerülhető el, ha a kisgyermeket a bilivel együtt elkezdjük ismét a könyvre is rászoktatni. Mi is felzárkózhatnánk a tucatoltvasmányt gyártó iparhoz, de a Mentor soha nem volt nyereségre éhes kiadó, és az sem biztos, hogy akár egy jól irányzott váltással is szinten tudnánk maradni, túl messze van tőlünk a tényleges befogadó, a magyarországi piac. Ott is élet-halál harc folyik, és szomorúan kellett tapasztalunk, hogy érdektelen, amit ajánlunk: egy szinte áttörhetetlen üvegfalon át nézzük sóvárogva azt a piacot, ahova nem hogy egyenlő félként befogadnának, de sokszor úgy tűnik, hogy odaátról még fityiszt is mutatnak nekünk. Ahhoz pedig nincs elég erőnk, hogy a hatékony reklámba befektessünk. Így aztán még az olyan kiváló szerzők regényeinek, egyéb műveinek sincs keletjük, mint például a József Attila- és Márai-díjas Bogdán László.

A magyar könyvpiaccal kapcsolatos megjegyzésem nem ilyen egyértelmű, hiszen a maga idejében volt érdeklődés Magyarországon is például Wass Albert művei iránt annak ellenére, hogy a magyar igazságszolgáltatás melléfogása néhány évig kizárt belőle. Az utóbbi három évben sikerült más kiadványaink révén is kapcsolatba kerülni a magyarországi forgalmazókkal, de a bizományba átadott könyvek havi értékesítése alig haladja meg, vagy olykor el sem éri a félmillió forintot, ami azt jelenti, hogy a könyveinknek körülbelül

10–20%-a talál vevőre Magyarországon. Sokan javasolták, hogy próbálkozzunk a közvetlen forgalmazással, de most,

amikor a kisboltok elsorvadásának vagyunk tanúi, egy ilyen próbálkozás csak újabb veszteségeket termelhetne.

Az utóbbi időben itthon megpróbálunk házalni a kiadványainkkal. A baj az, hogy ezek nem filléres könyvek. Az olyan még vevőre talál házalással is. A miénk többségében szolgálat-könyv, nem annyira egy-egy vásárlót, mint inkább hozzáférhetőséget igényel. De a könyvtáraknak nem volt eddig elég keretük állományfejlesztésre, legalábbis úgy tűnt, a mi kiadványaink ebbe alig-alig férnek bele.

Márpedig a jelenlegi kiadványszerkezetünk ilyen. S ha ezt veszem figyelembe, nyilvánvalóan esélyünk sincs profit-orientáltan működni, azaz megteremteni azt a visszaforgatható jövedelmet, ami az új könyvek kiadásához nélkülözhetetlen. A mindennapos munkánk, tevékenységünk közvetlen célja egyelőre tehát a pusztá lét, a túlélés. Mert tisztában vagyunk azzal, hogy ha nem lesz olyan intézmény, amely teret biztosít az átszerveződött, feltörekvő, szorgalmas és nagy tudású fiatal erdélyi magyar értelmiségi rétegnek, elkedvetlenedhetnek, és ez az erdélyi magyarság jövőjét is veszélyeztetheti. Közvetve pedig – de talán közvetlenül is – az egész magyarságét. A magyar kultúráét mindenképpen.

Még mindig bízom abban, hogy lesz a közeljövőben egy jól átgondolt magyar kultúrstratégia, amelynek mentén felsorakozhatnak azok, akik még hiszik, hogy érdemes a valós értékek szolgálatába állni. Addig marad az eddig is nélkülözhetetlen belső hajtóerő: csakazértis még egy napot, még egy nélkülözhetetlen könyvet!

Káli Király István

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) költő, a közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi tanár. Az Állami Számvevőszék Kutató Intézetének főigazgatója. Legutóbbi verseskötetei: *Míg leírom, felébredtek* (2008), *Hidegfront* (2009), *Élőadás* (2010).

Duncsák Attila (1940, Ungvár) festőművész, a Szentpétervári Iparművészeti Főiskolán végzett 1967-ben. 1982-ben családjával Kassára költözött. A Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társaságának tagja. 1997-ben a Nemzetközi Művésztelepek Kiállításán I. díjat nyert, 2000-ben a Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társaságának nívódíját kapta meg. A róla szóló monográfia 2010-ben, Kassán látott napvilágot.

Falusi Márton (1983, Budapest) költő. Az ELTE jogi karán végzett 2007-ben. A Hítel folyóirat szerkesztője. 2009-től a Könyves Szövetség elnöke. Gérecz Attila- (2004) és Junior Prima-díjas (2008).

Legutóbbi kötetei: *Rádyitva ablak, ajtó* (2007), *Fagytak poklaid* (2010).

Filip Tamás (1960, Budapest) költő, közjegyző, a Magyar Napló versrovatának szerkesztője. Verseskötetei: *Fékezett habzás* (1986), *Függőhíd* (1998), *Amin most utazol* (2001), *A harmadik szem* (2003),

Mentés másképpen (naplójegyzetek, versek, 2005), *Rejtett ikonok* (2006), *Saját erő* (2008).

Kaj Ádám (1988, Zalaegerszeg) a Károli Gáspár Református Egyetem színháztudomány szakán tanul. A Pannon Tükör és Campus Online szerkesztője, Örkény István drámairói ösztöndíjas (2009). Kötete: *Magán evangéliumok* (2010).

Káli Király István (1947, Marosvásárhely) mérnök a Temesvári Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karán végzett 1970-ben. 1992-től a Mentor Kiadó vezetője. Legutóbbi kötet: *Helyzetabécé* (versek, Csíkszereda, 2007).

Kontra Ferenc (1958, Darázs) író. A szegedi József Attila Tudományegyetemen végzett 1982-ben. Az újvidéki Magyar Szó irodalmi mellékletét, a Kilátót szerkeszti. Munkáit több nyelvre lefordították. Többek között Szirmai- (1992) és Artisjus-díjas (1995). Legtöbbi kötet: *Horvátország magyar irodalma* (2011).

Lackfi János (1971, Budapest) költő, író, műfordító. Az ELTE magyar-francia szakán végzett 1996-ban. A Nagyvilág és a DOKK internetes irodalmi fórum szerkesztője. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanít. Gérecz Attila- (1992) és József Attila-díjas (2001). Legutóbbi kötet: *Élő hal* (versek 2004–2010) (2011).

Majoros Sándor (1956, Bácskossuthfalva): író. 1976-tól 1991-ig Bácskossuthfalván elektrotechnikusként dolgozott, 1991 óta Budapesten él. József Attila-díjas (2004). Legutóbbi kötet: *Tranzit-szálló* (két kisregény, 2009).

Makkai Ádám (1935, Budapest) költő, nyelvészprofesszor, 1956-tól az Egyesült Államokban él. A Forum Linguisticum folyóirat megalapítója. 1996-ban látott napvilágot a magyar költészetből válogatott és fordított antológiája. Legutóbbi kötet: *Kutyapest* (2010). Kossuth-díjas (2011).

Miklóssy Endre (Bercel, 1942), építész-urbanista. Tervezőként, kutatóként, köztisztviselőként dolgozott, jelenleg oktató a Budapesti Corvinus Egyetemen. Az elrejtett magyar gondolkodói hagyományok felkutatásával foglalkozik. Legutóbbi kötet: *A másik ember keresése* (2009).

Oláh András (1959, Hajdúnánás) költő, drámairó, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Legutóbbi kötet: *Átokverte* (drámák, 2006), *Gyalogáldozat* (versek, 2007).

Pécsi Györgyi (1958, Zalaszentgrót) irodalomtörténész. Az Új Könyvpiac főszerkesztője. Pro Literatura- (2000), Kölcsey- (2002), József Attila- (2005) és Irodalmi Jelen-díjas (2007).

Sipos Lajos (1939, Kassa) irodalomtörténész, a PPKE Irodalomtudományi Intézetének egyetemi tanára. A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével (2007) és Tamási Áron-díjjal (2008) tüntették ki. Legutóbbi kötet: *Tamási Áron útja Farkaslakától Farkaslakáig* (2008).

Szemes Péter (1979, Zalaegerszeg) kritikus, esztéta. A Pannon Tükör kulturális folyóirat főszerkesztő-helyettese, tanulmánykritika rovatának vezetője, a Pannon Írók Társaságának alelnöke.

Takács Tamás (1982, Székesfehérvár) irodalomtörténész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végzett. Régi-, és kortárs magyar irodalommal foglalkozik.

Tóth László (1949) költő, művelődéstörténész, műfordító. 1986-tól Budapesten él. Volt a Magyar Nemzet külső munkatársa, a Régió és az Új Forrás szerkesztője, a Széphalom Könyvműhely igazgatója.

Többek között József Attila-díjas (1994).

Urbán Péter (1979, Budapest) újságíró, jelenleg a Magyar Napló szerkesztője. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Doktori Iskolájának hallgatója. Kötete: *Ki írta? Irodalmi művek névlexikona* (2004).

Vasadi Péter (1926, Budapest) költő, író. József Attila-, Füst Milán-, Arany János-, Stephanus- és Déry Tibor-díjas. 2001-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével tüntették ki. Legutóbbi kötet: *Válogatott versei* (2009), *Opál beszéd* (2010).

ÍRÓISKOLA

A Magyar Írószövetség a nagy érdeklődésre való tekintettel keresztfelévet hirdet Íróiskolájában 2012 februárjától.

A hallgatók a soron következő félévben betekintést nyernek többek közt a gyermekirodalom, a filmforgatókönyv-írás, az esszéirodalom, az irodalmi interjú világába. Előadásokat hallgathatnak például Szabó Lőrinc, Kós Károly, Füst Milán, Bánffy Miklós, Illyés Gyula és Márai Sándor művészetéről.

Jelentkezési határidő: 2012. február 15.

Részletes információ: Honlap: www.iroszovetseg.hu/iroiskola • E-mail: iroiskola@iroszovetseg.hu

PÁLYÁZATI KIÍRÁS

Az Írók Szakszervezete, az Írók Alapítványa, a Sárvári Tinódi Gimnázium és Sárvár Város Önkormányzata 2012. április 3-6-ig Sárvár városában megrendezi a magyar nyelvű Kárpát-medencei diákirók, diákköltők 35. irodalmi pályázatának tábort.

A pályázatot vers-, próza és tanulmány kategóriában hirdetjük meg, és várjuk minden 14–18 év közötti középiskolás diák magyar nyelven írt írásait. A pályázatok **maximális terjedelme 15, írógéppel, számítógéppel (14 pontos betűnagysággal), vagy kézzel írt kéziratoldal.**

A pályázatok beérkezésének határideje: 2012. március 2.

Kérjük, hogy a pályázók **postán, egy, jól olvasható példányban** küldjék el munkáikat, és a borítékra kívülről írják rá, hogy melyik kategóriában pályáznak (így: „verspályázat”, „prózapályázat” vagy „tanulmány-pályázat”). Tehát, aki két kategóriában is pályázik, két borítékban küldje írásait.

A pályázatokat a következő – új – címünkre várjuk:

Írók Alapítványa, 1097 Budapest, Lónyay utca 43. fsz. 1.

Fontos: E-mailen beérkező pályamunkákat – az esetleges technikai problémák miatt – nem nyomtatunk ki és **nem veszünk figyelembe!**

Kérünk mindenkit, hogy tüntesse fel pályázata belső címlapján a **saját nevét és címét, iskolája nevét és címét, továbbá a saját, ill. az iskolája e-mail címét, telefonszámát.**

A pályázat nem jelíges.

A legjobb ötven pályázat szerzője meghívást kap a 2012. április 3–6-ig megrendezésre kerülő sárvári irodalmi táborba, ahol kiértékeljük a pályamunkákat, és sor kerül a díjkiosztó ünnepségre is.

A beérkezett írások visszaküldésére, a várható nagyszámú pályázatra való tekintettel, nem vállalkozhatunk. A neves költőkből, írókból álló zsűri által kiválasztott **legjobb 50 pályázónak 2012. március 22-ig** meghívót küldünk saját vagy iskolai e-mail címére, esetleg postai úton értesítjük. A táborban csak a meghívottak részvételét tudjuk biztosítani, számukra a rendezvény díjmentes. (Szükség esetén a pályázó úti költségét is megtérítjük.)

Budapest, 2012. január 20.

A rendezők nevében

minden érdekeltnak jó munkát és sikeres pályázatot kíván:

Mezey Katalin
sk.